

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ  
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»  
Інститут енергозбереження та енергоменеджменту  
Кафедра охорони праці, промислової та цивільної безпеки**

**Д. В. Зеркалов**

**БЕЗПЕКА  
ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ**

***Словник-довідник***

**Київ  
«Основа»  
2011**

**ББК 60.55я92**  
**УДК 622.276 (0.35.5)**  
**З-57**

**Рецензенти:** *Аксенов І. М.* – професор кафедри менеджмент організацій  
Державного економіко-технологічного університету транспорту, докт. екон. наук;

*Ткачук К. Н.* – професор кафедри охорони праці, промислової та цивільної  
безпеки НТУУ КПІ, д-р техн. наук.

**Зеркалов Д. В.**

**З-57 Безпека життєдіяльності. Словник-довідник. Навчальний посібник.**  
— К.: Основа, 2011.— 168 с.

**ISBN 978-966-699-629-2**

Словник-довідник розкриває зміст основних найпоширеніших  
понять і термінів, які даються в законах, міжнародних і державних  
стандартах, нормативно-правових документах та науковій літературі.

Для студентів вузів, викладачів, науковців, а також керівників і  
фахівців галузей економіки.

**ББК 60.55я92**  
**УДК 622.276 (0.35.5)**

**ISBN 978-966-699-629-2**

© Д.В. Зеркалов, 2011  
© Видавництво «Основа», 2011

## ВСТУП

Безпека життєдіяльності (БЖД) – це галузь науково-практичної діяльності, спрямована на вивчення загальних закономірностей виникнення небезпек, їх властивостей, наслідків впливу на організм людини, основ захисту здоров'я та життя людини і середовища її проживання від небезпек, а також на розробку і реалізацію відповідних засобів та заходів щодо створення і підтримки здорових та безпечних умов життя і діяльності людини.

Забезпечення безпеки діяльності – завдання першорядного пріоритету для особи, суспільства, держави. Абсолютної безпеки не буває. Завжди існує деякий залишковий ризик. Під безпекою розуміють такий рівень небезпеки, з яким на даному етапі науково-технічного розвитку можна змиритися. Безпека – це прийнятний ризик. Для досягнення цієї мети найперший та найголовніший спосіб полягає в освіті народу.

Реалізуючись у просторі та часі, небезпеки спричиняють шкоду здоров'ю людини, яка виявляється у нервових струсах, травмах, хворобах, інвалідних та летальних наслідках тощо. Отже, небезпеки – це те, що загрожує не тільки людині, а й суспільству та державі в цілому. Тому профілактика та захист від них – актуальна гуманна та соціально-економічна проблема, у вирішенні якої держава не може не бути зацікавлена.

Небезпеки за своєю природою потенційні (тобто приховані), перманентні (тобто постійні, безперервні) й тотальні (тобто всезагальні, всеосяжні). Отже, нема на Землі людини, якій не загрожують небезпеки. Але багато людей про це не підозрюють. Їх свідомість працює у режимі, далекому від реального життя.

Для вироблення ідеології безпеки, формування безпечного мислення та поведінки і була запропонована нова навчальна дисципліна – “Безпека життєдіяльності”, завдання якої забезпечити загальну грамотність в галузі безпеки.

БЖД є науково-методичним фундаментом для всіх без виключення спеціальних дисциплін безпеки. Вона вирішує три групи навчальних завдань: а) ідентифікація (розпізнавання) небезпек: види небезпек, просторові та часові координати, розмір, можлива шкода, імовірність тощо; б) профілактика ідентифікованих небезпек на основі зіставлення видатків та вигод; в) дія в умовах надзвичайних ситуацій. Відповідно до згаданої концепції залишкового ризику частина ідентифікованих завдань може з певною імовірністю реалізуватися.

За походженням усі небезпеки, що вивчаються у БЖД, діляться на 6 груп: природні, техногенні, антропогенні, біологічні, екологічні, соціальні.

Нормативна навчальна дисципліна “Безпека життєдіяльності” – це інтегрована дисципліна гуманітарно-технічного спрямування, яка

узагальнює дані відповідної науково-практичної діяльності, формує поняттєво-категорійний, теоретичний і методологічний апарат, необхідний для вивчення у подальшому охорони праці, захисту навколишнього середовища, цивільної оборони та інших дисциплін, які вивчають конкретні небезпеки і способи захисту від них.

Тому у словнику-довіднику розкрито зміст основних найпоширеніших понять і термінів з економічної, екологічної, енергетичної, продовольчої, суспільної, соціальної, інформаційної, техногенної безпек. Наведено їх визначення, які даються в законах, міжнародних, міждержавних і державних стандартах, нормативно-правових документах та науковій літературі

При підготовці довідника використана Програма підготовки студентів вищих навчальних закладів з дисципліни “Безпека життєдіяльності”, затверджена Міністерством освіти України.



## Розділ 1. ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ З БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В АЛФАВІТНОМУ ПОРЯДКУ

### -А-

**АБОРИГЕНИ** – автохтони, корінне населення, спільність людей (як правило, однієї національності) якого-небудь значного за площею регіону, пов'язаних з ним міцними економічними, соціальними та ін. відносинами. Корінне населення формується протягом сотень років.

**АВАРІЙНА СИТУАЦІЯ** – стан потенційно небезпечного об'єкта, що характеризується порушенням меж та/або умов безпечної експлуатації, але не перейшов в аварію, при якому всі несприятливі впливи джерел небезпеки на персонал, населення та навколишнє середовище утримуються у прийнятних межах за допомогою відповідних технічних засобів, передбачених проектом.

**АВАРІЙНИЙ СЕРТИФІКАТ** – документ, в якому зазначаються обставини і причини настання страхового випадку та розмір заподіяної шкоди.

**АВАРІЙНІ ВИКИДИ** – викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря внаслідок промислової чи транспортної аварії, катастрофи, стихійного лиха.

**АВАРІЙНО-ВІДБУДОВНІ РОБОТИ** – комплекс заходів, які здійснюються спеціальними підрозділами залізничного транспорту і які спрямовані на остаточну ліквідацію наслідків аварійної ситуації.

**АВАРІЯ НА ОБ'ЄКТІ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ** – небезпечна подія техногенного характеру, що виникла внаслідок змін під час експлуатації об'єкта підвищеної небезпеки (наднормативний викид небезпечних речовин, пожежа, вибух тощо) і спричинила загибель людей чи створює загрозу життю і здоров'ю людей та довкіллю на його території і/або за його межами.

**АВАРІЙНО-РЯТУВАЛЬНА СЛУЖБА** – сукупність організаційно об'єднаних органів управління, сил та засобів, призначених для вирішення завдань щодо запобігання і ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру й окремих їх наслідків, проведення пошукових, аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт.

**АВАРІЙНО-РЯТУВАЛЬНЕ ФОРМУВАННЯ** – структурний підрозділ аварійно-рятувальної служби, призначений для проведення аварійно-рятувальних робіт.

**АВАРІЙНО (ПОШУКОВО)-РЯТУВАЛЬНА СЛУЖБА ЄДС (її підсистем)** – структурний підрозділ відповідного органу виконавчої влади, призначений для організації та здійснення в межах його компетенції заходів щодо запобігання і реагування на надзвичайні ситуації на відповідних територіях.

**АВАРІЙНО (ПОШУКОВО)-РЯТУВАЛЬНА СЛУЖБА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ПІДСИСТЕМИ** – структурний підрозділ відповідного органу виконавчої влади, призначений для організації та здійснення в межах його компетенції заходів щодо запобігання і реагування на надзвичайні ситуації на відповідних територіях.

**АВАРІЙНО-РЯТУВАЛЬНІ ЗАСОБИ** – технічні засоби спеціального призначення, науково-технічна продукція та інші об'єкти права інтелектуальної власності (засоби зв'язку, техніка, обладнання, спорядження, матеріали, відео-, кіно-, фотоматеріали з технології проведення аварійно-рятувальних робіт, програмні продукти і бази даних та інші засоби), які використовуються під час проведення аварійно-рятувальних робіт.

**АВАРІЙНО-РЯТУВАЛЬНІ РОБОТИ** – роботи, спрямовані на пошук, рятування і захист людей (у тому числі подання їм невідкладної медичної допомоги), а також матеріальних і культурних цінностей та захист довкілля під час виникнення надзвичайних ситуацій, що потребують залучення працівників, які мають спеціальну підготовку, засоби індивідуального захисту та оснащення.

**АВАРІЯ** – небезпечна подія техногенного характеру, що створює на об'єкті, території або акваторії загрозу для життя і здоров'я людей і призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи завдає шкоди довкіллю.

Аварії в залежності від їх масштабу можуть бути трьох рівнів: А, Б і В. На рівні “А” аварія характеризується розвитком аварії в межах одного виробництва (цеху, відділення, виробничої дільниці), яке є структурним підрозділом підприємства. На рівні “Б” аварія характеризується переходом за межі структурного підрозділу і розвитком її в межах підприємства. На рівні “В” аварія характеризується розвитком і переходом за межі території підприємства, можливістю впливу уражальних чинників аварії на населення розташованих поблизу населених районів та інші підприємства (об'єкти), а також на довкілля.

**АВІАТРАНСПОРТ** – вид транспорту для перевезення спеціальних вантажів і пасажирів. За даними Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО) число регулярних авіаліній складало більше 350 в 1990 р., кількість літаків у світі 7300. Загальна чисельність зайнятих в індустрії повітряного транспорту до 90-х років перевищила 1,15 млн. чол. Загальний обсяг перевезень авіакомпаній 161 держави, що входять в ІКАО, на внутрішніх і міжнародних лініях досяг 255 млрд. ткм. Авіакомпанії світу перевозять 1,16 млрд. пасажирів у регулярному сполученні. Найбільший обсяг перевезень припадає на Європу – 40,2%, в Азії і півд.-зах. частині Тихого океану він складає 24,4%, в Північній Америці – 16,4% від світового обсягу повітряних перевезень. Світовий парк чисто вантажних літаків до 1990 р. нараховував 712 повітряних

суден, 135 з яких склали важкі вантажні літаки, решта – мало-і середньорозмірні судна.

**АВІАЦІЙНА БЕЗПЕКА** – комплекс заходів щодо захисту цивільної авіації від актів незаконного втручання, інших протиправних дій, а також людські та матеріальні ресурси, призначені для виконання цих заходів.

**АВТАРКІЯ** – політика господарського відокремлення будь-якої країни (або групи країн) від зовнішнього економічного середовища, намагання сформувати замкнуту господарську структуру. Однією з основ автаркії є політика самозабезпечення. В сучасних умовах вона неминуче веде до розширення урядового контролю і апарату управління, зниження ефективності національного виробництва, жорстких обмежень зовнішньої торгівлі, особливо імпорту і руху капіталів, до обмеження обміну валюти і жорсткого планування внутрішнього виробництва для забезпечення всіх потреб.

**АВТОМАТИЧНА УСТАНОВКА ПОЖЕЖОГАСІННЯ** – установка пожежогасіння з автоматичним способом приведення в дію.

**АВТОМАТИЧНИЙ ПОЖЕЖНИЙ СПОВІЩУВАЧ** – пожежний сповіщувач, який реагує на фактори, супровідні пожежі.

**АВТОМОБІЛЬНА ДОРОГА, ВУЛИЦЯ** – частина території, в тому числі в населеному пункті, призначена для руху транспортних засобів і пішоходів з усіма розташованими на ній спорудами.

**АВТОМОБІЛЬНИЙ ТРАНСПОРТ** – вид транспорту для перевезення вантажів і пасажирів по безрейкових шляхах. Виділяють вантажний і пасажирський А.т. Рухомий склад А.т. світу нараховує (1990 р.) понад 350 млн. легкових, 102 млн. вантажних автомобілів і 1,6 млн. автобусів; на А.т. припадає 9/10 установленної потужності усіх первинних двигунів і 1/4 споживання енергії. А.т. – один з основних забруднювачів повітря. Вантажний А.т. перевозить 4/5 усіх вантажів, головним чином на короткі і середні відстані, забезпечує 8,3% загального вантажообігу. Вантажні перевезення А.т. на великі відстані значно дорожчі від залізничних, проте А.т. маневреніший і гнучкіший. Пасажирський А.т. ділиться на: автобусний і легковий; особистий, підприємств і установ; для міських та приміських і для далеких перевезень. Загальна довжина автомобільних шляхів світу становить 24 млн. км, у т. ч. 20 млн. км – з твердим покриттям. У світі понад 1 млн. км автострад. Найбільше їх в США, Зах. Європі.

**АВТОНОМІЯ** – здатність суб'єкта політики до самоуправління на основі власного законодавства, право і можливість створювати будь-які національно-територіальні утворення і самостійно регулювати своє внутрішнє життя, управляти його процесами, вирішувати проблеми, що виникають. Це практична самостійність в здійсненні влади, що надається окремій національності, яка компактно проживає на території держави; самоуправління певної частини держави в рамках,

встановлених загальнодержавними законами або конституцією. А. — це право на самоуправління, яким користуються окремі підприємства, установи, організації.

**АГЛОМЕРАЦІЯ МІСЬКА** — форма розселення, під якою слід розуміти територіальне утворення, яке виникає на базі великого міста (або кількох компактно розташованих міст — конурбація) і створює значну зону урбанізації, поглинаючи суміжні населені пункти. Відрізняється високим ступенем територіальної концентрації різноманітних виробництв, насамперед промисловості, інфраструктурних об'єктів, наукових навчальних закладів, а також високою чисельністю населення; справляє вирішальний перетворювальний вплив на навколишнє середовище, змінюючи економічну структуру території та соціальні аспекти життя населення; має високий рівень комплексності господарства і територіальну інтеграцію його елементів. За основними характеристиками агломерації бувають: великі і малі, сформовані і такі, що перебувають у стадії формування, моно- і поліцентричні, міські, сільські, змішані тощо. В агломераціях розвинутих країн чисельність населення збільшується незначними темпами і навіть зменшується останнім часом (Лондон, Париж, Осака, Токіо, Нью-Йорк та ін.). Агломерації країн, що розвиваються, продовжують швидкими темпами збільшувати населення. Наприклад, у 1950-1990 рр. населення збільшилось, в млн. чол.: у Мехіко з 3,1 до 20,2; Сан-Пауло — з 2,4 до 17,4. В Україні нараховується 19 міських агломерацій. Вони розміщені переважно в Донбасі і Придніпров'ї. Прикладом може бути Донецько-Макіївська агломерація (площа 11,8 тис. км<sup>2</sup>, 312 поселень, в т. ч. 20 міст, чисельність населення 2,3 млн. чол., з них 2,1 млн. — міське).

**АГРОЛІСОМЕЛІОРАЦІЯ** — сукупність лісогосподарських заходів, спрямованих на поліпшення ґрунтово-гідрологічних і кліматичних умов місцевості, що робить її сприятливішою для ведення сільського господарства. Базується на створенні полезахисних лісових смуг, залісненні ярів, крутих схилів і пісків.

**АГРОХІМІКАТИ** — органічні, мінеральні і бактеріальні добрива, хімічні меліоранти, регулятори росту рослин та інші речовини, що застосовуються для підвищення родючості ґрунтів, урожайності сільськогосподарських культур і поліпшення якості рослинницької продукції.

**АГРОХІМІЧНЕ ОБСТЕЖЕННЯ** — обов'язкове суцільне обстеження сільськогосподарських угідь з метою державного контролю за зміною показників родючості і забрудненням ґрунтів.

**АГРОХІМІЧНИЙ ПАСПОРТ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ (ПОЛЯ)** — документ, що містить дані щодо агрохімічної характеристики ґрунтів і стану їх забруднення токсичними речовинами та радіонуклідами.

**АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ** — поділ території країни на окремі частини — адміністративно-територіальні одиниці



(області, райони та ін.), на основі якого створюються і діють органи державної влади і управління на місцях. А.-т.у. будь-якої держави зумовлений її соціальною природою, традиціями історичного розвитку, завданням і метою органів влади. Останнє робить можливим довільну зміну існуючого А.-т.у., виходячи з інтересів пануючих соціальних сил або потреб для досягнення оптимальної і ефективної організації і функціонування соціально-політичного і господарського механізму держави. Адміністрація в широкому розумінні – вся діяльність держави в галузі управління, сукупність органів державного управління, виконавчої влади, керівні органи підприємств, установ, організацій; посадові особи, керівний персонал установ.

**АЕС І ЕКОЛОГІЯ** – в останні роки вплив АЕС на навколишнє середовище викликає серйозну небезпеку. В зв'язку з недосконалістю технологічних процесів при завантаженні ядерного палива, очищенні реакторів, похованні відходів можливі випадки опромінення обслуговуючого персоналу, що викликає променеву хворобу. АЕС потребує значної кількості води для охолодження реакторів – водосховищ, великих рік та ін. Існує можливість попадання радіоактивних речовин у воду з наступним поширенням по акваторії, в підземні води. Разом з тим АЕС є важливим виробником енергії. В світі експлуатується 307 АЕС у 41 країні світу. Франція одержує від АЕС 74,6% всієї електроенергії, Бельгія – 65,5%, Угорщина – 48,9%.

**АКТ НЕЗАКОННОГО ВТРУЧЕННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ** – протиправні дії, пов'язані з посягненням на нормальну і безпечну діяльність авіації, що призвели до нещасних випадків з людьми, майнових збитків, захоплення чи викрадення повітряного судна або дії, що створюють ситуацію для таких наслідків.

**АЛЬТЕРНАТИВНІ ВИДИ РІДКОГО ТА ГАЗОВОГО ПАЛИВА** – рідке та газове паливо, яке є альтернативою (заміною) відповідним традиційним видам палива і яке виробляється (видобувається) з нетрадиційних джерел та видів енергетичної сировини.

**АНЕКСІЯ** – насильне приєднання державою території іншої держави або народу, а також насильне утримання того або іншого народу в межах чужої держави, що є грубим порушенням норм міжнародного права і принципу самовизначення націй.

**АНТИПРЕН** – речовини, чи суміші, які додаються в матеріал (речовину) органічного походження для зниження його горючості.

**АСИМІЛЮЮЧА СПРОМОЖНІСТЬ (АС) ВОДНОГО ОБ'ЄКТА** – спроможність водного об'єкта приймати певну масу речовини в одиницю часу без порушення норм якості води в контрольних створах (пунктах) водокористування. АС визначається з урахуванням процесів змішування, розбавлення і самоочищення домішок у водному об'єкті.

**АТМОСФЕРОСТІЙКА ВОГНЕГАСНА РЕЧОВИНА** – речовина, яка забезпечує в заданих інтервалах тривалий вогнезахист виробів, які постійно перебувають під впливом атмосферних факторів.

## -Б-

**БАСЕЙН ВОДОЗБІРНИЙ** – частина земної поверхні і товщі ґрунтів, з яких відбувається стікання води у водотік або водойму.

**БЕЗВІДХОДНА І МАЛОВІДХОДНА ТЕХНОЛОГІЯ** – технологія розробки родовищ мінеральної сировини, збагачення і подальшої переробки, що забезпечує видобуток з надр поряд з основними корисними копалинами побічних компонентів, а також використання видобутої маси і відходів. Сюди відносяться також технології, в яких послідовність проходження виробом різних стадій його виготовлення від сировини або напівфабрикату до готової продукції базується на процесах, що не мають або мають зовсім мало відходів.

**БЕЗПЕКА** – стан діяльності, при якому з певною імовірністю виключені прояви небезпеки або відсутність надмірної небезпеки.

**БЕЗПЕКА** – стан діяльності, при якому із певною імовірністю виключені прояви небезпеки, або відсутність надмірної небезпеки, це збалансований, за експертною оцінкою, стан людини, соціуму, держави, природних, антропогенних систем тощо. ДСТУ 2293-99 визначає термін «безпека» як стан захищеності особи та суспільства від ризику зазнати шкоди.

**БЕЗПЕКА (ЖИТТЄ) ДІЯЛЬНОСТІ** – область наукових знань, що вивчає небезпеки та засоби захисту від них людини у будь-яких умовах її перебування.

**БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ** – це поняття, що відображає саму суть людського життя, її ментальні, соціальні і духовні надбання. Безпека людини – невід’ємна складова характеристика стратегічного напрямку людства, що визначений ООН як «сталій людський розвиток» (Sustainable Human Development) – такий розвиток, який веде не тільки до економічного, а й до соціального, культурного, духовного зростання, що сприяє гуманізації менталітету громадян і збагаченню позитивного загальнолюдського досвіду.

**БЕЗПЕКА ВИРОБНИЧОГО ПРОЦЕСУ** – властивість виробничого процесу зберігати відповідність вимогам безпеки праці в умовах, які встановлені нормативно-технічною документацією.

**БЕЗПЕКА ВИРОБНИЧОГО УСТАТКУВАННЯ** – властивість виробничого устаткування зберігати з визначеною імовірністю відповідність вимогам безпеки праці при виконанні заданих функцій в умовах, встановлених нормативно-технічною документацією.

**БЕЗПЕКА ЕКОЛОГІЧНА** – будь-яка діяльність людини, що виключає шкідливий вплив на навколишнє середовище.

**БЕЗПЕКА ЕКОНОМІЧНА** – стан, в якому країна може суверенно, без втручання і тиску ззовні визначати шляхи і форми свого економічного розвитку. Національна Б. е. має внутрішню матеріально-речову основу – високий рівень розвитку продуктивних сил, що здатний забезпечити суттєво важливу частку натуральних і вартісних елементів розширеного відтворення національного продукту. У зв'язку з інтернаціоналізацією виробництва національна Б. е. все тісніше пов'язується із міжнародною Б. е.. Міжнародна Б. е. – комплекс міжнародних умов, договорів і інституційних структур, який може забезпечити кожній країні – члену світового співтовариства – можливість вільно вибирати і здійснювати свою стратегію соціального і економічного розвитку, без зовнішнього економічного і політичного тиску, при взаємовигідному співробітництві з іншими країнами.

**БЕЗПЕКА ЕНЕРГЕТИЧНА** – стан електроенергетики, який гарантує технічно та економічно безпечно задоволення поточних і перспективних потреб споживачів в енергії та охорону навколишнього природного середовища.

**БЕЗПЕКА ІНФОРМАЦІЙНА** – такий стан інформаційних потоків і технологій, інформаційних ресурсів, баз і банків даних, що із визначеною імовірністю виключає можливість випадкового або навмисного доступу до них осіб, що не мають на те право.

**БЕЗПЕКА НА ТРАНСПОРТІ.** Підприємства транспорту зобов'язані забезпечувати безпеку життя і здоров'я громадян, безпеку експлуатації транспортних засобів, охорону навколишнього природного середовища. Працівники, які безпосередньо забезпечують безпеку руху транспортних засобів, повинні мати відповідну професійну підготовку і за станом здоров'я бути здатними якісно виконувати свої обов'язки. Ці працівники, а також працівники, які зазнають впливу шкідливих і небезпечних умов праці, повинні проходити у встановленому порядку медичні обстеження.

Частини території підприємств, вокзалів, станцій, портів, пристаней, аеродромів і шляхів сполучення, де здійснюється рух транспортних засобів, проводяться маневрові та вантажно-розвантажувальні роботи, є зонами підвищеної небезпеки.

Перебування громадян у цих зонах забороняється. Правила перебування в зоні підвищеної небезпеки і виконання в ній робіт встановлюються Міністерством транспорту України з урахуванням пропозицій заінтересованих організацій та за погодженням з місцевими органами влади і самоврядування.

Не допускається розміщення об'єктів, пов'язаних з виробництвом, зберіганням, навантаженням, транспортуванням і розвантаженням вибухових, легкозаймистих, радіоактивних і отруйних речовин поблизу місць загального користування, споруд, жилих масивів, природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні. Мінімальна

відстань від таких об'єктів визначається відповідними будівельними нормами та правилами, погодженими з Міністерством транспорту України, відповідними законодавчими актами.

**БЕЗПЕКА НАЦІОНАЛЬНА** – стан захищеності національних інтересів.

**БЕЗПЕКА ОСОБИСТА** – захищеність людини, обумовлена індивідуальними якостями особистості і використовуваними нею ЗІЗ.

**БЕЗПЕКА ПОЛЬОТІВ** – комплексна характеристика повітряного транспорту та авіаційних робіт, що визначає здатність виконувати польоти без загрози для життя і здоров'я.

**БЕЗПЕКА ПОСЛУГИ** – комплекс властивостей послуги (процесу), при яких вона під впливом внутрішніх і зовнішніх небезпечних (шкідливих) факторів чинить дію на споживача, не піддаючи ризику його життя, здоров'я, майно.

**БЕЗПЕКА ПРАЦІ** – стан умов праці, при якому відсутня дія на працюючих небезпечних і шкідливих виробничих факторів.

**“БЕЗПЕКА ПРАЦІ У ПРОМИСЛОВОСТІ”** – щомісячний науково-технічний і виробничий журнал, орган Державного комітету з нагляду за безпечним веденням робіт у промисловості. Видається з 1932 р. Освітлює питання охорони праці у вугільній, гірничорудній, хімічній, нафтохімічній промисловості, при експлуатації судин, що працюють під тиском, і ін.

**БЕЗПЕКА ПРОДОВОЛЬЧА** – захищеність людей, обумовлена забезпеченістю населення продуктами харчування.

**БЕЗПЕКА ПСИХОЛОГІЧНА** – стан захищеності людини від психологічних небезпек.

**БЕЗПЕКА РУХУ ПОЇЗДІВ** – комплекс організаційних і технічних заходів, спрямованих на забезпечення безаварійної роботи та утримання в постійній справності залізничних споруд, колій, рухомого складу, обладнання, механізмів і пристроїв.

**БЕЗПЕКА СОЦІАЛЬНА** – це захищеність людини від соціальних небезпек.

**БЕЗПЕКА СУСПІЛЬНА** – захищеність людей, обумовлена рівнем організації державних структур і свідомості людей.

**БЕЗПЕКА ТЕХНОГЕННА** – це комплекс адміністративних, організаційних, інженерно-технічних та спеціальних заходів, спрямованих на попередження виникнення техногенних надзвичайних ситуацій.

**БЕЗПЕКА ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ** – відсутність токсичної, канцерогенної, мутагенної, алергенної чи іншої несприятливої для організму людини дії харчових продуктів при їх споживанні у загальноприйнятих кількостях, межі яких встановлюються Міністерством охорони здоров'я України.

**БЕЗПЕЧНА ДИСТАНЦІЯ** – відстань до транспортного засобу, що рухається попереду по тій самій смузі, яка у разі його раптового галь-

мування або зупинки дозволить водієві транспортного засобу, що рухається позаду, запобігти зіткненню без здійснення будь-якого маневру.

**БЕЗПЕЧНА ШВИДКІСТЬ** – швидкість, за якої водій має змогу безпечно керувати транспортним засобом у конкретних дорожніх умовах.

**БЕЗПЕЧНИЙ ІНТЕРВАЛ** – відстань між боковими частинами транспортних засобів, що рухаються, або між ними та іншими об'єктами, яка гарантує безпеку дорожнього руху.

**БЕЗРОБІТТЯ** – переважання пропозиції вільної робочої сили над попитом на неї, їх кількісна і структурна (територіальна, професійно-кваліфікаційна та ін.) розбіжність – одна із важливих характеристик соціально-економічного життя в цілому, а також ринку праці. Основні показники Б.: рівень – частка безробітних в економічно активному населенні, тривалість – проміжок часу з моменту початку роботи і до працевлаштування або до періоду, який розглядається. У розвинутих країнах до категорії безробітних включають тільки осіб, які зареєстровані в урядових службах зайнятості і шукають роботу на певну кількість годин на тиждень. Розрізняють фрикційне, структурне і циклічне безробіття. Фрикційне безробіття викликається постійним рухом населення і пов'язане з пошуками або чеканням роботи у найближчому майбутньому. Структурне безробіття виникає під впливом науково-технічного прогресу і змін у структурі споживчого попиту, які ведуть до масштабних структурних перетворень економіки і закриття застарілих підприємств, зменшення випуску продукції окремих галузей, переходу до ресурсозберігаючих технологій тощо. Циклічне безробіття викликається спадом, тобто фазою економічного циклу, яка характеризується дефіцитом сукупного попиту на товари і послуги, недостатністю сукупних витрат. Сума рівнів фрикційного і структурного безробіття утворює природний рівень безробіття. Природне безробіття не є фіксованою величиною і залежить від багатьох факторів. Воно може становити 4–6%. Конкретний рівень безробіття в тій чи іншій країні обумовлюється, головним чином, рівнем розвитку господарства, фазою економічного розвитку, науково-технічним потенціалом тощо.

**БІ ЖЕНЦІ** – вимушені мігранти, переселення яких було викликане загрозою втратити життя чи здоров'я, зазнати обмежень у життєдіяльності. До біженців зачисляють іноземних громадян або осіб без громадянства, які стали жертвою переслідувань з причин расової, національної, конфесійної, соціальної приналежності або політичних переконань і вимушені покинути територію держави, громадянами якої вони є (або територію країни свого постійного проживання). Біженці можуть бути і всередині країни, коли відбувається громадянська війна (військові конфлікти в республіках колишньої Югославії, чеченські

події в Росії тощо). Розрізняють такі типи біженців: екологічні (у випадку техногенних і природних катастроф), військові (у випадку військових конфліктів), релігійні (внаслідок конфліктів на релігійному ґрунті), національні (етнічні) (у випадку міжнаціональних конфліктів).

**БОЙОВИЙ ОДЯГ ПОЖЕЖНИКА** – одяг пожежника для захисту від води та поверхнево-активних речовин.

**БОЛОТО** – надмірно зволожена земельна ділянка із застоєм водним режимом і специфічним рослинним покривом.

**БУКСИРУВАННЯ** – це транспортування механічним транспортним засобом іншого транспортного засобу, технічний стан якого не відповідає вимогам, що пред'являються до експлуатації транспортних засобів, на жорсткому чи гнучкому зчепленні або способом часткового навантаження на платформу чи на спеціальне опорне пристосування.

## -В-

**ВАЖКОГОРЮЧИЙ МАТЕРІАЛ** – матеріал, який під впливом вогню або високої температури спалахує, тліє чи обвуглюється та продовжує горіти, тліти чи обвуглюватися при наявності джерела запалювання, а після його ліквідування горіння чи тління припиняється.

**ВАЛЮТНА ІНТЕРВЕНЦІЯ** – цільові операції по купівлі-продажу іноземної валюти для обмеження динаміки курсу національної валюти певними рамками його підвищення або зниження.

**ВЕТЕРИНАРНЕ ТА ЕПІЗООТИЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ** – оптимальні умови для життя тварин, що запобігають захворюваності та шкідливому впливові факторів довкілля на їх здоров'я, продуктивність, забезпечують профілактику хвороб, у тому числі і спеціальних для тварин та людей.

**ВЕТЕРИНАРНИЙ КОНТРОЛЬ** – санітарний контроль, здійснюється по відношенню до тварин і продуктів тваринного походження з метою захисту життя і здоров'я людей та тварин, а також контроль предметів або вантажів, що можуть бути переносниками хвороб тварин.

**ВЕТЕРИНАРНО-САНІТАРНА ЕКСПЕРТИЗА** – комплекс діагностичних і спеціальних досліджень щодо визначення якості продуктів та сировини тваринного походження, що призначаються для харчування людей, годівлі тварин і подальшої переробки.

**ВИДАЛЕННЯ ВІДХОДІВ** – здійснення операцій з відходами, що не призводять до їх утилізації.

**ВИДАЧА ДОЗВОЛУ НА ВИКИДИ ЗАБРУДНЮЮЧИХ РЕЧОВИН.** Видача дозволу на викиди здійснюється лише у випадку, коли забезпечується дотримання наступних умов:

- встановлені в дозволі на викиди обсяги викидів не перевищують затверджених нормативів гранично допустимих викидів (ГДВ) або тимчасово погоджених викидів (ТПВ);

- передбачено виконання заходів по досягненню дозволених обсягів викидів у встановлені терміни;
- не перевищуються технологічні граничні величини викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря при експлуатації устаткування, обладнання. У разі, коли на момент видачі дозволу з технічних або економічних причин не можливо досягнути технологічних нормативів, підприємство погоджує з органами Мінекоресурсів заходи і строки по їх виконанню;

- встановлені вимоги, що пред'являються до проведення відомчого контролю за викидами, виконання аналізів проб. Однією із важливих умов видачі дозволу є встановлення вимог

по додержанню технологічних нормативів на викид забруднюючих речовин. Це встановлення граничної маси речовин, що міститься в одиниці об'єму газів, які відходять ( $\text{мг/м}^3$ ,  $\text{г/м}^3$ ) від обладнання.

На цей час зазначені нормативи встановлені для окремого типу обладнання у складі нормативних документів на нього. Наприклад, ГОСТ 10617, ГОСТ 28775 та інші.

Технологічні нормативи встановлюються у складі дозволу на викиди для обладнання, при експлуатації якого існує вірогідність їх перевищення. У разі їх перевищення і неможливості досягнення за технічними або економічними причинами на момент видачі дозволу підприємство надає план заходів з зазначенням термінів по їх досягненню.

При видачі дозволу на викиди встановлюються вимоги по здійсненню виробничого контролю за викидами забруднюючих речовин. Підприємство зобов'язане погоджувати з органами Мінекоресурсів періодичність вимірювання (проведення одиничних вимірювань з указанням їх періодичності або безперервності вимірювання за допомогою автоматизованих засобів контролю), точки (місця) про-бо-відбору, їх обладнаність, методику вимірювань (посилання на нормативний документ, в якому наведено опис цієї методики).

В дозволі на викиди встановлюються вимоги щодо інформаційного звіту про стан виконання заходів по досягненню дозволених обсягів викидів та інші.

До інших вимог можна віднести: використання палива та сировини з малим вмістом шкідливих домішок (наприклад, використання малосірчастого мазуту), заборону використання сировини і матеріалів, які не відповідають технічним умовам, техрегламенту тощо, обмеження потужності обладнання, дотримання умов розвантаження та зберігання сипучих матеріалів та інші.

Для одержання дозволу на викиди юридичні особи та громадяни подають такі документи:

*Клопотання про видачу дозволу на викиди забруднюючих речовин стаціонарними джерелами.*

В клопотанні вказуються загальні відомості про заявника (дата подачі клопотання, назва підприємства, прізвище заявника, адреса, номер телефона, відомості про об'єкт (діючий, новостворений, що проводить реконструкцію, техпереобладнання), якої форми власності даний об'єкт). Зазначається — клопотання про одержання первинного дозволу чи на продовження дозволу, в останньому випадку вказується номер попереднього дозволу і дата його видачі. Зразок форми клопотання дається в додатку № 1. В клопотанні наводиться інформація:

- про фактичні обсяги викидів забруднюючих речовин (г/сек) за звітний рік по джерелах, для яких були заплановані заходи по досягненню нормативного рівня, про джерела, на яких за звітний рік були зареєстровані перевищення дозволених обсягів викидів. Фактичні обсяги викидів визначаються за даними інструментальних вимірів, що проведені після впровадження запланованого заходу. При цьому приймається максимальний обсяг викидів із фактичного ряду, отриманих даних;
- інформація по кожному джерелу викидів про аварійні, залпові викиди за звітний рік, їх тривалість, максимальна фактична концентрація;
- пропозиції щодо дозволених обсягів викидів відповідно до затвердженого проекту нормативів ГДВ на термін, що визначається органами Мінекоресурсів;
- перелік заходів щодо зниження викидів по досягненню дозволеного обсягу викидів;
- інформація про організацію здійснення контролю за додержанням дозволених обсягів викидів забруднюючих речовин.

**ВИДИМІСТЬ У НАПРЯМКУ РУХУ** — максимальна відстань, на якій з місця водія можна розпізнати межі між елементами дороги, що дозволяє водієві орієнтуватися під час керування транспортним засобом, зокрема для вибору безпечної швидкості.

**ВИКИД (ЕМІСІЯ)** — надходження забруднюючої речовини в атмосферу повітря від джерела викиду.

**ВИКИД РЕЧОВИНИ** — надходження речовини в атмосферу від джерел забруднення.

**ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ** — це задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави.

**ВИКОРИСТАННЯ ПРОСТОРУ І РЕСУРСІВ СВІТОВОГО ОКЕАНУ.** Прогрес в галузі науки і техніки дозволив різко розширити сферу і масштаби використання ресурсів і простору Світового океану. Швидкими темпами розвивається флот — головний користувач просторових ресурсів. Зараз він складається із 75 тис. суден сумарним тоннажем 400 млн. т. Прогнози, зроблені в останні роки, свідчать про те, що в найближчі 20-30 років можна збільшити добування морських біологічних ресурсів до 150-180 млн. т за рік. Крім біологічних ресурсів, світовий океан має колосальні мінеральні багатства — корисні



копалини. Використання простору і ресурсів Океану необхідно здійснювати так, щоб уникнути подальшого забруднення його антропогенними факторами (забруднювачами Океану є нафта і нафтопродукти, важкі метали, комунальні стоки, а також пестициди, гербіциди та ін.), це може призвести до глобальної катастрофи.

**ВИКОРИСТАННЯ ЯДЕРНОЇ ЕНЕРГІЇ** – це сукупність видів діяльності, пов'язаних з використанням ядерних технологій, ядерних матеріалів, джерел іонізуючого випромінювання у науці, виробництві, медицині та інших галузях, а також видобуванням уранових руд та поводженням з радіоактивними відходами.

**ВИМОГИ БЕЗПЕКИ ПРАЦІ** – вимоги, встановлені законодавчими актами, нормативно-технічною документацією, правилами та інструкціями, виконання яких забезпечує безпеку працюючих.

**ВИМУШЕНА ЗУПИНКА** – припинення руху транспортного засобу через його технічну несправність або небезпеку, що створюється вантажем, який перевозиться, станом водія або появою перешкоди на дорозі.

**ВИНИКНЕННЯ ПОЖЕЖІ** – сукупність процесів, що призводять до пожежі.

**ВИПЕРЕДЖЕННЯ** – рух транспортного засобу із швидкістю, що перевищує швидкість попутного транспортного засобу, що рухається по суміжній смузі.

**ВИРОБНИК ВІДХОДІВ** – будь-яка особа, діяльність якої призводить до утворення відходів, або якщо ця особа невідома, то особа, яка володіє цими відходами та/або здійснює над ними контроль.

**ВИРОБНИК ВІДХОДІВ** – фізична або юридична особа, діяльність якої призводить до утворення відходів.

**ВИРОБНИК РАДІОАКТИВНИХ ВІДХОДІВ** – юридичні або фізичні особи, внаслідок діяльності яких утворюються радіоактивні відходи.

**ВИРОБНИЧА ІНФРАСТРУКТУРА** – комплекс галузей, що надає послуги виробничого характеру, сприяє переміщенню і зберіганню сировини, палива, енергії, різних матеріалів і готової продукції, передачі інформації тощо. До В.і. відносять: транспорт, зв'язок, складське господарство, матеріально-технічне постачання; інженерні споруди і пристрої, в т. ч. іригаційні системи: інженерні комунікації та мережі, серед них – лінії електропередач, нафто- і газопроводи, теплотраси, водопроводи тощо. В.і. ділять також на внутрівиробничу та загального призначення. Інституційна інфраструктура – комплекс галузей і сфер діяльності, які здійснюють макроекономічне регулювання економіки, підтримують найбільш оптимальні макроекономічні пропорції розвитку національного господарства. До неї входять державний апарат економічного регулювання, кредитно-фінансова сфера та ін. Інформаційна інфраструктура – комплекс елементів і сфер діяльності, які створюють організаційно-економічні

умови для інформаційного забезпечення суспільства. До І.і. входять: електрозв'язок, який включає сферу передачі інформації без зміни її змісту і форми (телефонний, телексий, факсимільний зв'язок і т. д.) і сферу передачі інформації з наданням додаткових послуг (електронна пошта, комутація потоків і пакетів інформації і т. д.): інформаційне обслуговування (розробка програмного забезпечення ЕОМ, обробка інформації, послуги баз даних і т. д.): інформаційна техніка.

**ВИРОБНИЧА ТРАВМА** – порушення анатомічної цілісності організму людини або його функцій внаслідок дії виробничих факторів.

**ВИРОБНИЧЕ ПРИМІЩЕННЯ** – замкнутий простір в соціально призначених будівлях і спорудах, в яких постійно (по змінах) або періодично (протягом робочого дня) здійснюється трудова діяльність людей.

**ВИРОБНИЧЕ СЕРЕДОВИЩЕ** – сукупність фізичних, хімічних, біологічних, соціальних факторів, що впливають на людину в процесі її трудової діяльності.

**ВИРОБНИЧИЙ КОНТРОЛЬ** (в галузі охорони атмосферного повітря) – контроль за виконанням вимог законодавства про охорону атмосферного повітря, що здійснюється підприємствами, установами, організаціями в процесі їх господарської діяльності.

**ВИРОБНИЧИЙ РИЗИК** – ймовірність заподіяння шкоди залежно від науково-технічного стану виробництва.

**ВИРОБНИЧИЙ ТРАВМАТИЗМ** – явище, що характеризується сукупністю виробничих травм і нещасних випадків на виробництві.

**ВИРОБНИЧО ЗУМОВЛЕНІ ЗАХВОРЮВАННЯ** – захворювання, перебіг яких ускладнюється умовами праці, а частота їх перевищує частоту подібних у працівників, які не зазнають впливу певних професійних шкідливих факторів.

**ВИРОБНИЧО-ТЕРИТОРІАЛЬНІ ЗВ'ЯЗКИ** – відносини між виробничими підприємствами, об'єднаннями, а також між групами підприємств і об'єднань, галузей виробництва в межах територіальних одиниць різного рангу (адм.-тер. поділу, економічних районів, країн, крупних регіонів і т. д.). В.-т. з. формуються в процесі розвитку географічного поділу праці. Включають обмін різноманітними видами сировини, палива, обладнання, напівфабрикатів, готових промислових виробів, сільськогосподарської продукції та ін. в процесі відтворення; проявляються головним чином у вигляді потоків вантажів між центрами виробництва і районами споживання.

**ВИСНОВОК ДЕРЖАВНОЇ САНІТАРНО-ГІГІЄНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ** – документ, який встановлює критерії безпеки та шкідливості для людини небезпечних факторів харчового продукту (групи продуктів), продовольчої сировини, супутніх матеріалів.

**ВИСУВНА ПОЖЕЖНА ДРАБИНА** – ручна пожежна драбина, яка складається з декількох телескопічно пересувних під дією канатної тяги колін.

**ВИХІДНИЙ МАТЕРІАЛ** – уран, який містить ізотопи у тому співвідношенні, в якому вони є у природному урані; уран, збіднений на ізотопи 235; торій; будь-яка із зазначених речовин у формі металу, сплаву, хімічної сполуки або концентрату; будь-який інший матеріал, що містить одну або декілька із зазначених речовин у концентрації, встановленій нормами, правилами та стандартами з безпеки.

**ВІДВЕРНЕННЯ ВІЙНИ І ЗБЕРЕЖЕННЯ МИРУ** – глобальна проблема № 1. Воєнно-політична конфронтація і пов'язана з нею гонка озброєнь є найбільшою загрозою виживанню людства. Нині зберігаються колосальні арсенали засобів масового знищення і звичайного озброєння. Продовжуються роботи по створенню нових видів бойової техніки. Воєнно-політична конфронтація – ірраціональна з точки зору стратегічних інтересів виживання і розвитку людства. Вона може вилитися в глобальне військове зіткнення. Крім того, мілітаризація поглинає значні матеріально-фінансові, технологічні та інтелектуальні ресурси, що перешкоджає ефективним діям, спрямованим на вирішення глобальних проблем. На планеті залишилося п'ять ядерних держав: США, Російська Федерація, Китай, Франція, Великобританія. Україна добровільно відмовилася від свого ядерного потенціалу. Тільки повне ядерне роззброєння приведе до остаточного зникнення загрози ядерної війни.

**ВІДНЕСЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ДО ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ** – процедура прийняття (державним експертом з питань таємниць) рішення про віднесення категорії відомостей або окремих відомостей до державної таємниці з установленням ступеня їх секретності шляхом обґрунтування та визначення можливої шкоди національній безпеці України у разі розголошення цих відомостей, включенням цієї інформації до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, та з опублікуванням цього Зводу, змін до нього. До державної таємниці віднесена інформація:

- у сфері оборони:

- > про зміст стратегічних і оперативних планів та інших документів бойового управління, підготовку та проведення військових операцій, стратегічне та мобілізаційне розгортання військ, а також про інші найважливіші показники, які характеризують організацію, чисельність, дислокацію, бойову і мобілізаційну готовність, бойову та іншу військову підготовку, озброєння та матеріально-технічне забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань;

- > про напрями розвитку окремих видів озброєння, військової і спеціальної техніки, їх кількість, тактико-технічні характеристики, організацію і технологію виробництва, наукові, науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, пов'язані з розробленням нових зразків озброєння, військової і спеціальної техніки або їх

модернізацією, а також про інші роботи, що плануються або здійснюються в інтересах оборони країни;

> про сили і засоби Цивільної оборони України, можливості населених пунктів, регіонів і окремих об'єктів для захисту, евакуації і розосередження населення, забезпечення його життєдіяльності та виробничої діяльності об'єктів народного господарства у воєнний час або в умовах надзвичайних ситуацій;

> про геодезичні, гравіметричні, картографічні та гідрометеорологічні дані і характеристики, які мають значення для оборони країни;

• у сфері економіки, науки і техніки:

> про мобілізаційні плани і мобілізаційні потужності господарства України, запаси та обсяги постачання стратегічних видів сировини і матеріалів, а також зведені відомості про номенклатуру та рівні накопичення, про загальні обсяги поставок, відпуску, закладення, освіження, розміщення і фактичні запаси державного резерву;

> про використання транспорту, зв'язку, потужностей інших галузей та об'єктів інфраструктури держави в інтересах забезпечення її безпеки;

> про плани, зміст, обсяг, фінансування та виконання державного замовлення для забезпечення потреб оборони та безпеки;

> про плани, обсяги та інші найважливіші характеристики добування, виробництва та реалізації окремих стратегічних видів сировини і продукції;

> про державні запаси дорогоцінних металів монетарної групи, коштовного каміння, валюти та інших цінностей, операції, пов'язані з виготовленням грошових знаків і цінних паперів, їх зберіганням, охороною і захистом від підроблення, обігом, обміном або вилученням з обігу, а також про інші особливі заходи фінансової діяльності держави;

> про наукові, науково-дослідні, дослідно-конструкторські та проектні роботи, на базі яких можуть бути створені прогресивні технології, нові види виробництва, продукції та технологічних процесів, що мають важливе оборонне чи економічне значення або суттєво впливають на зовнішньоекономічну діяльність та національну безпеку України;

• у сфері зовнішніх відносин:

> про директиви, плани, вказівки делегаціям і посадовим особам з питань зовнішньополітичної і зовнішньоекономічної діяльності України, спрямовані на забезпечення її національних інтересів і безпеки;

> про військове, науково-технічне та інше співробітництво України з іноземними державами, якщо розголошення відомостей про це завдаватиме шкоди національній безпеці України;

> про експорт та імпорт озброєння, військової і спеціальної техніки, окремих стратегічних видів сировини і продукції;

• у сфері державної безпеки та охорони правопорядку:

- > про особовий склад органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність;
- > про засоби, зміст, плани, організацію, фінансування та матеріально-технічне забезпечення, форми, методи і результати оперативно-розшукової діяльності; про осіб, які співпрацюють або раніше співпрацювали на конфіденційній основі з органами, що проводять таку діяльність;
- > про склад і конкретних осіб, що є негласними штатними працівниками органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність;
- > про організацію та порядок здійснення охорони адміністративних будинків та інших державних об'єктів, посадових та інших осіб, охорона яких здійснюється відповідно до Закону України “Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб”;
- > про систему урядового та спеціального зв'язку;
- > про організацію, зміст, стан і плани розвитку криптографічного захисту секретної інформації, зміст і результати наукових досліджень у сфері криптографії;
- > про системи та засоби криптографічного захисту секретної інформації, їх розроблення, виробництво, технологію виготовлення та використання;
- > про державні шифри, їх розроблення, виробництво, технологію виготовлення та використання;
- > про організацію режиму секретності в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, державні програми, плани та інші заходи у сфері охорони державної таємниці;
- > про організацію, зміст, стан і плани розвитку технічного захисту секретної інформації;
- > про результати перевірок, здійснюваних згідно з законом прокурором у порядку відповідного нагляду за додержанням законів, та про зміст матеріалів дізнання, досудового слідства та судочинства з питань, зазначених у цій статті сфер;
- > про інші засоби, форми і методи охорони державної таємниці. Конкретні відомості можуть бути віднесені до державної таємниці за ступенями секретності “особливої важливості”, “цілком таємно” та “таємно” лише за умови, що вони належать до категорій, зазначених у частині першій цієї статті, і їх розголошення завдаватиме шкоди інтересам національної безпеки України. Забороняється віднесення до державної таємниці будь-яких відомостей, якщо цим будуть звужуватися зміст і обсяг конституційних прав та свобод людини і громадянина, завдаватиметься шкода здоров'ю та безпеці населення. *Не відноситься до державної таємниці інформація:*
  - про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту;

- про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, які сталися або можуть статися і загрожують безпеці громадян;
- про стан здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення;
- про факти порушень прав і свобод людини і громадянина;
- про незаконні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб;
- інша інформація, яка відповідно до законів та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не може бути засекречена.

### **ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ДЕРЖАВНУ ТАЄМНИЦЮ**

- посадові особи та громадяни несуть дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність за:

- розголошення державної таємниці;
- втрату документів та інших матеріальних носіїв секретної інформації;
- недодержання встановленого законодавством порядку передачі державної таємниці іншій державі чи міжнародній організації;
- засекречування інформації, зазначеної у частинах третій і четвертій статті 8 Закону України “Про державну таємницю”;
- навмисне невіднесення до державної таємниці інформації, розголошення якої може завдати шкоди інтересам національної безпеки України, а також необґрунтоване заниження ступеня секретності або необґрунтованого розсекречування секретної інформації;
- безпідставне засекречування інформації;
- надання грифу секретності матеріальним носіям конфіденційної або іншої таємної інформації, яка не становить державної таємниці, або ненадання грифу секретності матеріальним носіям інформації, що становить державну таємницю, а також безпідставне скасування чи зниження грифу секретності матеріальних носіїв секретної інформації;
- порушення встановленого законодавством порядку надання допуску та доступу до державної таємниці;
- порушенні встановленого законодавством режиму секретності та невиконанні обов'язків щодо збереження державної таємниці;
- невжиття заходів щодо забезпечення охорони державної таємниці та незабезпечення контролю за охороною державної таємниці;
- провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею, без одержання в установленому порядку спеціального дозволу на провадження такої діяльності, а також розміщення державних замовлень на виконання робіт, доведення мобілізаційних завдань,

пов'язаних з державною таємницею, в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах, організаціях, яким не надано спеціального дозволу на провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею;

- недодержання вимог законодавства щодо забезпечення охорони державної таємниці під час здійснення міжнародного співробітництва, прийому іноземних делегацій, груп, окремих іноземців та осіб без громадянства і проведення роботи з ними;
- невиконання норм і вимог технічного захисту секретної інформації, внаслідок чого виникає реальна загроза порушення цілісності цієї інформації або просочення її технічними каналами.

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ІНФОРМАЦІЮ.** Порушення законодавства України про інформацію тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно з законодавством України.

Відповідальність за порушення законодавства про інформацію несуть особи, винні у вчиненні таких порушень, як:

- необгрунтована відмова від надання відповідної інформації;
- надання інформації, що не відповідає дійсності;
- несвоєчасне надання інформації;
- навмисне приховування інформації;
- примушення до поширення або перешкодження поширенню чи безпідставна відмова від поширення певної інформації;
- поширення відомостей, що не відповідають дійсності, ганьблять честь і гідність особи;
- використання і поширення інформації стосовно особистого життя громадянина без його згоди особою, яка є власником відповідної інформації внаслідок виконання своїх службових обов'язків;
- розголошення державної або іншої таємниці, що охороняється законом, особою, яка повинна охороняти цю таємницю;
- порушення порядку зберігання інформації;
- навмисне знищення інформації;
- необгрунтоване віднесення окремих видів інформації до категорії відомостей з обмеженим доступом.

**ВІДПРАВНИК НЕБЕЗПЕЧНОГО ВАНТАЖУ** — зазначена в перевізних документах юридична (резидент і нерезидент) або фізична особа (громадянин України, іноземець, особа без громадянства), яка підготувала та подає цей вантаж для перевезення.

**ВІДТВОРЕННЯ НАСЕЛЕННЯ** — процес збереження в часі і просторі конкретно-історичної міри даного населення, його кількості та якісного складу. Воно являє собою процес безперервного відновлення поколінь людей в результаті взаємодії народжуваності і смертності. Для кількісної характеристики В.н. користуються показниками режиму відтворення населення, серед яких найбільш узагальнений — нетто-

коефіцієнт відтворення населення (характеризує міру заміщення одного покоління наступним). В.н. буває простим, якщо кількість населення не змінюється, число народжених дорівнює числу померлих, а нове покоління дочок заміщає покоління матерів або відповідно сини батьків: розширеним, коли населення збільшується, і звуженим, коли населення зменшується. В Європі нетто-коефіцієнт відтворення населення менше 1, тобто не здійснюється навіть просте заміщення поколінь. В Азії, Африці. Південній Америці і Австралії відбувається розширене відтворення населення, у Північній Америці і Східній Азії (Японія) – звужене.

**ВІДТВОРЕННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ** – відновлювання ресурсів природи, що відбувається без втручання людини або з її участю. Особлива сфера суспільного виробництва, яка складається з декількох господарських галузей і спрямована на забезпечення розширеного одержання природних ресурсів або на їх збереження в колишній кількості і якості; штучне підтримання природних ресурсів на певному рівні культивацією, підтримання екосистеми в продуктивному стані (наприклад, риборозведення, агролісомеліорація).

**ВІДХОДИ** – будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворюються у процесі людської діяльності: виробництва, побуту, транспорту та ін., які можуть бути реально або потенційно використані як сировина в інших галузях господарства. Розрізняють побутові, відходи виробництва і відходи виробничого споживання. Проблема відходів у багатьох країнах світу стала особливо актуальною, оскільки вони не тільки займають родючі землі, але й зумовлюють забруднення навколишнього середовища. В багатьох країнах основна частина побутових відходів вивозиться поки що на міські звалища (в США – 75%, у Франції – 70%, СНД – 98% твердих побутових відходів). В останні роки для знищення їх стали споруджуватися сміттєспалювальні заводи. Наприклад, в Японії 73% твердих побутових відходів спалюється на таких підприємствах. У 1990 р. у Франції введена установка по біологічному розкладанню (за допомогою бактерій) побутових відходів з метою одержання біогазу (з 1 т відходів одержують його до 100 м<sup>3</sup>). Відходи ТЕЦ вже використовуються при шляховому будівництві, а також як добавки при виробництві будівельних матеріалів. В Індії хімічно збагачена зола ТЕЦ використовується як сировина для одержання алюмінію.

**ВІЙНА** – організована збройна боротьба між державами, групами держав, класами або націями для досягнення певних політичних або економічних цілей, продовження політики насильницькими способами. Крім збройної боротьби, під час військових конфліктів використовуються й інші форми політичного, економічного і ідеологічного протистояння: розрив дипломатичних відносин, блокада, диверсії та ін. В. – це складне соціальне явище, яке відображає стан



соціальних відносин, особливості попереднього розвитку суспільства. Розрізняють війни справедливі і несправедливі, визвольні і загарбницькі, світові і локальні.

**ВІЙСЬКА ЦИВІЛЬНОЇ ОБОРОНИ УКРАЇНИ** – це спеціалізовані військові формування, які підпорядковуються керівнику центрального органу виконавчої влади з питань надзвичайних ситуацій у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи і призначені для захисту населення і території у разі виникнення надзвичайних ситуацій, спричинених аварією, катастрофою, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, великою пожежею, застосуванням засобів ураження, що призвели або можуть призвести до людських і матеріальних втрат, ліквідації їх наслідків та виконання інших передбачених законом завдань.

**ВІЙСЬКОВИЙ СТАН** – особливий правовий режим в країні або окремих її частині, який вводиться за рішенням вищих органів державної влади у виключних обставинах (війна, стихійне лихо, загроза державного перевороту та ін.). При введенні В.с. всі функції органів державної влади з питань виробництва, оборони, забезпечення громадського порядку, державної безпеки переходять до військових органів.

**ВІКОВА СТРУКТУРА НАСЕЛЕННЯ** – розподіл його за віковими групами і піковими контингентами з метою вивчення демографічних і соціально-економічних процесів. У віковій структурі, як правило, населення розподіляється за однорічними або 5-річними віковими групами. Для оцінки загальних структурних зрушень застосовують і розподіл на три вікові групи: 0–14 років, 15–59 років, 60 років і більше. У міжнародних порівняннях застосовують розподіл населення на дві групи: 0–14 років, 15–64 роки. Графічно В.с.н. зображується віковою пірамідою: по горизонталі відкладаються пропорціональні чисельності (частки) окремих вікових груп, а по вертикалі – вік. У 1990 р. у світі спостерігалась така В.с.н.: 0–14 років – 32,0%. 15–64 роки – 61,0%; у країнах з високим доходом відповідно – 20,5% і 66,8%; у країнах з середнім доходом – 36,2% і 58,7%; у країнах з низьким доходом – 35,5% і 60,0%. За даними ООН, частка людей у віці 65 років і більше в населенні світу зростає з 5,1% в 1950 р. до 6% в 1990 р. В окремих частинах світу процес старіння відбувається по-різному. Він найчіткіше проявився в Європі (частка осіб старшого віку збільшилась з 8,7% у 1950 р. до 13,4% у 1990 р.). В інших регіонах світу становить: Латинська Америка–5%, Океанія–9%, Австралія і Нова Зеландія – 10,9%, Африка – 3,0%, Азія – 5,0%.

**ВНУТРІШНІЙ ПОЖЕЖНИЙ КРАН** – кран, що встановлюється на мережі внутрішнього протипожежного водопроводу і обладнаний пристроями для підключення напірно-пожежного рукава.

**ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА** – діяльність державних органів, установ і правлячих партій, спрямована на узгодження інтересів різних прошарків населення країни, можливе в даних умовах задоволення цих інтересів, на збереження існуючого ладу або цілеспрямоване перетворення його, на забезпечення взаємозв'язку, взаємодії окремих сфер суспільства, на суспільний прогрес. У залежності від характеру існуючої форми державного управління В.п. більшою або меншою мірою визначає діяльність суспільства в таких сферах, як виробництво і розподіл, охорона порядку і громадська безпека, соціальні відносини, соціальне забезпечення.

**ВОГНЕГАСНА ЗДАТНІСТЬ** – маса вогнегасної речовини, що припадає на  $1 \text{ м}^2$  ( $1 \text{ м}^3$ ) модельного вогнища пожежі (модельного об'єму), який вона впевнено гасить, чи площа модельного вогнища пожежі (об'єму модельної споруди), яку можна впевнено загасити одним технічним засобом (системою) пожежогасіння (наприклад, вогнегасником).

**ВОГНЕГАСНА РЕЧОВИНА** – речовина, яка має такі фізико-хімічні властивості, що дозволяють створити умови для припинення горіння.

**ВОГНЕГАСНИК** – переносне чи пересувне обладнання для гасіння осередків пожежі за рахунок випуску запасеної вогнегасної речовини.

**ВОГНЕЗАХИСТ** – зниження пожежної небезпеки матеріалів та конструкцій методом спеціальної обробки або нанесення покриття.

**ВОГНЕЗАХИЩЕНИЙ ВИРІБ (МАТЕРІАЛ, КОНСТРУКЦІЯ)** – виріб (матеріал, конструкція), знижена пожежна безпека якого є наслідком вогнезахисту.

**ВОГНЕПЕРЕШКОДЖАЮЧИЙ ПРИСТРІЙ** – пристрій, що володіє вогнепере-шкоджаючою здатністю.

**ВОГНЕПЕРЕШКОДНА ЗДАТНІСТЬ** – здатність перешкоджати поширенню горіння.

**ВОГНЕСТІЙКІСТЬ** – здатність будівельних конструкцій і елементів зберігати свою несучу здатність, а також чинити опір виникненню наскрізних отворів чи прогріванню до критичних температур і поширенню вогню. *Примітка – критичні температури встановлюються діючими методиками.*

**ВОГНИЩЕ** – осередок виникнення пожежі.

**ВОДА ДРЕНАЖНА** – вода, що профільтрувалася в дренаж з гідротехнічної споруди або її фундаменту, а також з очисних споруд фільтруючого типу, осушуваного (зрошуваного) земельного масиву, підтопленої території підприємства, міста і т.ін.

**ВОДА ЗВОРОТНА** – вода, яка повертається за допомогою технічних споруд і засобів з господарської ланки круговороту води до його природних ланок (річкової, озерної, морської, літогенної) у вигляді стічної, скидної або дренажної води.

**ВОДА ЛЛЯЛЬНА (підсланева)** – вода з домішками (переважно нафтопродуктів), зібрана в колодязях – ллялах машинних відділень судна.

**ВОДА СКИДНА** – вода, що відводиться від зрошувальних сільгоспугідь, забудованих територій, які поливають, а також вода, що відводиться від ділянок, на яких застосовується гідромеханізація.

**ВОДА СТИЧНА** – вода, що утворилася в процесі господарсько-побутової і виробничої діяльності (крім шахтної, кар'єрної і дренажної води), а також відведена з забудованої території, на якій вона утворилася внаслідок випадання атмосферних опадів.

**ВОДИ** – усі води (поверхневі, підземні, морські), що входять до складу природних ланок кругообігу води.

**ВОДИ ПІДЗЕМНІ** – води, що знаходяться нижче рівня земної поверхні в товщах гірських порід верхньої частини земної кори в усіх фізичних станах.

**ВОДИ ПОВЕРХНЕВІ** – води різних водних об'єктів, що знаходяться на земній поверхні;

**ВОДНИЙ ОБ'ЄКТ** – сформований природою або створений штучно об'єкт ландшафту чи геологічна структура, де зосереджуються води (річка, озеро, море, водосховище, канал, водоносний горизонт).

**ВОДНИЙ ОБ'ЄКТ ПІДКОНТРОЛЬНИЙ** – (водний об'єкт) зосередження природних вод на поверхні суші, яке внесене до кадастру, має характерні форми поширення і риси гідрологічного режиму та належить до природних ланок круговороту води: поверхневі води суші – річка, озеро, болото, водосховище, ставок, внутрішнє море. Зосередження вод, що належать до господарської ланки круговороту води, можуть не належати до водних об'єктів. До таких зосереджень вод відносяться водогосподарські споруди (ВГС): накопичувачі води для водопостачання, споруди для транспортування води, водні об'єкти виробничого призначення (меліоративні системи, водойми-охолоджувачі, рибогосподарські ставки), споруди для накопичування та транспортування зворотних вод. Не є водним об'єктом також частина природного ландшафту (ЧПЛ), яка використовується для накопичування зворотних вод чи їх транспортування до водного об'єкта або місця обробки чи використання, наприклад, замкнуті пониззя рельєфу, тальвеги і т.ін. Водні об'єкти із спеціально встановленими нормами якості води (ВСНЯ) – водні об'єкти прикордонних, лікувальних і заповідних зон, болота, а також водні об'єкти з наявністю специфічних особливостей природного складу і властивостей води, наприклад, підвищеного природного вмісту завислих речовин, мінеральних солей, заліза, алюмінію, міді, фтору та ін. Для таких водних об'єктів встановлюються окремі показники складу і властивостей води, додатково або замість показників, що вказані в п.1.2. Водні об'єкти з нормованою якістю води (ВНЯ) – водні об'єкти, для яких встановлені види водокористування та норми якості води відповідно до п.1.2, або встановлені окремі показники складу та властивостей води, як для ВСНЯ.

**ВОДНІ РЕСУРСИ** – обсяги поверхневих, підземних і морських вод відповідної території.

**ВОДНІСТЬ** – характеристика величини річкового стоку за певний проміжок часу відносно його середньої багаторічної величини.

**ВОДОГОСПОДАРСЬКИЙ БАЛАНС** – співвідношення між наявними для використання водними ресурсами на даній території і потребами в них для розвитку економіки на різних рівнях.

**ВОДОЗАБІР** – споруда або пристрій для забору води з водного об'єкта.

**ВОДОЙМА** – безстічний або із сповільненим стоком поверхневий водний об'єкт.

**ВОДОКОРИСТУВАННЯ** – використання вод (водних об'єктів) для задоволення потреб населення і галузей економіки

**Водоносний горизонт** – однорідна пластова товща гірських порід, де постійно знаходяться води.

**ВОДОПІННИЙ ПОЖЕЖНИЙ СТВОЛ** – пожежний ствол для подавання водяних або пінних струменів.

**ВОДОСПОЖИВАННЯ** – споживання водних ресурсів для задоволення потреб населення, промисловості, сільського і комунального господарства та ін. Розрізняють зворотне водоспоживання – з поверненням забраної води в джерело (водосховище, комунальне господарство) і незворотне – з витратою її на випаровування, фільтрацію та ін. Основний обсяг споживання води забезпечують ріки (запаси води 1200 км<sup>3</sup>, або 0,0001% всієї гідросфери). Інтенсивний розвиток промисловості, сільського господарства та інших галузей призвів до збільшення водоспоживання в світі (з початку ХХ ст. воно зросло в 7 разів). Структура водоспоживання, % (1990 р.): сільське господарство – 65; промисловість – 23,5; комунальне господарство – 7,3; водосховища – 4,2. Зрошені землі займають 47 млн.га. Водоспоживання становить 5,8% до стоку, в тому числі по частинах світу: Європа – 10,0; Азія – 10,4;

**ВОДОСХОВИЩЕ** – штучна водойма місткістю більше 1 млн. кубічних метрів, збудована для створення запасу води та регулювання її стоку.

**ВОДЯНИЙ ВОГНЕГАСНИК** – вогнегасник із зарядом води чи води з домішками.

**ВОДЯНИЙ ПОЖЕЖНИЙ СТВОЛ** – пожежний ствол для подавання води.

**ВОЄННИЙ СТАН** – це особливий правовий режим, що вводиться в державі або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності, територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження

конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

**ВОЄННА ОРГАНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВИ** — сукупність органів державної влади, військових формувань, утворених відповідно до законів України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем з боку суспільства і безпосередньо спрямована на захист національних інтересів України від зовнішніх загроз.

**ВОЛОНТАРИЗМ** — діяльність, яка не рахується з об'єктивними законами історичного процесу, характеризується довільними рішеннями осіб, що її здійснюють.

**ВООЗ** — Всесвітня організація охорони здоров'я.

**ВПЛИВ НА ЗЕМНУ КОРУ** — людина стала втручатися в життя земної кори, в результаті чого створюються вали, кар'єри, насипи, терикони та ін. Є випадки прогину земної кори під великими водосховищами і містами, локальні деформації земної поверхні в районах видобутку кам'яного вугілля відомі в Сілезькому районі Польщі, в Великобританії, США, Японії, в Донецькому вугільному басейні України.

**ВПЛИВ НА КЛІМАТ** — щорічно в результаті господарської діяльності людини викиди забруднюючих речовин в атмосферу в усьому світі становлять: діоксиду сірки — 190 млн. т, оксидів азоту — 65 млн., оксидів вуглецю — 25,5 млрд., фреонів — 1,4 млн. т. Щорічно при спалюванні палива викидається понад 700 млн. т пилу і газоподібних сполук. Все це веде до збільшення концентрації атмосферних аерозолей, що зменшує обсяг прямої сонячної радіації на земну поверхню. На кліматичні процеси впливають зрошення і осушення територій, будівництво великих водосховищ. Діяльність людини впливає і на глобальний клімат: парниковий ефект, порушення озонового шару, фотохімічний смог, кислотні дощі та ін. Передбачається, що при збереженні нинішніх тенденцій В. на к. середня світова температура повітря може в ХХІ ст. підвищитись на 1,5–4,5 °С (при сучасному рівні близько 14,7 °С).

**ВПЛИВ НА ТВАРИННИЙ СВІТ** — за даними Міжнародного союзу охорони природи, з 1600 р. на планеті під впливом діяльності людини вимерло 94 види птахів і 63 види ссавців. Зникли такі тварини як тарпан, тур, сумчастий вовк, морська корова та ін. В результаті антропогенного впливу на материках зросла кількість видів тварин, яким загрожує вимирання. Так, у Північній Америці на грані зникнення бізони, американський журавель: у Південній Америці — великі коти.

**ВПЛИВ ТРАНСПОРТУ НА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ** — це забруднення атмосфери шкідливими компонентами (оксиди сірки і азоту, діоксид вуглецю, вуглеводи та ін.), шумове забруднення та ін. Максимальна кількість забруднювальних речовин, що викидається в атмосферу транспортними засобами, припадає на автотранспорт.

Встановлено, що у відпрацьованих газах автомобілів міститься близько 280 шкідливих компонентів, більша частина з яких є канцерогенними речовинами. Серед ефективних шляхів зниження забруднення повітря автотранспортом – поліпшення якості палива, заміна двигунів внутрішнього згорання на екологічно чисті (газотурбінні, електричні).

**“ВСЕСВІТНЯ СТРАТЕГІЯ ОХОРОНИ ПРИРОДИ”** – документ, розроблений Міжнародним союзом охорони природи і природних ресурсів при підтримці Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) та сприянні Всесвітнього фонду охорони дикої природи, і спрямований на краще використання людством біосфери та екосистем.

**“ВСЕСВІТНЯ ХАРТІЯ ПРИРОДИ”** – документ, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН у 1982 р., спрямований на збереження основних природних процесів на відносно незмінному рівні, щоб забезпечити всім формам життя можливість для існування.

**ВСМОКТУВАЛЬНА ПОЖЕЖНА СІТКА** – пристрій для запобігання самостійного випорожнення всмоктувальної лінії та попадання в неї сторонніх предметів.

**ВСМОКТУВАЛЬНИЙ ПОЖЕЖНИЙ РУКАВ** – пожежний рукав жорсткої конструкції для відбору води із вододжерел за допомогою пожежного насоса.

**ВТОМА** – сукупність тимчасових змін у фізіологічному стані людини, які з’являються внаслідок напруженої чи тривалої діяльності і призводять до погіршення її кількісних та якісних показників.

**ВТОРИННІ ЕНЕРГЕТИЧНІ РЕСУРСИ** – енергетичний потенціал продукції, відходів, побічних і проміжних продуктів, який утворюється в технологічних агрегатах (установках, процесах) і не використовується в самому агрегаті, але може бути частково або повністю використаний для енергопостачання інших агрегатів (процесів).

**ВТОРИННІ ПРОЯВИ НЕБЕЗПЕЧНИХ ФАКТОРІВ ПОЖЕЖІ** – осколки, уламки зруйнованих апаратів, агрегатів, установок, конструкцій, радіоактивні та токсичні речовини і матеріали, що виділилися із зруйнованих апаратів, установок, електричний струм, що виник внаслідок винесення напруги на струмопровідні частини конструкцій, апаратів, агрегатів, небезпечні фактори вибуху, що стався внаслідок пожежі, вогнегасні речовини.

**ВТРАТИ ВІД ПОЖЕЖІ** – грошове вираження соціальних втрат, вартості знищених та пошкоджених матеріальних цінностей, витрат на гасіння, ліквідацію наслідків пожежі та відновлення об’єкта.

**ВТРУЧАННЯ** – будь-яка дія, спрямована на зменшення опромінення або запобігання йому чи можливості опромінення людини від джерел, що не належать до сфери контрольованої практичної діяльності або які вийшли з-під контролю.

**ВУГЛЕКИСЛОТНИЙ ВОГНЕГАСНИК** – вогнегасник із зарядом двоокису вуглецю.

## -Г-

**ГАЗООЧИСНА УСТАНОВКА** – споруда, призначена для вловлювання з відходних газів або вентиляційного повітря наявних в них шкідливих домішок, яка складається з газоочисних апаратів, допоміжного обладнання і комунікацій.

**ГАЗОПРОВОДИ** – трубопроводи для транспортування горючих газів від місць їх видобування або виробництва до районів споживання. Пропускна здатність Г. залежить, головним чином, від діаметра труб. Максимальний діаметр труб, які застосовуються в США, – 1067 мм, в Україні – 1420 мм. Загальна довжина мережі магістральних Г. світу (1993 р.) – понад 1,5 млн. км, вантажообіг – 1,7 трлн. т/км (2% загального вантажообігу). За розвитком газопроводів виділяються США, Росія, Канада.

**ГАЗОХІМЗАХИСНИЙ КОСТЮМ** – костюм для захисту під час виконання робіт у газонебезпечному та (чи) хімічно агресивному середовищі.

**ГАЛУЗІ ВИСОКОЇ ТЕХНОЛОГІЇ** – галузі, які відзначаються високою науковістю і складною технологією, їх виділяють в статистиці ООН. Сюди відносять електротехнічну і електронну промисловість, виробництво промислових і наукових приладів, деякі галузі машинобудування і хімічної промисловості, авіаракетну промисловість, виробництво обчислювальної техніки.

**ГАЛЬМОВИЙ ШЛЯХ** – відстань, що проходить транспортний засіб під час екстреного гальмування з початку натиснення на педаль (рукоятку) до місця його зупинки.

**ГАРАНТІЇ ЗАКОННОСТІ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.** У кожному випадку наявності підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності заводиться оперативно-розшукова справа. Постанова про заведення такої справи підлягає затвердженню начальником органу внутрішніх справ, національної безпеки, прикордонних військ, охорони вищих посадових осіб, оперативного підрозділу податкової міліції, органу, установи виконання покарань.

Оперативно-розшукові заходи, пов'язані з тимчасовим обмеженням прав людини, проводяться з санкції прокурора з метою запобігання тяжким злочинам, їх припинення і розкриття, розшуку осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання або безвісти зникли, захисту життя, здоров'я, житла і майна працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, припинення розвідувально-підривної діяльності проти України. У разі оперативної необхідності невідкладного здійснення цих заходів оперативно-розшукові підрозділи зобов'язані протягом 24 годин повідомити прокурора про застосування та підстави для їх проведення.

Візуальне спостереження може проводитися з метою встановлення даних про особу та про її зв'язки у разі, коли є факти, які підтверджують, що нею готується або вчинено тяжкий злочин, для отримання відомостей, які вказують на ознаки такого злочину, а також для забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів цих осіб.

Для одержання інформації забороняється застосовувати технічні засоби, психотропні, хімічні та інші речовини, які пригнічують волю або завдають шкоди здоров'ю людей та навколишньому середовищу.

**ГАСІННЯ ПОЖЕЖІ** – процес впливу сил та засобів, а також, використання методів та заходів для ліквідації пожежі.

**ГЕОПОЛІТИКА** – розглядається як наука, яка вивчає і аналізує в єдності географічні, політичні та інші взаємозв'язані фактори, що впливають на стратегічний потенціал держави. Вона досліджує державу, головним чином, в її відношенні до оточення – до простору і ставить метою вирішити проблеми, які випливають із просторових відносин. Геополітика завжди пов'язана з державою і керується її інтересами. У традиційному геополітичному підході до цього терміну держава є діючою особою світової політики. Геостратегія – розглядається як мета держави на міжнародній арені. Поняття “стратегія держави” (зовнішньополітична, зовнішньоекономічна, військова та ін.) постійно пов'язувалося політиками і дипломатами з геополітикою і визначалося завданням виживання, збереження і розвитку (експансії) держави в умовах потенційно ворожого оточення з боку інших держав, які також відстоюють своє “місце під сонцем”.

**ГІГІЄНА ПРАЦІ** – комплекс заходів і засобів щодо збереження здоров'я працівників, профілактики несприятливого впливу виробничого середовища і трудового процесу.

**ГІГІЄНИЧНЕ НОРМУВАННЯ ФАКТОРІВ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА** – визначення безпечних для організму людини меж інтенсивності та тривалості впливу на організм факторів навколишнього середовища.

**ГІГІЄНИЧНИЙ НОРМАТИВ** – кількісний показник, який характеризує оптимальний чи допустимий рівень фізичних, хімічних, біологічних факторів навколишнього та виробничого середовищ.

**ГІГІЄНИЧНІ РЕГЛАМЕНТИ** – науково обгрунтовані параметри факторів навколишнього середовища, які виключають їх шкідливий вплив на організм.

**ГІГІЄНИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ** – комплекс науково обгрунтованих заходів, виконання яких виключає шкідливий вплив на здоров'я людини та навколишнє середовище об'єктів та факторів, що вивчаються.



**ГЛИБОКИЙ ВОГНЕЗАХИСТ** – вогнезахист маси виробу, матеріалу, конструкції.

**ГЛОБАЛЬНА ЗЛОЧИННІСТЬ** – гостра проблема сучасності. Злочинність, тероризм, наркоманія та інші антисуспільні явища викликають глибоку корозію всього механізму суспільного розвитку. Як відмічалось у матеріалах II-ої сесії Комітету ООН з попередження злочинності і боротьби з нею (березень 1990 р.), без ефективної програми протидії злочинність може стати серйозною перепорою для соціального і економічного розвитку, зруйнувати демократичні засади державності. Злочинність транснаціоналізується і все більше виступає як організована. Доходи від незаконного збуту наркотичних засобів оцінюються в 500 млрд. доларів за рік. Наркобізнесом займаються організовані злочинні групи, які володіють практично всіма видами нових технологій і з якими жодна держава не може справитися самотужки. Кількість зареєстрованих у світі злочинів у середньому збільшується на 5% щороку. В останній час особливо швидко зростає частка тих, які відносяться до категорії “важких” (вбивства та ін.). Особливо небезпечним є тероризм. Поряд з індивідуальним і груповим одержав поширення державний тероризм, до якого іноді вдаються правлячі режими ряду країн. Загрозою для світової фінансової системи є електронні злочини. В результаті комп’ютерних пограбувань банків і фінансових закладів лише в США втрати сягають від 5 до 10 млрд. дол. за рік. Країни світової співдружності повинні згуртуватися в боротьбі проти міжнародної торгівлі наркотиками, відмивання брудних грошей, тероризму та інших транснаціональних злочинів, які стоять на перешкоді прогресу людства.

**ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ** – сукупність проблем, які постали перед людством в другій половині XX ст. і вимагають негайного вирішення. Частина з них пов’язана з взаємовідносинами всередині самого світового співтовариства (відвернення ядерного конфлікту, подолання відсталості країн, що розвиваються, ліквідація небезпечних хвороб, боротьба проти наркоманії і наркобізнесу. проти злочинності і тероризму), частина є відбиттям кризи у взаємовідносинах між суспільством і природою (демографічні, продовольча, ресурсна, енергетична, екологічні). Вирішення Г.п.с. (приведення до безпечного рівня) вимагає, з одного боку. співробітництва, всіх держав та їх урядів, з другого – особистої участі кожної окремої людини.

**ГЛОБАЛЬНІСТЬ** – географічний принцип, який вимагає обов’язкового співвідношення локальних, регіональних, національних, континентальних і зональних та інших часткових проблем з їх світовим (глобальним) “фоном”. Необхідність включення принципу глобальності в географічний метод викликана такими емпірично обґрунтованими фактами: усі сучасні глобальні проблеми (енергетична, демографічна, екологічна, ресурсна тощо) мають чітку географічну інтерпретацію, усі

ці проблеми спочатку з'являються (і можуть спостерігатися) не на глобальному, а на більш низьких географічних рівнях – регіональному, локальному.

**ГРАНИЧНІ НОРМАТИВИ УТВОРЕННЯ ЗАБРУДНЮЮЧИХ РЕЧОВИН** – гранична кількість забруднюючих речовин, які утворюються при експлуатації окремих типів технологічного та іншого обладнання і відводяться у атмосферне повітря, встановлюються з урахуванням сучасних технологічних можливостей, прогресивних маловідходних технологій, комплексного використання сировини, удосконаленого газопилоо-чисного обладнання та інше.

**ГРАНИЧНО ДОПУСТИМА КОНЦЕНТРАЦІЯ (ГДК) РЕЧОВИН У ВОДІ** – встановлений рівень концентрації речовин у воді, вище якого вода вважається непридатною для конкретних цілей водокористування.

**ГРАНИЧНО ДОПУСТИМА КОНЦЕНТРАЦІЯ ДОМІШОК В АТМОСФЕРНОМУ ПОВІТРІ (ГДК)** – максимальна концентрація домішок в атмосферному повітрі, віднесена до визначеного часу осереднення, яка при періодичному впливі або протягом всього життя людини не чинить на неї негативного впливу, в тому числі і при віддалених наслідках, і на навколишнє середовище в цілому.

**ГРАНИЧНО ДОПУСТИМА КОНЦЕНТРАЦІЯ ЗАБРУДНЮЮЧОЇ РЕЧОВИНИ В АТМОСФЕРНОМУ ПОВІТРІ (ГДК)** – віднесена до визначеного часу максимальна концентрація забруднюючої речовини в атмосферному повітрі, яка при періодичному або постійному впливі на людину та навколишнє природне середовище не справляє на них шкідливої дії протягом всього життя людини, включаючи віддалені наслідки.

**ГРАНИЧНО ДОПУСТИМИЙ ВИКИД (ГДВ)** – науково-технічний норматив, який встановлюється за умови, що вміст забруднюючих речовин в приземному шарі повітря від джерела або їх сукупності не перевищує норматив якості повітря для населення, тваринного і рослинного світу.

**ГРАНИЧНО ДОПУСТИМИЙ РІВЕНЬ ВИРОБНИЧОГО ФАКТОРА** – рівень виробничого фактора, дія якого при роботі, що триває певний термін протягом всього трудового стажу, не призводить до травми, захворювання або розладів у стані здоров'я теперішнього і наступного покоління.

**ГРАНИЧНО ДОПУСТИМИЙ РІВЕНЬ ТОКСИЧНОСТІ (ГДРТ) ЗВОРОТНОЇ ВОДИ** – це такий показник її властивості, при якому НКР менше чи дорівнює розрахунковій кратності розбавлення зворотної води у контрольному створі водного об'єкта. Фактичний рівень токсичності (ФРТ) дорівнює НКР, тобто середньоарифметичному значенню ряду визначених показників НКР. Якщо ФРТ не відповідає ГДРТ, визначається тимчасово погоджений рівень токсичності (ТПРТ), який дорівнює найкращому середньому показнику НКР ряду дослідів.

**ГРАНИЧНО ДОПУСТИМИЙ СКИД (ГДС) РЕЧОВИНИ** – показник максимально допустимої в одиницю часу кількості (маси) речовини, що відводиться із зворотними водами у поверхневі та морські води, який з урахуванням встановлених обмежень на скид цієї речовини від інших джерел забруднення гарантує дотримання норм її вмісту в заданих контрольних створах (пунктах) водного об'єкта. Таким чином, величини ГДС речовин визначаються і встановлюються, як правило, для кожного із сукупності випусків зворотних вод, пов'язаних єдністю водного об'єкта (тобто за басейновим принципом), з урахуванням оптимального розподілу його асимілюючої спроможності. Величини ГДС речовин встановлюються: для скидів зворотних вод безпосередньо у водні об'єкти з нормованою якістю води (ВНЯ); для скидів в інші зосередження вод – у водогосподарські системи (ВГС) та частини природних ландшафтів, що мають гідрографічний зв'язок з ВНЯ; для скидів у ВГС, що використовуються відповідно. В інших випадках можуть встановлюватись обмеження на скид зворотних вод, виходячи з галузевих норм використання ВГС, вимог охорони підземних вод, охорони інших природних середовищ. Ці обмеження не відносяться до ГДС речовин.

**ГРОМАДСЬКЕ МІСЦЕ** – частина (частини) будь-якої будівлі, споруди, яка доступна або відкрита для населення вільно, чи за запрошенням, або за плату, постійно, періодично або час від часу, в тому числі під'їзди, а також підземні переходи, стадіони.

## -Д-

**ДЕГРАДАЦІЯ ГРУНТІВ** – поступове погіршення властивостей ґрунтів (зменшення вмісту гумусу, порушення структури, зниження родючості та ін.), викликане головним чином антропогенними факторами (ерозія, вторинне засолення, забруднення пестицидами, неправильна агротехніка та ін.). В останні роки негативний вплив на ґрунтовий покрив мають кислотні опади. Гострою є проблема ерозії ґрунтів. Глобальні втрати ґрунту на родючих землях у світі досягли 23 млрд. т., у т. ч. в Індії – 4700 млн. т, Китаї – 3300 млн. т, США – 1500 млн. т. На таких деградованих землях урожайність багатьох сільськогосподарських культур знижується приблизно на 40%. В результаті ерозії за останні два десятиліття вміст гумусу в родючих ґрунтах України зменшився на 9%.

**ДЕЗАКТИВАЦІЯ** – усунення радіоактивного забруднення з поверхні Землі, заражених об'єктів або середовищ з метою відвернути радіоактивне ураження. Для Д. застосовують механічні, фізико-хімічні і біологічні методи; частіше всього використовують комбінацію перших двох методів.

**ДЕЗИНСЕКЦІЯ** – знищення комах, кліщів, вошей тощо – переносників збудників інфекційних хвороб людини.

**ДЕЗИНФЕКЦІЙНИЙ ЗАСІБ** – речовина хімічного або біологічного походження чи суміш речовин, які застосовують для знищення збудників інфекційних хвороб та факторів передачі інфекційних хвороб людини.

**ДЕЗИНФЕКЦІЯ** – знищення збудників, переносників інфекційних хвороб шляхом застосування хімічних або фізичних факторів.

**ДЕКЛАРАЦІЯ БЕЗПЕКИ** – документ, який визначає комплекс заходів, що вживаються суб'єктом господарської діяльності з метою запобігання аваріям, а також забезпечення готовності до локалізації, ліквідації аварій та їх наслідків.

**ДЕМОГРАФІІЧ НА ПОЛІТИКА** – цілеспрямована діяльність державних органів та інших соціальних інститутів з метою збереження або зміни існуючих тенденцій в демографічних процесах.

**ДЕМОГРАФІЧНИЙ ВИБУХ** – різке прискорення кількісного зростання світового населення. Д.в. почався з 1950-х років. Як правило, в цей період зниження смертності значно випереджає зниження народжуваності, що призводить до прискореного збільшення чисельності населення, не узгодженого з об'єктивними вимогами соціально-економічного розвитку суспільства. Оскільки сучасні високі темпи росту чисельності населення земної кулі значною мірою визначаються темпами його збільшення в країнах, що розвиваються (Азії, Африки і Латинської Америки, де проживає близько 70% населення світу), Д.в. у цих країнах перетворюється в світовий. При Д.в. середньорічний приріст населення перевищує 1,8-2,0%. Д.в. – тимчасове явище; в міру розвитку демографічного переходу порушена узгодженість типів народжуваності і смертності відновлюється, проміжний тип відтворення населення замінюється основним і Д.в. припиняється. Проте темпи демографічного переходу залежать від загального соціально-економічного розвитку, і якщо він, як це має місце в більшості слабо розвинутих країн, іде відносно повільно, довго зберігається і проміжний тип відтворення населення. У багатьох країнах, що розвиваються, проводиться демографічна політика, спрямована на подолання перехідного характеру відтворення населення. Процес демографічної стабілізації повсюдно завершиться наближенням до стану, характерного для постійного (стаціонарного) населення. В різних регіонах світу це відбудеться в різні строки, але в більшості країн, що розвиваються, – не раніше середини ХХІ ст.

**ДЕМОГРАФІЧНИЙ ПЕРЕХІД** – концепція, яка застосовується в сучасній демографії для пояснення зміни типів відтворення населення. Цей термін запропонував у 1945 р. американський демограф Ф. Наутстайн. В кінці ХІХ ст. було встановлено, що рівні народжуваності і смертності людей зумовлюються не біологічними законами, а соціальними умовами. Виділяють 4 фази демографічного переходу,

кінцевий результат якого – стабілізація населення. В першій фазі, яка до середини ХХ ст. була завершена промисловими розвинутими країнами, зниження коефіцієнта смертності випереджає зниження коефіцієнта народжуваності, в результаті чого коефіцієнт природного приросту населення збільшується до найвищого значення. У другій фазі коефіцієнт смертності продовжує знижуватися і досягає найменшого значення, але коефіцієнт народжуваності знижується ще швидше, в результаті чого приріст населення поступово сповільнюється. Для третьої фази характерне підвищення коефіцієнта смертності, обумовлене демографічним старінням, з одночасним сповільненням зниження народжуваності. До кінця третьої фази коефіцієнт народжуваності наближається до рівня простого відтворення населення, а коефіцієнт смертності залишається нижчим від цього рівня, оскільки вікова структура ще не стабілізована і має збільшену частку вікових груп з низькою смертністю. В четвертій фазі коефіцієнт смертності підвищується, зближуючись з коефіцієнтом народжуваності, процес демографічної стабілізації закінчується. Економічно розвинуті країни у 80-х роках були близькі до завершення третьої фази демографічного переходу, в той час як більшість країн, що розвиваються, знаходиться в першій – на початку другої фази. Теорія демографічного переходу корисна при вивченні деяких історичних умов. Проте вона не спроможна пояснити всі випадки зміни населення.

**ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ** – процеси, що відбуваються на поступальних етапах розвитку народу (етносу) в його географічній структурі, просторовій динаміці, чисельності, густоті населення, віковому, статевому, етнічному та соціальному складі.

**ДЕПРЕСИВНІ РАЙОНИ** – райони, які в минулому одержали достатній економічний розвиток, а потім, в силу ряду причин (циклічної або структурної кризи, зміни економіко-географічного положення), втратили стимул економічного розвитку і прийшли в занепад.

**ДЕРАТИЗАЦІЯ** – знищення гризунів, які є переносниками збудників інфекційних хвороб людини.

**ДЕРЖАВА** – основний інститут суспільства, ядро його політичної системи, який здійснює управління суспільством, охорону його економічної і соціальної структури, захист інтересів громадян.

**ДЕРЖАВНА ВЛАДА** – державна організація політичного управління суспільством. Д.в. – це вища форма влади порівняно з іншими видами в усіх суспільних утвореннях як за обсягом, так і засобами впливу. Д.в. поширюється на всі сфери суспільного життя. Здійснюється державою з допомогою спеціального апарату, володіє монопольним правом видавати нормативні акти, обов'язкові для всього населення даної держави, включає в себе такі різновидності влади, як законодавча, виконавча, судова, військова та ін.

**ДЕРЖАВНА ЕКСПЕРТИЗА ХАРЧОВИХ ДОБАВОК, БІОЛОГІЧНО АКТИВНИХ ДОБАВОК ТА СПЕЦІАЛЬНИХ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ** – це встановлення відповідних ХД, БАД, СХП задекларованим (визначеним) виробником (власником, постачальником) показникам якості, безпечності для здоров'я людини та вимогам законодавства України шляхом вивчення і аналізу даних токсикологічних властивостей об'єктів експертизи та санітарно-хімічних, токсиколого-гігієнічних, клінічних досліджень, у ході яких встановлюються критерії безпеки та рекомендації з безпечного застосування ХД, БАД, СХП.

**ДЕРЖАВНА САНІТАРНО-ГІГІЄНІЧНА ЕКСПЕРТИЗА** – оцінка можливого негативного впливу на здоров'я населення небезпечних факторів шляхом досліджень харчових продуктів, продовольчої сировини і су-путних матеріалів, у яких встановлюються критерії безпеки (показники та їх гранично допустимі рівні, вміст, концентрація тощо).

**ДЕРЖАВНА САНІТАРНО-ЕПІДЕМІОЛОГІЧНА СЛУЖБА** – органи, установи і заклади санітарно-епідеміологічного профілю МОЗ, відповідні установи, заклади, частини і підрозділи Міноборони, МВС, Держкомкор-дону, Національної гвардії, СБУ.

**ДЕРЖАВНА СИСТЕМА ГІДРОМЕТЕОРОЛОГІЧНИХ СПОСТЕРЕЖЕНЬ** – комплексна багаторівнева спостережно-інформаційна система, призначена для проведення систематичних спостережень за гідрометеорологічними умовами, станом атмосфери, забруднення навколишнього природного середовища під впливом природних і антропогенних факторів та забезпечення споживачів інформацією про їх фактичний та очікуваний стан.

**ДЕРЖАВНА СИСТЕМА МОНІТОРИНГУ ДОВКІЛЛЯ** – це система спостережень, збирання, оброблення, передавання, збереження та аналізу інформації про стан довкілля, прогнозування його змін і розроблення науково-обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень про запобігання негативним змінам стану довкілля та дотримання вимог екологічної безпеки.

**ДЕРЖАВНИЙ КАДАСТР СХОВИЩ РАДІОАКТИВНИХ ВІДХОДІВ** – зведення систематизованих відомостей про об'єкти для зберігання чи захоро-нення радіоактивних відходів.

**ДЕРЖАВНИЙ КЛАСИФІКАТОР ВІДХОДІВ** – систематизований перелік кодів та назв відходів, призначений для використання в державній статистиці з метою надання різнобічної та обґрунтованої інформації про утворення, накопичення, оброблення (перероблення), знешкодження та видалення відходів.

**ДЕРЖАВНИЙ НАГЛЯД** – діяльність спеціально уповноважених органів державної виконавчої влади з контролю за дотриманням підприємствами стандартів, норм і правил при виробництві та випуску продукції (виконанні робіт, наданні послуг) з метою забезпечення інтересів

суспільства і споживачів в її належній якості, безпечної для життя, здоров'я і майна людей та навколишнього середовища.

**ДЕРЖАВНИЙ РЕЄСТР РАДІОАКТИВНИХ ВІДХОДІВ** – послідовний поточний запис актів спеціальної форми про утворення, фізико-хімічний склад, обсяги, властивості, а також перевезення, зберігання та захоронення радіоактивних відходів.

**ДЕРЖАВНИЙ САНІТАРНО-ЕПІДЕМІОЛОГІЧНИЙ НАГЛЯД** – це діяльність органів, установ та закладів державної санітарно-епідеміологічної служби по контролю за дотриманням юридичними та фізичними особами санітарного законодавства з метою попередження, виявлення, зменшення або усунення шкідливого впливу небезпечних факторів на здоров'я людей.

**ДЕРЖАВНА САНІТАРНО-ЕПІДЕМІОЛОГІЧНА СЛУЖБА** – органи, установи і заклади санітарно-епідеміологічного профілю МОЗ, відповідні установи, заклади, частини і підрозділи Міноборони, МВС, Держкомкордону, Національної гвардії, СБУ.

**ДЕРЖАВНІ САНІТАРНІ НОРМИ, ПРАВИЛА, ГІГІЄНИЧНІ НОРМАТИВИ (САНІТАРНІ НОРМИ)** – обов'язкові для виконання нормативні документи, що визначають критерії безпеки та (або) нешкідливості для людини факторів навколишнього середовища і вимоги щодо забезпечення оптимальних чи допустимих умов життєдіяльності людини.

**ДЕРЖАВНІ ЕКОЛОГІЧНІ ПРОГРАМИ.** З метою проведення ефективною і цілеспрямованою діяльністю України по організації і координації заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання і відтворення природних ресурсів на перспективу розробляються і приймаються державні, міждержавні, регіональні, місцеві та інші територіальні програми.

Порядок розробки державних екологічних програм визначається Кабінетом Міністрів України.

**ДЖЕРЕЛО ВИДІЛЕННЯ ЗАБРУДНЮЮЧИХ РЕЧОВИН** – об'єкт, в якому відбувається утворення забруднюючих речовин (технологічна установка, обладнання, апарат та інше).

**ДЖЕРЕЛО ВИКИДУ** (забруднюючої речовини) – об'єкт, підприємство, цех, агрегат, устаткування та інше, з якого надходить і розповсюджується в атмосферному повітрі забруднююча речовина.

**ДЖЕРЕЛО ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ** – об'єкт, що розповсюджує забруднюючі атмосферне повітря речовини.

**ДЖЕРЕЛО ЗАПАЛЮВАННЯ** – теплова енергія, що призводить до займання.

**ДЖЕРЕЛО ІОНІЗУЮЧОГО ВИПРОМІНЮВАННЯ** – фізичний об'єкт, крім ядерних установок, що містить радіоактивну речовину або

технічний пристрій, який створює чи за певних умов може створювати іонізуюче випромінювання.

**ДІЯЛЬНІСТЬ** – специфічно людська форма активності, необхідною умовою існування людського суспільства, зміст якої полягає у доцільній зміні та перетворенні в інтересах людини навколишнього середовища. Це специфічна форма активного ставлення людини до навколишнього світу, зміст якої складає його доцільне змінювання та перетворення. Будь-яка діяльність містить у собі мету, засіб, результат та сам процес діяльності. Форми діяльності різноманітні. Вони охоплюють практичні, інтелектуальні, духовні процеси, що протікають у побуті, громадській, культурній, трудовій, науковій, учбовій та інших сферах життя.

**ДИВЕРСІЯ** – вчинення з метою ослаблення держави вибухів, підпалів чи інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їх здоров'ю, на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, а так само вчинення з тією ж метою масових отруєнь, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій.

**ДИКТАТУРА** – необмежена влада однієї особи або групи осіб, що, спираючись на насильство, нехтуючи правами людей, довільно встановлюючи закони, домагаються поставленої мети за будь-яку ціну.

**ДИМОВИЙ ПОЖЕЖНИЙ СПОВІЩУВАЧ** – автоматичний пожежний сповіщу-вач, який реагує на аерозольні продукти горіння.

**ДИСКРИМІНАЦІЯ** – обмеження прав певної групи громадян чи окремої людини в силу національності, раси, статі, віросповідання, майнового стану.

**ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ПРОСТОРОВА, ГЕОГРАФІЧНА** – різноманітність географічних явищ і об'єктів, яка проявляється в їх чергуванні, суміжності і поєднанні в просторі. Включає такі аспекти, як роздрібненість, нерівномірність, зональність поляризація тощо. Д. п. ґрунтується на генетичній неоднорідності території, тією чи іншою мірою доповненій або посиленій процесами її наступного розвитку і функціонування. В економічній і соціальній географії Д. п. знаходиться в тісному зв'язку з географічним поділом праці. Д. п. об'єднує в собі як процес (територіальне диференціювання), так і стан, статичне вираження цього процесу.

**ДОВГОІСНУЮЧІ РАДІОАКТИВНІ ВІДХОДИ** – радіоактивні відходи, рівень звільнення яких від контролю державного регулюючого органу досягається через триста років і більше.

**ДОЗВІЛ НА ВИКИДИ ЗАБРУДНЮЮЧИХ РЕЧОВИН В АТМОСФЕРНЕ ПОВІТРЯ** – це офіційний документ, який дає право здійснювати викиди певної кількості забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами за одиницю часу протягом визначеного в дозволі терміну.



**ДОЗВІЛ НА ПОЧАТОК РОБОТИ ПІДПРИЄМСТВА** – офіційний документ, який дозволяє експлуатацію підприємства у робочих режимах.

**ДОЗВІЛЬНА СИСТЕМА** – це особливий порядок виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, обліку і використання спеціально визначених предметів, матеріалів і речовин, а також відкриття та функціонування окремих підприємств, майстерень і лабораторій з метою охорони інтересів держави та безпеки громадян.

**ДОЗВОЛЕНА МАКСИМАЛЬНА МАСА АВТОПОЇЗДА** – це сума дозволеної максимально допустимої маси кожного транспортного засобу, що входить до складу автопоїзда.

**ДОЗВОЛЕНА МАКСИМАЛЬНА МАСА** – маса спорядженого транспортного засобу з вантажем, водієм і пасажирями, що встановлена технічною характеристикою транспортного засобу як максимально допустима. .

**ДОМОГОСПОДАРСТВО** – соціально-економічний осередок, який об'єднує людей відносинами, що виникають при організації їх спільного побуту: ведення разом домашнього господарства, спільне проживання і т. д. На відміну від сім'ї, відносини спорідненості між членами одного Д. не обов'язкові, воно може також складатися із однієї людини, яка проживає самотійно. Згідно з рекомендаціями ООН для переписів населення, поняття Д. базується на побутовому укладі, в рамках якого окремі особи або групи осіб забезпечують себе їжею та всім необхідним для життя. Д. розглядається переважно як споживчий осередок. Розрізняють особисті (приватні) і колективні Д. Під першими розуміються особи або групи осіб, які ведуть спільне господарство і самі для себе готують їжу. Колективні Д. – тюрми, казарми, дитячі будинки, будинки для людей похилого віку та інвалідів, лікарні для хронічних хворих. В більшості економічно розвинутих країн переважна частина Д. складається з однієї сім'ї.

**ДОПОМІЖНИЙ ПІДРОЗДІЛ АВАРІЙНО-РЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ** – структурний підрозділ аварійно-рятувальної служби, призначений для забезпечення діяльності з виконання покладених на неї завдань.

**ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНА ПРИГОДА** – подія, що сталася під час руху транспортного засобу, внаслідок якої загинули або поранені люди чи завдані матеріальні збитки.

**ДОРОЖНЯ ОБСТАНОВКА** – сукупність факторів, що характеризують дорожні умови, наявність перешкод на певній ділянці дороги, інтенсивність і рівень організації дорожнього руху, які повинен ураховувати водій під час вибору швидкості, смуги руху та прийомів керування транспортним засобом.

**ДОЩ КИСЛОТНИЙ** – дощ (і сніг), підкислений розчиненням в атмосферній волозі промислових викидів ( $O_2$ ,  $O_x$ ,  $HC$  та ін.). У свою чергу кислотні дощі підкислюють водойми і ґрунти, що призводить до

загибелі риби, інших водних організмів і різкого зниження приросту лісів, їх висихання.

**ДРАБИНА-ПАЛИЦЯ** – ручна пожежна драбина, яка складається шляхом зсовування тятив за рахунок повороту сходинок.

**ДРАБИНА-ШТУРМІВКА** – ручна пожежна драбина з гаком для підвішування на опорній поверхні.

**ДРЕНЧЕРНА УСТАНОВКА ПОЖЕЖОГАСІННЯ** – установка водяного пожежогасіння, обладнана нормально відкритими дренчерними зрошувачами.

## -Е-

**ЕВАКУАЦІЙНИЙ ВИХІД** – вихід з будинку (споруди) безпосередньо назовні. Вихід із приміщення, що веде назовні до коридору чи сходової клітки безпосередньо через суміжне приміщення.

**ЕВАКУАЦІЯ ЛЮДЕЙ ПІД ЧАС ПОЖЕЖІ** – вимушений процес руху людей із зони, де можливий вплив на них небезпечних факторів пожежі.

**ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЙ** – розроблення і впровадження у виробництво, комунальне господарство, побут людей таких технологій, які за максимально високої якості продукції змогли б забезпечувати збереження екологічної рівноваги в природі, кругообігу речовин і енергії, не забруднюючи навколишнє середовище. Важливі характеристики: економні витрати сировини, комплексне використання природних ресурсів, створення нових технологічних систем, що забезпечують маловідходне і безвідходне виробництво, замкнуті цикли водоспоживання, утилізацію відходів, мініатюризацію в техніці.

**ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА** – це такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей.

**ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ** – комплекс заходів щодо зниження токсичності та знешкодження шкідливих речовин, що містяться у викидах та скидах транспортних засобів, переходу на менш токсичні види енергії й пального, додержання режиму експлуатації транспортних засобів та інші заходи, спрямовані на запобігання й зменшення викидів та скидів у навколишнє природне середовище забруднюючих речовин та додержання встановлених рівнів фізичних впливів.

Різробляють і здійснюють цей комплекс заходів підприємства, установи, організації, що здійснюють проектування, виробництво, експлуатацію та обслуговування автомобілів, літаків, суден, інших пересувних засобів, установок та виробництво і постачання пального.

Виробництво і експлуатація транспортних та інших пересувних засобів та установок, у викидах та скидах яких вміст забруднюючих речовин перевищує встановлені нормативи, не допускається.

Керівники транспортних організацій та власники транспортних засобів несуть відповідальність за додержання нормативів гранично допустимих викидів та скидів забруднюючих речовин і гранично допустимих рівнів фізичних впливів на навколишнє природне середовище, встановлених для відповідного типу транспорту.

**ЕКОЛОГІЧНА ВІЙНА** – спосіб ведення військових дій, спрямованих на руйнування природного середовища (екологічної рівноваги). Вперше великомасштабні військові операції подібного типу провели американці у В'єтнамі, Кампучії і Лаосі, де за допомогою різних дефоліантів, бульдозерів, танків були знищені значні площі природних лісів, високопродуктивних мангрових водоростей.

**ЕКОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА В УКРАЇНІ** – вид науково-практичної діяльності спеціально уповноважених державних органів, еколого-експертних формувань та об'єднань громадян, що ґрунтується на міжгалузевому екологічному дослідженні, аналізі та оцінці передпроектних, проектних та інших матеріалів чи об'єктів, реалізація і дія яких може негативно впливати або впливає на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей, і спрямована на підготовку висновків про відповідність запланованої чи здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

**ЕКОЛОГІЧНА ІНФОРМАЦІЯ** – будь-яка інформація в письмовій, аудіовізуальній, електронній чи будь-якій іншій матеріальній формі про: а) стан складових навколишнього природного середовища, таких як повітря, атмосфера, вода, ґрунт, земля, ландшафт і природні об'єкти, біологічне різноманіття та його компоненти, включаючи генетично змінені організми, та взаємодію між цими складовими; б) фактори, такі як речовини, енергія, шум і випромінювання, а також діяльність або заходи, включаючи адміністративні угоди в галузі навколишнього середовища, політику, законодавство, плани і програми, що впливають або можуть впливати на складові навколишнього середовища, зазначені вище в підпункті а) і аналіз затрат і результатів та інший економічний аналіз та припущення, використані в процесі прийняття рішень з питань, що стосуються навколишнього середовища; в) стан здоров'я та безпеки людей, умови життя людей, стан об'єктів культури і споруд тією мірою, якою на них впливає або може вплинути стан складових навколишнього середовища або через ці складові, фактори, діяльність або заходи, зазначені вище в підпункті б).

**ЕКОЛОГІЧНА ІНФРАСТРУКТУРА** – комплекс сфер діяльності та інженерних споруд, які забезпечують екологічні умови розвитку

суспільного виробництва. охорону навколишнього середовища від негативного впливу економічної діяльності. До Е.і. відносяться: державні і муніципальні органи контролю за станом навколишнього середовища, інженерні споруди з охорони морських і річкових берегів, лісів і схилів гір, державні і приватні природоохоронні споруди тощо.

**ЕКОЛОГІЧНА КРИЗА** – одна із глобальних проблем сучасності, яка проявляється в різкому загостренні суперечностей у відносинах між суспільством і природою, порушенні природних процесів через надмірну антропогенну дію, непередбачувані наслідки НТР, зростання енергоспоживання і спалювання викопного палива, демографічний вибух, збройні конфлікти, техногенні катастрофи та ін.). Забруднення навколишнього середовища в результаті дії людини відбувається в різних формах: контамінація (насичення середовища інертними матеріалами), інтоксикація (насичення хімічно активними субстанціями), радіаційне забруднення (радіонуклідами), електромагнітна детеріорація, деструкція (порушення природних структур) та ін. Часто ці форми діють комплексно і викликають загрозливі порушення в природних процесах, що зрештою може призвести до повної деградації біосфери та загибелі цивілізації. В сучасних умовах спостерігаються три небезпечні глобальні тенденції: зміна складу атмосфери; посилення в результаті цього “парникового ефекту” і потепління клімату, що може призвести до розтавання льодів та катастрофічного підвищення рівня океану; забруднення навколоземного космосу залишками космічних апаратів. Чотири інші небезпечні тенденції мають субглобальний масштаб: забруднення Світового океану нафтовою плівкою, що порушує енерго- і масообмін між гідросферою і атмосферою; скорочення видового складу флори і фауни та їх генофонду; скорочення озонового шару, який захищає життя на Землі від ультрафіолетового випромінювання Сонця; деградація лісів, головної “фабрики” кисню, як в результаті їх вирубування, так і пошкодження кислотними дощами. В окремих регіонах екологічна криза досягла рівня екологічного лиха (Приаралля, зона Чорнобиля. Гімалаї, Амазонія, багато індустриальних агломерацій). Людство вже усвідомило загрозу екологічної кризи. Створені відповідні наукові центри та інші організації на національному рівні та світового масштабу. Сформульовано наукові основи раціональної екологічної політики, досягнуто міжнародної домовленості з ряду екологічних проблем (скорочення споживання викопного палива і перехід до екологічно безпечних джерел енергії, припинення випуску озоноруйнівних субстанцій, заборона на промисел китоподібних і ряду інших видів тварин тощо). Широкого розмаху набули міжнародні громадські рухи на захист природи, проти небезпечних технологій. Їстотним елементом у системі заходів для подолання екологічної кризи визнане екологічне виховання населення.

**ЕКОЛОГІЧНА НЕБЕЗПЕКА** – ймовірність зруйнування середовища проживання людини, пов'язаних з нею рослин і тварин внаслідок неконтрольованого розвитку економіки, відставання технологій, природних і антропогенних аварій і катастроф, в результаті чого порушується пристосування живих систем до умов існування.

**ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА** – політика, спрямована на охорону і оздоровлення навколишнього природного середовища, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, збереження і розвиток соціосфери, що забезпечує нормальну життєдіяльність і екологічну безпеку людини.

**ЕКОЛОГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ (МЕНЕДЖМЕНТ)** – це складна динамічна система поглядів, цінностей, процесів, правил, формальних і неформальних організацій та поведінки, яка поступово розвивається і перетворює громадські прагнення і цілі в конкретні дії з метою вплинути на якість довкілля. Екологічні інституції охоплюють різні сфери людських інтересів і видів діяльності: політичних, соціальних, економічних, екологічних, технічних.

Екологічне управління – це процес, який включає виявлення екологічних проблем, формулювання екологічної політики, вибір інструментів запровадження політики, трансформацію політики в закони і регулятивні акти, запровадження та примусове впровадження цих законів і регулятивних актів.

**ЕКОЛОГІЧНИЙ РИЗИК** – ймовірність несприятливих для навколишнього середовища наслідків будь-яких антропогенних змін природних об'єктів і факторів.

**ЕКОЛОГІЯ ЛЮДИНИ** – комплексна наука, що вивчає закономірності взаємодії людини з навколишнім середовищем, питання розвитку народонаселення, збереження і розвитку здоров'я, вдосконалення фізичних і психологічних можливостей людини.

**ЕКОЛОГІЧНІ СТАНДАРТИ І НОРМАТИВИ** – державні стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища. Обов'язкові для виконання і визначають поняття і терміни, режим використання й охорони природних ресурсів, методи контролю за станом навколишнього природного середовища, вимоги щодо запобігання шкідливого впливу забруднення навколишнього природного середовища на здоров'я людей, інші питання, пов'язані з охороною навколишнього природного середовища та використанням природних ресурсів.

Екологічні стандарти розробляються і вводяться в дію в порядку, встановленому законодавством України. Система екологічних нормативів включає:

- нормативи екологічної безпеки (гранично допустимі концентрації забруднюючих речовин у навколишньому природному середовищі, гранично допустимі рівні акустичного, електромагнітного, радіаційного та іншого шкідливого фізичного впливу на навколишнє природне

середовище, гранично допустимий вміст шкідливих речовин у продуктах харчування);

- гранично допустимі викиди та скиди у навколишнє природне середовище забруднюючих хімічних речовин, рівні шкідливого впливу фізичних та біологічних факторів.

Законодавством України можуть встановлюватися нормативи використання природних ресурсів та інші екологічні нормативи. Екологічні нормативи повинні відповідати вимогам охорони навколишнього природного середовища та здоров'я людей від негативного впливу його забруднення.

Нормативи гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин у навколишньому природному середовищі та рівні шкідливих фізичних впливів на нього є єдиними для всієї території України.

У разі необхідності для курортних, лікувально-оздоровчих, рекреаційних та інших окремих районів можуть встановлюватися більш суворі нормативи гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин та інших шкідливих впливів на навколишнє природне середовище.

Екологічні нормативи розробляються і вводяться в дію Міністерством охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України, Міністерством охорони здоров'я України та іншими уповноваженими на те державними органами відповідно до законодавства України.

**ЕКОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ (ФАКТОРИ СЕРЕДОВИЩА)** – елементи середовища, що здійснюють той або інший вплив на певні організми. Їх поділяють на абіотичні фактори і біотичні фактори. Сукупність необхідних для життя організму екологічних факторів називають *умовами існування*. Розрізняють максимальні значення таких факторів (вище за яке існування організму неможливе) та мінімальні (нижче від якого життя організму припиняється).

**ЕКОНОМІКА** – 1) сукупність відносин з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних (і духовних) благ і послуг в умовах конкретної економічної системи і конкретної держави; 2) господарство якого-небудь регіону, держави або її частини; 3) наукова дисципліна, яка вивчає сектори і галузі господарства, умови і всю сукупність елементів відтворення. Е. – це галузь людської діяльності, пов'язана з виробництвом, обміном і споживанням товарів і послуг, з благами та інститутами, за допомогою яких або в рамках яких виробляються, обмінюються або споживаються ці блага.

**ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ** – узгоджений розвиток і взаємне доповнення підприємств, галузей господарства, регіонів і держав в інтересах ефективнішого використання ресурсів і повнішого задоволення потреб учасників цього процесу у відповідних товарах і послугах.

**ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ** – збільшення обсягів суспільного виробництва, розширення можливостей економіки задовольнити зростаючі потреби споживання і забезпечити накопичення в необхідних розмірах. Зростання може відбуватися як за рахунок інтенсивних факторів (підвищення результативності при незмінних ресурсах), так і за рахунок екстенсивних факторів (збільшення ресурсів при незмінному ступені їх використання).

**ЕКОНОМІЧНІ ЗБИТКИ ВІД НС** – оцінені відповідним чином втрати, спричинені цією ситуацією.

**ЕКСПАНСІЯ ТОРГОВА** – розширення сфер впливу економічно розвинутих країн або їх підприємств в галузі зовнішньої торгівлі, спрямоване на посилення боротьби за джерела сировини і ринки збуту.

**ЕКСТРЕМАЛЬНА СИТУАЦІЯ** – це обстановка, що виникає в природі або в процесі діяльності людини, при якій психофізичні параметри можуть перевищити межі компенсації організму, що призводить до порушення безпеки життєдіяльності людини.

**ЕКСТРЕМІЗМ** – прихильність до крайніх поглядів. Як правило, виявляється в політиці. Напр., релігійний Е. – це нетерпиме ставлення до інших конфесій; Національний Е. – це абсолютизація ролі своєї нації, неприхильне ставлення до інших націй тощо.

**ЕНВАЙРОНМЕНТАЛІЗМ** – філософська концепція, що підкреслює значення впливу середовища на життя і діяльність людини.

**ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА** – своєчасне повне і безперебійне забезпечення якісним паливом та енергією матеріального виробництва, невиробничої сфери, населення, комунально-побутових та інших споживачів, запобігання шкідливому впливові на довкілля, транспортування, перетворення і споживання паливно-енергетичних ресурсів в умовах сучасних ринкових відносин, тенденцій та показників світового ринку енергоносіїв.

**ЕНЕРГЕТИЧНА КРИЗА.** Розвиток технічної цивілізації на Землі в ХХ столітті характеризується стрімким збільшенням енергоспоживання. За оцінками, в 1945-1995 рр. населення планети використало 2/3 всього палива, добутого людством за час свого існування. Такі бурхливі темпи розвитку енергетики викликають появу ряду гострих проблем. На перший план виходить проблема ресурсозабезпеченості енергетичного господарства. З одного боку, сумарні запаси паливних ресурсів досить великі і кожного року стають відомими нові поклади викопного палива. Крім того, сучасна технологія відкриває доступ до використання нетрадиційних джерел енергії; це свідчить на користь того, що абсолютного дефіциту енергетичних ресурсів на планеті поки що не існує. З другого боку, спостерігається відносна ресурсна обмеженість, зумовлена можливістю швидкого вичерпання найбільш доступних родовищ і перехід до розробки більш складних, що викликає подорожчання енергоносіїв і робить використання більшої частини

паливних ресурсів нерентабельним. Аналітики прогнозують наближення того моменту, коли енергетичні затрати на розвідування і добування головного виду палива – нафти за межами Близького Сходу будуть перевищувати кількість енергії, яка може бути одержана з неї. Але особливо гострими стали проблеми, пов'язані з негативним впливом енергетики на стан навколишнього середовища. Масове використання викопного палива – нафти, вугілля, газу завдає збитків природі і здоров'ю людини через викиди, які містять важкі метали, двоокис сірки, окис азоту та ряд інших шкідливих речовин. Рослини і океан вже не встигають поглинути всю кількість вуглекислоти, яка утворюється в результаті спалювання органічного палива. Це веде до поступового збільшення її концентрації в атмосфері, що посилює “парниковий ефект” і викликає потепління клімату. Якщо тенденція зростання споживання енергії і викидів двоокису вуглецю збережеться, то уже до 2025 р. на Землі потепліє на 2<sup>0</sup>С, що призведе до глобальних катастрофічних наслідків: зміщення кліматичних зон, зникнення багатьох видів рослин, скорочення лісових площ, збільшення пустель, розтавання льодовиків і т. п. Все це створить небезпеку голоду, хвороб, масових міграцій населення з зон екологічного лиха. Спалювання викопних видів палива і дров порушує баланс кисню в атмосфері, оскільки на кожен тону органічного палива при цьому йде більше двох тонн чистого кисню. Розширення його споживання на техногенні потреби, зменшення його відтворення через вирубування лісів веде до виникнення на планеті реальної небезпеки дефіциту кисню. Необхідність подолання відсталості країн, що розвиваються, збільшення населення в них вимагає швидкого розвитку енергетики, зростання енергоспоживання. Заходи, спрямовані на зміну негативних тенденцій у сфері енергетики: 1) підвищення ефективності використання енергії (при нинішньому рівні техніки можна зменшити сумарне споживання енергії на 35–45%); 2) зменшення шкідливих викидів в атмосферу за рахунок нових технологій очищення відпрацьованих газів; 3) зміна структури паливно-енергетичного балансу за рахунок альтернативної енергетики; 4) вжиття заходів для сповільнення темпів росту населення.

**ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ** – діяльність (організаційна, наукова, практична, інформаційна), яка спрямована на раціональне використання та економне витрачання первинної та перетвореної енергії і природних енергетичних ресурсів в національному господарстві і яка реалізується з використанням технічних, економічних та правових методів.

**ЕНЕРГОЗБЕРІГАЮЧА ПОЛІТИКА** – адміністративно-правове і фінансово-економічне регулювання процесів видобування, переробки, транспортування, зберігання, виробництва, розподілу та використання



паливно-енергетичних ресурсів з метою їх раціонального використання та економного витрачання.

**ЕНЕРГОЗБЕРІГАЮЧА ТЕХНОЛОГІЯ** – метод виробництва продукції з раціональним використанням енергії, який дає можливість одночасно зменшити енергетичне навантаження на навколишнє природне середовище і кількість енергетичних відходів, одержуваних при виробництві та експлуатації виготовленого продукту.

**ЕПІДЕМІЯ** – масове поширення інфекційної хвороби, коли показник захворюваності серед населення перевищує її звичайний рівень, характерний для даної хвороби в умовах певної місцевості.

**ЕПІЗООТІЯ** – поширення заразних захворювань тварин за відносно короткий проміжок часу на значній території, що характеризується безперервністю епізоотичного процесу.

**ЕПІФІТОТІЯ** – масове поширення у часі й просторі інфекційних захворювань рослин, що супроводжується масовим ураженням сільсько-господарських культур або значним зниженням їх продуктивності.

**ЕФЕКТИВНА ДОЗА ОПРОМІНЕННЯ** – розрахункова доза опромінення людини, яка враховує вклади ефектів опромінення різних органів і тканин людини на стан її здоров'я у цілому.

## -Є-

**ЄДИНА ДЕРЖАВНА СИСТЕМА ЗАПОБІГАННЯ І РЕАГУВАННЯ НА НАДЗВИЧАЙНІ СИТУАЦІЇ ТЕХНОГЕННОГО І ПРИРОДНОГО ХАРАКТЕРУ (ЄДС)** – центральні та місцеві органи виконавчої влади, державні підприємства, установи та організації з відповідними силами і засобами, які здійснюють нагляд за забезпеченням техногенної та природної безпеки, організують проведення роботи із запобігання надзвичайним ситуаціям (НС) техногенного та природного походження і реагування у разі їх виникнення з метою захисту населення і довкілля, зменшення матеріальних втрат.

**ЄДИНА ТРАНСПОРТНА СИСТЕМА УКРАЇНИ В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД** – це транспорт та транспортна інфраструктура незалежно від форм власності, крім тих, що належать або передані Збройним Силам України та іншим військовим формуванням відповідно до мобілізаційних завдань.

## -Ж-

**ЖЕРТВИ НАЦИСТСЬКИХ ПЕРЕСЛІДУВАНЬ** – особи, які в роки Великої Вітчизняної війни та Другої світової війни постраждали від нацистських переслідувань з мотивів політичного, національного і релігійного характеру, ворожого ставлення до націонал-соціалізму.

**ЖЕРТВА ПОЖЕЖІ** – загибла людина, смерть якої перебуває в прямому причинному зв'язку з пожежею.

### -3-

#### **ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОСТІ ДАНИХ ПРО ОСОБУ.**

Нерозголошення відомостей про осіб, взятих під захист, може здійснюватися шляхом:

- обмеження відомостей про особу в матеріалах перевірки (заявах, поясненнях тощо), а також протоколах слідчих дій і судових засідань, заміни прізвища, імені, по батькові в цих документах псевдонімами за постановою органу дізнання, слідчого, прокурора або за ухвалою суду про зміну анкетних даних. Ці постанови (ухвали) до матеріалів справи не приєднуються, а зберігаються окремо в органі, у провадженні якого знаходиться кримінальна справа;
- проведення упізнання особи поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, з дотриманням вимог кримінально-процесуального законодавства;
- невключення до списку осіб, які підлягають виклику в судове засідання, дійсних анкетних даних про особу, взяту під захист;
- виклику до суду цієї особи виключно через орган, який здійснює заходи безпеки;
- накладення тимчасової заборони на видачу відомостей про особу, взяту під захист, адресними бюро, паспортними службами, підрозділами державтоінспекції, довідковими службами АТС та іншими державними інформаційно-довідковими службами.

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ** – комплекс заходів, що плануються та систематично реалізуються з метою досягнення впевненості в тому, що здійснювані види діяльності відповідають нормам, правилам та стандартам з безпеки.

**ЗАБРУДНЕННЯ** – 1) внесення в середовище або виникнення в ньому нових, не характерних для нього фізичних, хімічних, інформаційних та інших агентів; 2) збільшення концентрації агентів, що призводить до негативних наслідків.

**ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРИ** – попадання в атмосферу або утворення в ній фізичних об'єктів, хімічних та інших речовин, що зумовлено головним чином антропогенними факторами. Найтоксичніші викиди в атмосферу дають такі галузі промисловості: чорна і кольорова металургія, хімічна, нафтохімічна, паливна та ін.

**ЗАБРУДНЕННЯ БІОСФЕРИ** – штучний вплив людини на біосферу, що призводить до появи в ній різних шкідливих компонентів (радіоактивних, хімічних та інших речовин), підвищення температури, шуму. Забруднення загрожує здоров'ю людини, порушує нормальний стан навколишнього середовища. В біосферу попадає близько 50% ви-

добутих із Землі металів, 30% хімічної сировини, близько 70% тепла, що виробляють електростанції. Нагромадження забруднень в атмосфері призводить до “парникового ефекту”, руйнування озонового шару, зміни клімату. Поєднання окислів азоту і сірки з атмосферною вологою сприяє випаданню кислотних дощів. У результаті ядерних випробувань, викидів АЕС відбувається радіоактивне забруднення. Важливим заходом у боротьбі з забрудненням біосфери є еко-логізація економіки шляхом впровадження безвідходних технологій.

**ЗАБРУДНЕННЯ ВОД** – несприятливі зміни складу і властивостей води водного об’єкта в результаті надходження до нього забруднюючих речовин.

**ЗАБРУДНЕННЯ ГІДРОСФЕРИ** – надходження в гідросферу забруднювачів у кількостях і концентраціях, які здатні порушити нормальні умови середовища значних за розмірами водних об’єктів: рік, водосховищ, інших штучних водойм, озер, океанів і морів, ґрунтових і підземних вод. В усіх країнах світу щорічно скидається не менше 450 км<sup>3</sup> промислових та побутових вод, і лише половина з них очищається.

**ЗАБРУДНЕННЯ КОСМІЧНОГО ПРОСТОРУ** – процес забруднення космічного простору в результаті експлуатації ракетно-космічної техніки. Під дією соляної кислоти вихлопних газів ракетних двигунів змінюється хімічний склад газів, що зумовлює випадання кислотних дощів і забруднення атмосфери. За останні 30 років для цивільних, наукових і військових потреб було запущено кілька тисяч штучних супутників Землі, більша частина з яких залишилась на орбіті, що веде до забруднення навколоземного простору. Часті запуски космічних кораблів можуть призвести до порушення рівноваги в земній атмосфері, зміни клімату. При кожному старті два твердопаливних прискорювачі викидають 150 т. алюмінію, який розсіюється в верхніх шарах тропосфери та стратосфери і стає причиною утворення аеро-золей і хмар. Алюмінієвий шлейф може утворювати в стратосфері шар льоду вагою до 1000 т. Джерелами забруднення є також мікрохвильовий вплив на навколишнє середовище і продукти згорання, які виділяються ракетою в польоті. Забруднення космічного простору відбувається в результаті появи осколків величиною близько 10 см і менше від припинення існування штучних супутників Землі і частин, які утворюються в результаті ударів метеоритів об поверхню космічних ракет. За даними американських вчених, на початку 1990 р. на навколоземних орбітах перебувало близько 21 тис. об’єктів різних розмірів, у т. ч. понад 1900 активних штучних супутників Землі. Навколо Землі рухаються мільйони тонн металу, пластмас, частинки фарби. Загальна маса космічного сміття на навколоземних орбітах у 15 тис. разів перевищує масу природного пилу. Це створює небезпеку для космічних польотів. Найважливіші заходи: зняття з орбіти за допомогою сміттєзбірників штучних супутників Землі; вловлювання

дрібних частин космічного сміття за допомогою сітки з тонкої металевої плівки.

**ЗАБРУДНЕННЯ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ** – надходження в атмосферу, воду і ґрунти біологічних, фізичних і хімічних агентів, що несприятливо змінюють характеристику навколишнього середовища. Найбільшу роль в 3. н. п. відіграють теплоенергетика, хімічна і металургійна промисловість, транспорт. 3. н. п. призводить до зростання захворювань населення.

**ЗАБРУДНЕННЯ ПОВІТРЯ** – це пряме або побічне надходження шкідливих речовин або енергії в повітряне середовище, що загрожує здоров'ю людей, наносить шкоду живим ресурсам, екосистемам, ландшафту.

**ЗАБРУДНЕННЯ РАДІОАКТИВНЕ БІОСФЕРИ** – перевищення природного рівня радіоактивних речовин (радіонуклідів) у навколишньому середовищі. Воно може бути викликане як природними, так і антропогенними факторами (розробка радіоактивних руд, ядерні вибухи, аварії на АЕС та ін.). Особливо різко збільшується забруднення середовища радіонуклідами при аваріях на АЕС. За даними МАГАТЕ, на 1 січня 1990 р. у світі діяло 426 реакторів, у т. ч. в США – 110, Франції – 55, СНД – 46, Великобританії – 39, Японії – 39, Канаді – 18. Ці АЕС давали приблизно 16% світового виробництва електроенергії. Лідером у розвитку ядерної енергетики є Франція (АЕС виробляють тут 74,6% електроенергії). В результаті катастрофи в 1986 р. на Чорнобильській АЕС сумарний викид радіоактивних речовин в атмосферу становив приблизно 77 кг, причому більшість їх осіла в радіусі до 300-400 км від АЕС. На територію Білорусі потрапило 70% викидів (в основному стронцій-90 і цезій-137). Радіоактивні речовини повітрям поширились на значну територію Європи, забруднивши басейни рік Дніпра, Дністра, Волги, курортні райони чорноморського узбережжя Кавказу. Загальна площа вражених лісів понад 2 млн. га, а на площі близько 400 га повністю загинули соснові ліси. В масштабі всієї біосфери сліди чорнобильської катастрофи зберігаються протягом сотень років. У районах, що постраждали, підвищилась захворюваність анемією, серцево-судинними хворобами, знизилась народжуваність. Для попередження подібних аварій на АЕС організована Всесвітня асоціація організацій (ВАО), які експлуатують АЕС. Вона покликана надавати інформацію про роботу АЕС з метою підвищення безпеки і надійності ядерної енергетики.

**ЗАБРУДНЕННЯ СВІТОВОГО ОКЕАНУ** – процес, пов'язаний з надходженням до його акваторії значної кількості антропогенних забруднювальних речовин (нафтові вуглеводи, біогенні речовини, пестициди, важкі метали, радіонукліди та ін.). Глобального поширення набули нові хлорорганічні сполуки (токсафен, пестициди), які мають високу біоаккумулятивну здатність і різкий токсичний ефект. Частка

антропогенного стоку деяких найважливіших забруднюючих речовин у Світовий океан становить: свинцю – 92%, ртуті – 70, кадмію – 50, нафти 88, пестицидів – 100%. Важливим джерелом надходження різних забруднювальних речовин в океан є атмосфера, звідки потрапляють біогенні сполуки (фосфор, азот), синтетичні органічні компоненти (вуглеводи, ДДТ та ін.). Поява значної кількості органіки призводить до “цвітіння” вод і виникнення “червоних потоків” у різних районах океану. Підраховано, що в водах і донних відкладах уже сконцентровано близько 500 тис. т ДДТ. Особливу небезпеку викликає нафтове забруднення вод океану. В океан щорічно потрапляє близько 12 т сирої нафти. Найбільш високим рівнем (до 300 мг/л) забруднення нафтою характеризуються окремі райони Індійського океану, а в східній частині Середземного моря цей показник – 50 мг/л. Забруднені речовини, які потрапили в океан, мігрують і збільшують свої концентрації. Все це зумовлює поступову деградацію морських біоценозів, викликає різні захворювання живих організмів. Окремі з них здатні нагромаджувати шкідливі компоненти в значних обсягах: макрофіти, фітопланктон – свинець і ртуть, молюски і ракоподібні – кадмій та ін.

**ЗАБРУДНЮЮЧА (АТМОСФЕРНЕ ПОВІТРЯ) РЕЧОВИНА** - будь-яка речовина хімічного або біологічного походження, що присутня або надходить до атмосферного повітря і може прямо або опосередковано діяти на навколишнє природне середовище і здоров'я людини.

**ЗАВДАННЯ АВАРІЙНО-РЯТУВАЛЬНИХ СЛУЖБ** – проведення під час виникнення надзвичайних ситуацій на об'єктах і територіях аварійно-рятувальних робіт; ліквідація надзвичайних ситуацій та окремих їх наслідків; виконання робіт із запобігання виникненню та мінімізації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру та щодо захисту від них населення і територій; захист навколишнього природного середовища та локалізація зони впливу шкідливих і небезпечних факторів, що виникають під час аварій та катастроф.

**ЗАВДАННЯ ГОЛОВНОГО ДЕРЖАВНОГО ІНСПЕКТОРА УКРАЇНИ З ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА:**

- здійснює зв'язок між управліннями Мінекобезпеки і органами Державної екологічної інспекції та забезпечує координацію їх діяльності;
- координує діяльність органів Мінекобезпеки, інших центральних органів виконавчої влади з питань, що стосуються державного контролю у галузі охорони навколишнього природного середовища та здійснення екологічного контролю;
- організовує виконання міждержавних програм і зобов'язань України в частині, що стосується державного контролю в галузі охорони

навколишнього природного середовища та екологічної безпеки з суміжними державами;

- координує роботу Головних державних інспекторів з охорони навколишнього природного середовища Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя, Чорного та Азовського морів;
- нагляд за організацією і проведенням органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями та громадянами санітарних і протиепідемічних заходів;
- нагляд за реалізацією державної політики з питань профілактики захворювань населення, участь у розробленні та контроль за виконанням програм із запобігання шкідливому впливу небезпечних факторів довкілля та виробничого середовища на здоров'я людини;
- нагляд за дотриманням санітарного законодавства;
- нагляд за виконанням приписів та вимог посадових осіб державної санітарно-епідеміологічної служби;
- проведення державної санітарно-гігієнічної експертизи, надання висновків та дозволів на провадження видів діяльності, передбачених Законом України “Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення”;
- проведення гігієнічної регламентації будь-якого небезпечного фактора фізичної, хімічної, біологічної природи, присутнього у середовищі життєдіяльності людини, з метою встановлення та затвердження критеріїв їх допустимого впливу на здоров'я людини.

#### **ЗАВДАННЯ ГОЛОВНОГО ДЕРЖАВНОГО САНІТАРНОГО ЛІКАРЯ УКРАЇНИ:**

- забезпечує дотримання єдиних вимог щодо здійснення на території України державного санітарно-епідеміологічного нагляду;
- визначає перелік, структуру, функції установ і закладів державної санітарно-епідеміологічної служби системи МОЗ, а також погоджує переліки, структуру, функції установ і закладів державної санітарно-епідеміологічної служби Міноборони, МВС, Держкомкордону, Головного управління Командувача Національної гвардії, СБУ та вирішує питання, пов'язані з організацією їх діяльності;
- видає накази про діяльність державної санітарно-епідеміологічної служби, постанови, приписи та інші розпорядчі документи, а також вносить пропозиції (подання) з питань організації та здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду в Україні;
- представляє інтереси державної санітарно-епідеміологічної служби на підприємствах, в установах і організаціях усіх форм власності, суді, арбітражному суді;
- організовує вивчення та узагальнення міжнародного досвіду, бере в установленому порядку участь у підготовці та реалізації міжнародних проектів, програм, договорів з відповідними державними і

недержавними організаціями інших країн та співпрацює з ВООЗ, Комісією Кодексу Аліментаріус, ФАО, ЮНЕП, МОП та іншими міжнародними організаціями з питань, що належать до його компетенції;

- бере участь у формуванні державної політики в галузі охорони здоров'я, готує проекти законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо санітарно-епідеміологічного благополуччя населення;
- подає на розгляд Кабінету Міністрів України пропозиції з питань забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення;
- безпосередньо інформує Кабінет Міністрів України про санітарну та епідемічну ситуацію в Україні і на окремих її територіях, випадки особливо небезпечних та масових інфекційних захворювань, отруєнь, радіаційних уражень, професійних захворювань та інших питань, що належать до його компетенції;
- організовує виконання доручень Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України з питань державного санітарно-епідеміологічного нагляду в Україні.

**ЗАВДАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ** – це здійснення перевірки:

- > наявності забруднення, підтікання пально-мастильних матеріалів, охолоджувальних речовин тощо, які можуть спричинити забруднення навколишнього природного середовища;
- > наявності табличок системи інформування про безпеку національного або європейського зразка, іншого додаткового обладнання транспортних засобів, що перевозять небезпечний вантаж, - згідно з вимогами Європейської угоди про міжнародне дорожнє перевезення небезпечних вантажів та ГОСТа 19433-88 “Грузы опасные. Классификация и маркировка”, та додатково для вітчизняних перевізників – умов (технічних умов, правил, стандартів) безпечного перевезення небезпечного вантажу автомобільним транспортом, погоджених у встановленому порядку Управлінням ДАІ МВС України;
- > радіаційного стану;
- > вмісту оксиду вуглецю та вуглеводнів, рівня димності у відпрацьованих газах двигунів автомобілів.

**ЗАВДАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ ВАНТАЖІВ** – це: У виявлення фактів несанкціонованого ввезення, вивезення та транзитного перевезення підконтрольних вантажів територією України; державний контроль за виконанням вимог природоохоронного законодавства та норм і правил екологічної безпеки при санкціонованому перевезенні вантажів територією України; ^ забезпечення пропуску на територію України належно оформлених, позначених, упакованих та обладнаних небезпечних вантажів.

**ЗАВДАННЯ РАДІАЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ** –це:

- виявлення фактів випадкового або навмисного несанкціонованого ввезення, вивезення та транзитного перевезення територією України джерел іонізуючого випромінювання (ДІВ) у вигляді РР і ЯМ;
- контроль за виконанням вимог, норм і правил при санкціонованому транспортуванні РР і ЯМ через державний кордон;
- контроль за забезпеченням радіаційної безпеки (РБ) персоналу, який здійснює перевезення РР і ЯМ, персоналу в пунктах пропуску через державний кордон та пасажирів.

#### **ЗАВДАННЯ СЛУЖБИ ЕКОЛОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ – це:**

- контроль за додержанням норм і вимог чинного природоохоронного законодавства під час переміщення через митний кордон України транспортних засобів та вантажів;
- попередження незаконного ввезення, вивезення або транзиту територією України вантажів, що містять промислову сировину, відходи виробництва, хімічні сполуки, токсичні хімічні, радіоактивні та інші небезпечні для навколишнього природного середовища і здоров'я людей речовини, пестициди і агрохімікати, а також забрудненого баласту на судах;
- забезпечення контролю за виконанням міжнародних зобов'язань України щодо торгівлі тими видами дикої фауни і флори, які перебувають під загрозою зникнення;
- забезпечення контролю за перевезенням радіоактивних речовин і ядерних матеріалів та проведенням хіміко-аналітичного контролю речовин;
- огляд експортних та імпорتنних партій вантажів та оформлення потрібних документів у зоні діяльності регіональних митниць і митниць;
- контроль за дотриманням вимог чинного законодавства і правил ввезення в Україну і вивезення з України рослинних ресурсів та тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, зоологічних, ботанічних, мінералогічних колекцій та мисливських трофеїв;
- контроль за додержанням вимог екологічних норм і правил транспортними засобами, що перетинають митний кордон України;
- контроль експортних та імпорتنних партій брухту чорних і кольорових металів на предмет відсутності хімічного чи радіоактивного забруднення та оформлення Сертифікатів екологічного контролю (при експорті);
- забезпечення контролю вантажів і транспортних засобів, що надійшли до митниці призначення без відмітки в товаротранспортних документах про здійснення екологічного контролю в пунктах пропуску через державний кордон або з відміткою у товаросупровідних документах “Підлягає екологічному контролю за місцем надходження”;



- контроль експортних, імпортних та транзитних вантажів, перевезення яких через державний кордон України потребує спеціального дозволу Мінекобезпеки.

Служба екологічного контролю у пунктах пропуску через державний кордон та в зоні діяльності регіональних митниць і митниць:

- запобігає незаконному вивезенню з території України об'єктів рослинного та тваринного світу, занесених до Червоної книги України, мисливських трофеїв, рослинної сировини, зоологічних, ботанічних, мінералогічних колекцій;
- здійснює перевірку документів, транспортних засобів, огляд підконтрольних вантажів, що імпортуються, експортуються чи перевозяться до суміжних держав транзитом;
- контролює дотримання екологічних вимог при перевезенні диких тварин і рослин, сировини і продуктів тваринного походження всіма вантажовідправниками та вантажоодержувачами;
- вивчає екологічний стан на прилеглих територіях прикордонних пунктів, у морських, річкових і повітряних портах. Протягом доби доповідає керівництву державних управлінь екологічної безпеки і Головній державній екологічній інспекції Мінекобезпеки про всі випадки забруднення навколишнього природного середовища, а також затримання підконтрольних вантажів, суден та інших плавучих засобів;
- забороняє перевезення вантажів, що можуть негативно вплинути на стан навколишнього природного середовища і здоров'я людей, умови транспортування яких не відповідають екологічним вимогам безпечного їх транспортування або потребують спеціального дозволу;
- проводить експрес-аналіз речовин та матеріалів з метою встановлення їх належності до числа токсичних, радіоактивних речовин або відходів та вмісту забрудненого баласту і стічних вод суден;
- нараховує та у відповідних випадках справляє збори за здійснення екологічного контролю транспортних засобів і вантажів, розмір яких установлюється постановою Кабінету Міністрів України від 15.06.99 № 1034) "Про впорядкування справляння зборів у пунктах пропуску через державний кордон";
- видає разом з Управлінням залізниці, адміністраціями авіаційного, автомобільного, морського і річкового транспорту спільні накази з питань організації екологічного контролю вантажів та транспортних засобів.

**ЗАВДАННЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ** – захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб. До завдань Служби безпеки України також входить попередження, виявлення, припинення та розкриття

злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України.

### **ЗАВДАННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ПІДСИСТЕМИ ЄДИНОЇ ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ ЗАПОБІГАННЯ І РЕАГУВАННЯ НА НАДЗВИЧАЙНІ СИТУАЦІЇ ТЕХНОГЕННОГО ТА ПРИРОДНОГО ХАРАКТЕРУ –**

Основною метою створення функціональної підсистеми є забезпечення реалізації в окремій галузі економіки державної політики у сфері запобігання і реагування на надзвичайні ситуації, цивільного захисту населення. Завдання функціональної підсистеми визначаються відповідно до функцій міністерства та інших центральних органів виконавчої влади згідно з постановою Кабінету Міністрів України від “Про єдину державну систему запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру” та можуть являти собою:

- розроблення в межах своєї компетенції загальнодержавних нормативно-правових і галузевих нормативних актів, а також норм, правил та стандартів з питань запобігання надзвичайним ситуаціям та забезпечення захисту населення і територій від їх наслідків;
- забезпечення готовності структурних підрозділів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, підпорядкованих їм сил і засобів до дій, спрямованих на запобігання і реагування на надзвичайні ситуації;
- забезпечення реалізації заходів щодо запобігання виникненню надзвичайних ситуацій;
- навчання населення, в межах своєї компетенції, щодо поведінки та дій у разі виникнення надзвичайної ситуації;
- розроблення і реалізацію цільових і науково-технічних програм, спрямованих на запобігання надзвичайним ситуаціям, забезпечення сталого функціонування підпорядкованих підприємств, установ та організацій, зменшення можливих матеріальних втрат;
- збирання і аналітичне опрацювання інформації про надзвичайні ситуації, видання інформаційних матеріалів з питань захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій;
- прогнозування і оцінку соціально-економічних наслідків надзвичайних ситуацій, визначення на основі прогнозу потреби в силах, засобах, матеріальних та фінансових ресурсах;
- створення, раціональне збереження і використання на підпорядкованих підприємствах, в установах та організаціях резервів запасів матеріальних ресурсів;
- проведення у межах своєї компетенції державної експертизи, забезпечення нагляду за дотриманням вимог щодо захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій;

- своєчасне та достовірне оповіщення населення про загрозу та виникнення надзвичайних ситуацій, фактичну обстановку і вжиті заходи;
- захист населення у разі виникнення надзвичайних ситуацій;
- проведення рятувальних та інших невідкладних робіт щодо ліквідації надзвичайних ситуацій;
- організацію життєзабезпечення постраждалого населення;
- пом'якшення можливих наслідків надзвичайних ситуацій у разі їх виникнення;
- здійснення заходів щодо соціального захисту населення, яке постраждало від надзвичайних ситуацій, проведення гуманітарних акцій;
- реалізацію визначених законодавством прав у сфері захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій, в тому числі осіб (чи їх сімей), що брали безпосередню участь у ліквідації цих ситуацій;
- участь у міжнародному співробітництві у сфері цивільного захисту населення.

**ЗАГОРЯННЯ** – виникнення горіння під впливом джерела запалювання.

**ЗАГРОЗА ПОЖЕЖІ** – ситуація, що склалася на об'єкті, яка характеризується ймовірністю виникнення пожежі, що перевищує нормативну.

**ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ** – наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України.

**ЗАЛЕЖНІСТЬ ВІД ТЮТЮНУ** (нікотинозалежність) – психофізичний стан, зумовлений залежністю особи віднікотинута інших інгредієнтів тютюнового виробу, що потрапляють в її організм внаслідок вживання нею тютюнових виробів.

**ЗАМІННИКИ ТЮТЮНУ** – засоби, які за своєю дією на здоров'я людини відповідають тютюну, але не містять тютюну.

**ЗАЙМАННЯ** – неконтрольоване горіння поза спеціальним вогнищем без завдання шкоди.

**ЗАЙНЯТІСТЬ** – суспільне корисна діяльність громадян, пов'язана із задоволенням особистих і суспільних потреб, яка приносить їм, як правило, заробіток (трудоий дохід).

**ЗАКЛАДИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я** – підприємства, установи та організації, завданням яких є забезпечення різноманітних потреб населення в галузі охорони здоров'я шляхом подання медико-санітарної допомоги, включаючи широкий спектр профілактичних і лікувальних заходів або послуг медичного характеру, а також виконання інших функцій на основі професійної діяльності медичних працівників.

**ЗАКРИТЕ СУДОВЕ ЗАСІДАННЯ.**

- У випадках, коли цього потребують інтереси безпеки осіб, взятих під захист, за мотивованою ухвалою суду може проводитися закритий судовий розгляд.
- Для забезпечення безпеки свідка чи потерпілого суд за власною ініціативою або за клопотанням прокурора чи іншого учасника судового розгляду, свідків або потерпілих, які підлягають допиту, виносить мотивовану ухвалу про проведення допиту цих осіб за відсутності підсудного. За цих же підстав допускається також допит одного підсудного за відсутності інших. Після повернення підсудного до залу судового засідання суд зобов'язаний ознайомити його з показаннями, які були дані за час його відсутності, і надати йому можливість дати пояснення з приводу цих показань.
- Суд у виняткових випадках може звільнити потерпілих і свідків, щодо яких здійснюються заходи безпеки, від обов'язку з'являтися у судові засідання за наявності письмового підтвердження показань, даних ними раніше.

**ЗАЛИШКОВІ КІЛЬКОСТІ** – вміст діючої речовини пестицидів і агрохімікатів, їх похідні і продукти перетворення в живих системах (метаболіти) і у навколишньому природному середовищі.

**ЗАЛПОВІ ВИКИДИ** – викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, які кількісно і якісно передбачені технологічними регламентами виробництва.

**ЗАПОБІГАННЯ ВИНИКНЕННЮ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ** – підготовка та реалізація комплексу правових, соціально-економічних, політичних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних та інших заходів, спрямованих на регулювання техногенної та природної безпеки, проведення оцінки рівнів ризику, завчасне реагування на загрозу виникнення надзвичайної ситуації на основі даних моніторингу (спостережень), експертизи, досліджень та прогнозів щодо можливого перебігу подій з метою недопущення їх переростання у надзвичайну ситуацію або пом'якшення її можливих наслідків.

**ЗАРАЖЕНА КРАЇНА** – країна, в якій, за повідомленням ВООЗ, є особи, заражені будь-якою інфекційною хворобою, зазначеною у пункті 1 “Правил санітарної охорони території України”.

**ЗАРАЖЕНИЙ РАЙОН** – район (територія), де через певні особливості, і/або потенційні можливості розповсюдження можуть підтримуватися умови для передачі інфекційної хвороби.

**ЗАРАЖЕНА ОСОБА** – особа із захворюванням на будь-яку інфекційну хворобу, зазначену у пункті 1 “Правил санітарної охорони території України” або яка є переносником збудників такої інфекційної хвороби в інкубаційному періоді чи її носієм.

**ЗАРАЖЕНИЙ ТРАНСПОРТ** – морські, річкові, повітряні, залізничні, інші транспортні засоби міжнародного сполучення, в яких під час медичного (санітарного) огляду виявлено особу, заражену будь-якою

інфекційною хворобою, зазначеною у пункті 1 “Правил санітарної охорони території України”, або з підозрою на наявність інфекційної хвороби, чи виявлено гризунів, у тому числі загиблих, комарів тощо, які є переносниками збудників інфекційних хвороб.

**ЗАСІБ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАХИСТУ** – засіб, який призначений для захисту одного працюючого.

**ЗАСІБ КОЛЕКТИВНОГО ЗАХИСТУ** – засіб, призначений для одночасного захисту двох і більше працюючих.

**ЗАСМІЧЕННЯ ВОД** – привнесення у водні об’єкти сторонніх предметів і матеріалів, що шкідливо впливають на стан вод.

**ЗАСОБИ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПОЖЕЖНИКІВ** – сукупність технічних засобів, призначених для захисту пожежників від небезпечних факторів під час гасіння пожеж та (чи) ліквідації їх наслідків.

**ЗАСОБИ ЗАХИСТУ РОСЛИН** – хімічні, біологічні та інші засоби, які використовуються для захисту рослин від шкідників, хвороб і бур’янів.

**ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ПРАЦІВНИКАМИ МІЛІЦІЇ.** Працівники міліції як крайній захід мають право застосовувати вогнепальну зброю у таких випадках:

- для захисту громадян від нападу, що загрожує їх життю і здоров’ю, а також звільнення заложників;
- для відбиття нападу на працівника міліції або членів його сім’ї, якщо їх життю або здоров’ю загрожує небезпека;
- для відбиття нападу на охоронювані об’єкти, конвої, жилі приміщення громадян, приміщення державних і громадських підприємств, установ і організацій, а також звільнення їх у разі захоплення;
- для затримання особи, яку застали при вчиненні тяжкого злочину і яка намагається втекти;
- для затримання особи, яка чинить збройний опір, намагається втекти з-під варти, а також озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожує життю і здоров’ю працівника міліції;
- для зупинки транспортного засобу шляхом його пошкодження, якщо водій своїми діями створює загрозу життю чи здоров’ю громадян або працівника міліції.

Забороняється застосовувати і використовувати вогнепальну зброю при значному скупченні людей, якщо від цього можуть постраждати сторонні особи.

Працівники міліції мають право використовувати зброю для подання сигналу тривоги або виклику допомоги, для знешкодження тварини, яка загрожує життю і здоров’ю громадян або працівника міліції. Працівник міліції має право привести вогнепальну зброю у готовність, якщо вважає, що в обстановці, яка склалася, можуть виникнути підстави для її застосування. Спроби особи, яка затримується

працівником міліції з оголеною вогнепальною зброєю, наблизитися до нього, скоротивши при цьому визначену ним відстань, чи доторкнутися до його зброї, дають працівникові міліції право застосовувати вогнепальну зброю згідно з законом.

**ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ПРАЦІВНИКАМИ МІЛІЦІЇ.** Працівники міліції мають право застосовувати наручники, гумові кийки, засоби зв'язування, слъозоточиві речовини, світлозвукові пристрої відволікаючої дії, пристрої для відкриття приміщень і примусової зупинки транспорту, водомети, бронемашини та інші спеціальні і транспортні засоби, а також використовувати службових собак у таких випадках:

- для захисту громадян і самозахисту від нападу та інших дій, що створюють загрозу їх життю або здоров'ю;
- для припинення масових безпорядків і групових порушень громадського порядку;
- для відбиття нападу на будівлі, приміщення, споруди і транспортні засоби, незалежно від їх належності, або їх звільнення у разі захоплення;
- для затримання і доставки в міліцію або інше службове приміщення осіб, які вчинили правопорушення, а також для конвоювання і утримування осіб, затриманих і підданих арешту, взятих під варту, якщо зазначені вище особи чинять опір працівникам міліції або якщо є підстави вважати, що вони можуть вчинити втечу чи завдати шкоди оточуючим або собі;
- для припинення масового захоплення землі та інших дій, що можуть призвести до зіткнення груп населення, а також діянь, які паралізують роботу транспорту, життєдіяльності населених пунктів, посягають на громадський спокій, життя і здоров'я людей;
- для припинення опору працівникові міліції та іншим особам, які виконують службові або громадські обов'язки по охороні громадського порядку і боротьбі із злочинністю;
- для звільнення заложників.

Вид спеціального засобу, час початку та інтенсивність його застосування визначаються з урахуванням обстановки, що склалася, характеру правопорушення і особи правопорушника. Повний перелік спеціальних засобів, а також правила їх застосування встановлюються Кабінетом Міністрів України за висновком Міністерства охорони здоров'я України і Генеральної прокуратури України і публікуються в засобах масової інформації.

**ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ І ТЕРИТОРІЇ** — це система загальнодержавних заходів, які реалізуються центральними і місцевими органами виконавчої влади, виконавчими органами рад, органами управління з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту, підпорядкованими їм силами та засобами підприємств, установ, організацій

незалежно від форм власності, добровільними формуваннями, що забезпечують виконання організаційних, інженерно-технічних, санітарно-гігієнічних, протиепідемічних та інших заходів у сфері запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.

**ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ І ТЕРИТОРІЙ ВІД НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ТЕХНОГЕННОГО ТА ПРИРОДНОГО ХАРАКТЕРУ** – система організаційних, технічних, меди-ко-біологічних, фінансово-економічних та інших заходів щодо запобігання та реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру і ліквідації їх наслідків, що реалізуються центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, відповідними силами та засобами підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності і господарювання, добровільними формуваннями і спрямовані на захист населення і територій, а також матеріальних і культурних цінностей та довкілля.

**ЗАХИСТ РОСЛИН** – комплекс заходів, спрямованих на зменшення втрат урожаю та запобігання погіршенню стану рослин сільсько-господарського та іншого призначення, багаторічних і лісових насаджень, дерев, чагарників, рослинності закритого ґрунту, продукції рослинного походження через шкідників, хвороби і бур'яни.

**ЗАХИЩЕНА ПЛОЩА (ОБ'ЄМ)** – площа (об'єм) приміщення, будівлі, споруди, яку може впевнено захистити один технічний засіб (система) пожежогасіння з виникненням пожежі в будь-якій точці.

**ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОСІБ.** Заходами забезпечення безпеки є:

- > особиста охорона, охорона житла і майна;
- > видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку;
- > використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження;
- > заміна документів та зміна зовнішності;
- > зміна місця роботи або навчання;
- > переселення в інше місце проживання;
- > поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення;
- > забезпечення конфіденційності відомостей про особу;
- > закритий судовий розгляд.

З урахуванням характеру і ступеня небезпеки для життя, здоров'я, житла та майна осіб, взятих під захист, можуть здійснюватися й інші заходи безпеки.

**ЗАХОРОНЕННЯ ВІДХОДІВ** – остаточне розміщення відходів при їх видаленні у спеціально відведених місцях чи на об'єктах таким чином, щоб довгостроковий шкідливий вплив відходів на навколишнє

природне середовище та здоров'я людини не перевищував установлених нормативів.

**ЗАХОРОНЕННЯ РАДІОАКТИВНИХ ВІДХОДІВ** – розміщення радіоактивних відходів в об'єкті, призначеному для поводження з радіоактивними відходами без наміру їх використання.

**ЗБЕРІГАННЯ ВІДХОДІВ** – тимчасове розміщення відходів у спеціально відведених місцях чи об'єктах (до їх утилізації чи видалення).

**ЗБЕРІГАННЯ РАДІОАКТИВНИХ ВІДХОДІВ** – розміщення радіоактивних відходів в об'єкті, в якому забезпечується ізоляція від навколишнього природного середовища, фізичний захист і радіаційний моніторинг, з можливістю наступного вилучення, переробки, перевезення та захоронення.

**ЗБИРАННЯ ВІДХОДІВ** – діяльність, пов'язана з вилученням, накопиченням і розміщенням відходів у спеціально відведених місцях чи об'єктах, включаючи сортування відходів з метою подальшої утилізації чи видалення.

**ЗБИРАННЯ РАДІОАКТИВНИХ ВІДХОДІВ** – розміщення радіоактивних відходів в об'єкті, в якому забезпечується ізоляція від навколишнього середовища, фізичний захист і радіаційний моніторинг, з можливістю наступного вилучення, переробки, перевезення та захоронення.

**ЗБИТОК ВІД ЗАБРУДНЕННЯ** – збитки або шкода, заподіяні забрудненням, що сталося внаслідок, наприклад, витіку або скидання забруднюючих речовин.

**ЗБУДНИКИ ЗАХВОРЮВАНЬ (ПАТОГЕННИ)** – мікроорганізми, небезпечні для людини та тварин; мікроорганізми, небезпечні для тварин; мікроорганізми, небезпечні для рослин, їх генетично змінені форми та фрагменти генетичного матеріалу.

**ЗДОРОВ'Я** – природний стан організму, що характеризується його зрівноваженістю з навколишнім середовищем та відсутністю будь-яких хворобливих змін. В Уставі Всесвітньої організації охорони здоров'я і Законі України “Основи законодавства України про охорону здоров'я” записано: “Здоров'я – це стан повного фізичного, духовного та соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб та фізичних дефектів”

**ЗДОРОВІ УМОВИ ЖИТТЯ** – умови навколишнього середовища, праці та побуту, які забезпечують збереження та поліпшення здоров'я населення.

**ЗАПЛАВНІ ЗЕМЛІ** – прибережна територія, що може бути затоплена чи підтоплена під час повені (паводка).

**ЗМІНА ПРИРОДИ ЛЮДИНОЮ** – зміна фізичних і хімічних характеристик природи в результаті її використання людством. Виділяють декілька етапів зміни природи людиною: 1) вплив людини як біологічного виду на біосферу; 2) інтенсивне мисливство без різкої



зміни екосистем у період становлення людства; 3) зміна екосистем на основі випасу худоби, прискорення росту трав шляхом їх спалювання; 4) посилення впливу на природу з корінним перетворенням екосистем; 5) глобальна зміна всіх компонентів екосистем. Останній етап почався понад 300 років тому і досягне найбільшої гостроти на початку XXI ст.

**ЗНЕШКОДЖЕННЯ ВІДХОДІВ** – зменшення чи усунення небезпечності відходів шляхом механічного, фізико-хімічного чи біологічного оброблення.

**ЗОВНІШНІЙ ПОЖЕЖНИЙ КРАН** – пожежний кран розташований поза приміщенням.

**ЗОВНІШНЯ ПОЖЕЖНА ДРАБИНА** – драбина, що призначена для підйому бойового складу пожежних підрозділів та пожежно-технічного обладнання на дахи будинків і споруд.

**ЗОНА ДИХАННЯ** – простір в радіусі до 50 см від обличчя працівника.

**ЗОНА ЕКОЛОГІЧНОЇ КАТАСТРОФИ** – територія, де внаслідок діяльності людини чи руйнівного впливу стихійних сил природи виникли стійкі або необоротні негативні зміни в навколишньому природному середовищі, що призвели до неможливості проживання на них населення і ведення господарської діяльності.

**ЗОНА МОЖЛИВОГО УРАЖЕННЯ** – окрема територія, на якій внаслідок виникнення надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру виникає загроза життю або здоров'ю людей та заповідання матеріальних втрат.

**ЗОНА НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ** – окрема територія, де склалася надзвичайна ситуація техногенного та природного характеру;

**ЗОНА ПІДВИЩЕНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ НЕБЕЗПЕКИ** – території, де внаслідок діяльності людини або руйнівного впливу стихійних сил природи в навколишньому природному середовищі на тривалий час виникли негативні зміни, що ставлять під загрозу здоров'я людини, збереження природних об'єктів і обмежують ведення господарської діяльності.

**ЗОНА ПОСИЛЕННОГО РАДІОЕКОЛОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ** – це територія з щільністю забруднення ґрунту понад доаварійний рівень ізотопами цезію від 1,0 до 5,0 Кі/км<sup>2</sup>, стронцію від 0,02 до 0,15 Кі/км<sup>2</sup>, плутонію від 0,005 до 0,01 Кі/км<sup>2</sup> за умови, що розрахункова ефективна еквівалентна доза опромінення людини з урахуванням коефіцієнтів міграції радіонуклідів у рослин та інших факторів перевищує 0,5 мЗв (0,05 бер) за рік понад дозу, яку вона одержувала у доаварійний період.

**ЗОНА САНІТАРНОЇ ОХОРОНИ** – територія, де запроваджується особливий санітарно-епідеміологічний режим з метою запобігання погіршенню якості води джерел централізованого господарсько-питного водопостачання, а також з метою забезпечення охорони водопровідних споруд.

**ЗОНИ ОБМЕЖЕННЯ ДОСТУПУ** – земельні ділянки, будинки, споруди, їх частини, вільне пересування якими обмежується і контролюється відповідними підрозділами охорони.

## -І-

**ІДЕНТИФІКАЦІЯ НЕБЕЗПЕКИ** – процес розпізнавання небезпеки, встановлення можливих причин, просторових та часових координат, імовірності прояву, величини та наслідків небезпеки.

**ІДЕНТИФІКАЦІЯ ОБ'ЄКТІВ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ** – порядок визначення об'єктів підвищеної небезпеки серед потенційно небезпечних об'єктів.

**ІЗОЛЮЮЧИЙ ПРОТИГАЗ** – пристрій, що ізолює органи дихання від навколишнього середовища та забезпечує газовою сумішшю, придатною для дихання.

**ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ ВИКИДІВ** – систематизація інформації про розміщення джерел забруднення атмосфери на території, види і кількісний склад забруднюючих речовин, що викидаються у атмосферне повітря.

**ІННОВАЦІЯ** – процес, орієнтований на створення, розвиток і якісне удосконалення нових видів виробів, технологій, організаційних форм. Характеризується новими формами інтеграції науки, техніки і виробництва, передбачає участь різних організацій і відомств. Нововведення, впровадження нових ідей, технологій, видів продукції та ін. у виробництво, управлінську діяльність.

**ІНСТРУМЕНТАЛЬНИЙ МЕТОД КОНТРОЛЮ** – безпосередній метод контролю (інструментальний, інструментально-лабораторний, індикаторний) викидів з джерел забруднення атмосферного повітря.

**ІНТЕГРОВАНІЙ ЗАХИСТ РОСЛИН** – комплексне застосування методів для довгострокового регулювання розвитку та поширення шкідливих організмів до невідчутного господарського рівня на основі прогнозу, економічних порогів шкодочинності, дії корисних організмів, енергозберігаючих та природоохоронних технологій, які забезпечують надійний захист рослин і екологічну рівновагу довкілля.

**ІНТЕРНУВАННЯ** – затримання однією державою (з тих чи інших мотивів) громадян іншої держави, коли вони з якихось причин перебувають на її території, обмеження їх пересування в межах даної держави та обмеження деяких їх прав.

**ІРИГАЦІЯ** – штучне зрошення земель, технологічний прийом у сільському господарстві для поліпшення водного режиму рослин. Площа зрошуваних земель у світі – 270 млн. га. В багатьох країнах спостерігається тенденція збільшення площі зрошуваних земель. Існує багато способів зрошення: дощувальне, лиманне, капельне та ін. В останні роки в багатьох країнах для економії водних ресурсів почали

використовувати мікроіригацію, або капельне зрошення. При такому способі вода подається через систему пластмасових труб, на яких біля кожної рослини встановлені капельниці. Цей спосіб знижує витрати води на 40-60% порівняно з поверхневим поливом.

## -Й-

**ЙМОВІРНІСТЬ ВИНИКНЕННЯ ПОЖЕЖІ** – математична величина можливості появи необхідних і достатніх умов виникнення пожежі.

**ЙМОВІРНІСТЬ ВПЛИВУ НЕБЕЗПЕЧНИХ ФАКТОРІВ ПОЖЕЖІ** – математична величина можливостей впливу небезпечних факторів пожеж із за здалегідь визначеними значеннями їх параметрів.

## -К-

**КАТАСТРОФА** – великомасштабна аварія чи інша подія, що призводить до тяжких, трагічних наслідків.

**КЕРІВНИЦТВО ПІДРОЗДІЛАМИ СЛУЖБИ ЕКОЛОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ** здійснюють Головні державні інспектори з охорони навколишнього природного середовища Чорного і Азовського морів, які є начальниками державних інспекцій охорони Чорного і Азовського морів, Головний державний інспектор з охорони навколишнього природного середовища Автономної Республіки Крим, Головний державний інспектор з охорони навколишнього природного середовища областей, міст Києва та Севастополя, які є, відповідно, головою Республіканського комітету охорони навколишнього середовища та природних ресурсів Автономної Республіки Крим і начальниками державних управлінь екологічної безпеки в областях, містах Києві та Севастополі, які:

- керують підрозділами служби екологічного контролю, організують їх роботу, розподіляють обов'язки, затверджують посадові інструкції працівників;
- несуть персональну відповідальність за виконання покладених на службу екологічного контролю завдань і здійснення своїх функцій;
- виступають представниками з питань, що входять до компетенції екологічного контролю у всіх державних і громадських установах та судових органах;
- вживають усіх заходів, які випливають із завдань, покладених на екологічний контроль, розподіляють і доводять фонди і ліміти фінансування для матеріально-технічного забезпечення служби екологічного контролю;
- укладають із зацікавленими державними установами, господарськими організаціями договори і майнові угоди, спрямовані на покращення умов здійснення екологічного контролю;

- підписують договори, погодження і акти, пов'язані з виконанням покладених на службу екологічного контролю завдань.

**КЛАСИФІКАЦІЙНА ОЗНАКА НС** – технічна або інша характеристика аварійної ситуації, що дає змогу віднести її до надзвичайної.

**КЛАСИФІКАЦІЯ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ТЕХНОГЕННОГО ТА ПРИРОДНОГО ХАРАКТЕРУ** – система, згідно з якою надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру поділяються на класи і підкласи залежно від їх характеру.

**КЛАСИФІКАЦІЙНА ОЗНАКА НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ТЕХНОГЕННОГО ТА ПРИРОДНОГО ХАРАКТЕРУ** – технічна або інша характеристика аварії або катастрофи, що дає змогу віднести її до надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру;

**КЛЮЧ З'Є ДНУВАЛЬНИХ ГОЛОВОК** – пристрій для полегшення змикання чи розмикання пожежних з'єднувальних головок.

**КОМБІНОВАНИЙ ВОГНЕГАСНИК** – вогнегасник із зарядом двох і більше вогнегасних речовин.

**КОМПЕТЕНТНИЙ ОРГАН З ПЕРЕВЕЗЕННЯ НЕБЕЗПЕЧНИХ ВАНТАЖІВ** – орган, що визнається таким Кабінетом Міністрів України з метою виконання міжнародних договорів України у сфері перевезень небезпечних вантажів.

**КОНДИЦІОНУВАННЯ РАДІОАКТИВНИХ ВІДХОДІВ** – операції щодо підготовки радіоактивних відходів для перевезення, зберігання та захоро-нення. Кондиціонування може здійснюватись шляхом розміщення радіоактивних відходів в контейнер або їх іммобілізації.

**КОНТРОЛЬ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ НОРМАТИВІВ ГДВ (ТПВ):** Контроль у галузі охорони атмосферного повітря за досягненням і додержанням встановлених нормативів викидів забруднюючих речовин включає:

- визначення маси викидів забруднюючих речовин за одиницю часу від даного джерела забруднення і порівняння цих показників з встановленими нормативами ГДВ (ТПВ) в складі дозволу на викид забруднюючих речовин у атмосферне повітря;

- перевірку виконання плану заходів по досягненню нормативів ГДВ(ТПВ). Контроль за додержанням нормативів ГДВ (ТПВ), а також заходів

по їх досягненню проводиться підприємством (виробничий контроль), вибіркового контролю здійснюється органами Мінекоресурсів та МОЗ, відповідно до положення про ці органи.

Виробничий контроль за додержанням нормативів ГДВ (ТПВ) здійснюється відповідними підрозділами підприємств (відділи охорони природи, санітарно-промислові лабораторії і ін.), спеціалізованими організаціями, які мають відповідний дозвіл на проведення зазначеного контролю, виданий органами Мінекоресурсів та МОЗ.

Виробничий контроль за додержанням нормативів ГДВ (ТПВ) здійснюється відповідно до плану-графіка, затвердженого в складі проекту нормативів ГДВ і передбаченого в дозволі на викид забруднюючих речовин у атмосферне повітря.

**КОНТРОЛЬ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ** – спрямовується на забезпечення додержання вимог законодавства про охорону і використання атмосферного повітря всіма державними органами, а також підприємствами, установами, організаціями та громадянами.

**КОНТРОЛЬНІ СТВОРИ (КС) АБО ПУНКТИ** – ті місця, де мають дотримуватися встановлені норми якості води. Під час скиду зворотних вод або проведення інших видів господарської діяльності, що впливають на стан водних об'єктів, які використовуються для господарсько-питних і комунально-побутових потреб, норми якості води або (у випадках природного перевищення цих норм) її природний склад і властивості мають дотримуватися на ділянках водних об'єктів у межах населених пунктів, а також у водотоках впродовж 1 км вище найближчого за течією пункту водокористування (водозабору для господарсько-питного водопостачання, місця купання або організованого відпочинку, території населеного пункту), у водоймах – на акваторії в межах 1 км від пункту водокористування, в прибережних зонах морів – на найближчій границі району водокористування або зони санітарної охорони. Під час скиду зворотних вод або проведення інших видів господарської діяльності, що впливають на стан рибогосподарських водотоків і водойм, норми якості води або (у випадках природного перевищення цих норм) її природний склад і властивості мають дотримуватись у межах рибогосподарської ділянки, починаючи з контрольного створу або пункту, визначеного в кожному конкретному випадку органами Мінприроди України, але не далі 500 м від місця скиду зворотних вод або розташування інших джерел домішок, що впливають на якість води (місць видобування корисних копалин, проведення робіт на водному об'єкті і т.д.). Під час скиду зворотних вод у прибережну зону моря рибогосподарські норми якості води мають дотримуватися у контрольному створі, що розташований на відстані 250 м від місця випуску в будь-якому напрямі. Контрольні створи визначаються органами Мінприроди України за погодженням з органами МОЗ України та Держрибгоспрому України.

**КОНТРОЛЬНО-СПОСТЕРЕЖНИЙ ПУНКТ** – стаціонарно розташований береговий пункт, на якому наукове підприємство, установа, організація (у тому числі державний орган рибоохорони) здійснюють науково-дослідні роботи, пов'язані з вивченням стану живих водних ресурсів у районі дислокації пункту.

**КОНТРУРБАЇЗАЦІЯ** – соціально-економічні процеси, протилежні урбанізації. Теоретичні концепції і практичні заходи, направлені на

обмеження урбанізаційних процесів. Виходять із уявлення про можливість регулювання суспільного розвитку, включаючи ріст міст. Перевага віддається економічним методам, спрямованим на більш раціональне розміщення галузей економіки, зміни напрямів міграційних потоків, розвиток приміських зон. Заходи по К. тісно пов'язані з регіональною політикою. К. характерна тільки для розвинутих країн і є процесом, який іде слідом за урбанізацією. Більшість учених схильна вважати К. новою фазою міського розвитку. Для деяких країн, що розвиваються, властиві зміни поляризації урбанізації, коли прискорено ростуть середні міські агломерації і сповільнено – великі. Ці процеси – контрурбанізація в розвинутих країнах і зміна поляризації урбанізації в країнах, що розвиваються, – пов'язані зі змінним характером потоків міграції.

**КОНФЛІКТ** – зіткнення протилежних інтересів, поглядів, намагань. Багато конфліктів виникає через суперечки з приводу кордонів (Індія і Пакистан, Ефіопія і Сомалі, Іран і Ірак). Інші причини: виступи проти існуючих режимів, етнічні і релігійні конфлікти, боротьба за незалежність. В основі конфліктів, що викликають потоки біженців, лежать такі фактори: швидке зростання населення, дефіцит ресурсів (енергія, вода, ґрунти). Число зареєстрованих біженців у 1992 р. становило 18,5 млн.чол.

**КОНЦЕНТРАЦІЯ ЗАБРУДНЮЮЧИХ РЕЧОВИН** – кількість забруднюючої речовини в певному об'ємі або ваговій одиниці в газах, що відходять в атмосферне повітря.

**КОНФРОНТАЦІЯ** – зіткнення, протиборство ідейно-політичних принципів, класових інтересів, політичних програм різних політичних рухів, партій тощо.

**КОРОТКОІСНУЮЧІ ІІ РАДІОАКТИВНІ ВІДХОДИ** – радіоактивні відходи, рівень звільнення яких від контролю органу державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки досягається раніше ніж за триста років.

**КОРУПЦІЙНІ ДІЯННЯ** – а) незаконне одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, у зв'язку з виконанням таких функцій матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг, у тому числі прийняття чи одержання предметів (послуг) шляхом їх придбання за ціною (тарифом), яка є істотно нижчою від їх фактичної (дійсної) вартості; б) одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, кредитів або позичок, придбання цінних паперів, нерухомості або іншого майна з використанням при цьому пільг чи переваг, не передбачених чинним законодавством.

**КРИЗА ДЕМОГРАФІЧНА** – глибоке порушення відтворення населення, яке загрожує самому його існуванню. Протягом усієї демографічної історії людства аж до кінця XVIII ст. причинами К.д. були часті голодування, епідемії та війни; обумовлений ними високий рівень

смертності призводив до скорочення чисельності населення деяких країн і регіонів світу, а інколи і до повного обезлюднення територій. Історичний процес зміни репродуктивної поведінки в деяких промислово розвинутих країнах виявляє тенденцію до падіння рівня народжуваності нижче від необхідного для простого відтворення населення, що є причиною сучасної К.д.

**КРИТИЧНА ГРУПА ЛЮДЕЙ** – однорідна за умовами життя, віком і статтю група, яка може отримати максимальні ефективні дози опромінення за певним шляхом опромінення внаслідок практичної діяльності.

**КРИТИЧНІ ЗНАЧЕННЯ ПАРАМЕТРІВ** – граничні значення одного або кількох взаємопов'язаних параметрів (щодо складу матеріального середовища, тиску, температури, швидкості руху, часу перебування в зоні із заданим режимом, співвідношення компонентів, що змішуються, роз'єднування суміші і т.і.), при яких можливе виникнення вибуху в технологічній системі або розгерметизація технологічної апаратури та викиди горючої або токсичної речовини в атмосферу.

**КУЛЬТУРА** – специфічний спосіб організації і розвитку людської життєдіяльності, представлений в продуктах матеріальної і духовної праці, в системі соціальних норм і закладів, в духовних цінностях, в сукупності відносин людей з природою і між собою. В понятті К. фіксується як загальна відмінність людської життєдіяльності від біологічних форм життя, так і якісна своєрідність історично конкретних форм цієї життєдіяльності на різних етапах суспільного розвитку в рамках певних епох, етнічних і національних спільностей (напр., антична К., К. майя та ін.). К. називається також система цінностей, уявлень про світ і правил поведінки, спільних для людей, пов'язаних певним способом життя. Крім того, К. характеризує особливості поведінки, свідомості і діяльності людей в конкретних сферах суспільного життя (К. праці. К. побуту, політична К.).

## -Л-

**ЛАФЕТНИЙ ПОЖЕЖНИЙ СТВОЛ** – поворотний у вертикальній та горизонтальній площинах пожежний ствол, монтований на опорі.

**ЛІКВІДАЦІЙНІ ЗАХОДИ** – це знищення карантинного об'єкта у вогнищах зараження з використанням радикальних, механічних, біологічних заходів.

**ЛІКВІДАЦІЯ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ** – проведення в зоні надзвичайної ситуації та прилеглих до неї районах силами і засобами єдиної державної системи запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру усіх видів рятувальних і невідкладних робіт, а також організація життєзабезпечення потерпілого населення та рятувальників.

**ЛІКВІДАЦІЯ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ТЕХНОГЕННОГО ТА ПРИРОДНОГО ХАРАКТЕРУ** – проведення комплексу заходів, які включають аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи, що здійснюються у разі виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру і спрямовані на припинення дії небезпечних факторів, рятування життя та збереження здоров'я людей, а також на локалізацію зон надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру;

**ЛІКВІДАЦІЯ НАСЛІДКІВ АВАРІЇ** – режим функціонування, під час якого підприємство (об'єкт) після аварії переводиться в режим нормальної експлуатації або перетворюється в екологічно безпечну природно-технологічну систему.

**ЛІКВІДАЦІЯ НЕБЕЗПЕЧНИХ ХВОРОБ** – актуальна глобальна проблема. Вражаючі успіхи медицини дозволили збільшити тривалість життя, знизити загальну і дитячу смертність не лише в економічно розвинутих, але, певною мірою, і в країнах, що розвиваються, практично перемогти ряд епідемічних захворювань, які були лихом людства в минулому. Наука наближається до розкриття способів лікування деяких хвороб, які стали основними причинами смертності в сучасний період. Проте в цілому на планеті становище лишається вкрай напруженим. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, кожний п'ятий житель планети зараз хворий, має погане здоров'я або страждає від недоїдання. Чумою ХХ століття називають СНІД. За підрахунками Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), з початку пандемії (СНІД як специфічну хворобу було відкрито лише в 1981 році) до середини 1994 року на СНІД захворіли приблизно 4 млн. чоловіків, жінок, дітей. Кількість хворих протягом лише одного року зросла на 1, 5 млн., у 2000 р. вона може досягти 10 млн. Кількість ВІЛ-інфікованих (вірусом імунодефіциту людини), за даними ВООЗ, у 1994р. становила 17млн. Понад 60% з них припадає на африканські країни, що на південь від Сахари, зростає кількість уражених в Азії. де живе більше половини людності планети. Приблизно 2 млн. ВІЛ-інфікованих зареєстровано в Латинській Америці та країнах Карибського басейну. ВООЗ та Дитячий фонд ООН підраховали, що майже 43% дітей з тих 14,6 млн., які щорічно вмирають, можна було б врятувати завдяки вакцинації (при цьому середні витрати на одну дитину становлять 13 доларів) або застосуванню інших методів, вартість яких теж невисока. Програми імунізації мають, як і раніше, лишатися пріоритетними. Вирішення проблеми ліквідації небезпечних хвороб вимагає, щоб охорона здоров'я стала важливим аспектом нового типу життєдіяльності людини, увібрала в себе багатство світового досвіду медицини і орієнтувалась на обслуговування всіх людей з урахуванням різноманітних соціально-економічних умов і культурних традицій.



**ЛІКВІДАЦІЯ ПОЖЕЖІ** – дії спрямовані на остаточне припинення горіння, а також на виключення можливості його повторного виникнення.

**ЛІКВІДАЦІЯ НАСЛІДКІВ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ** – проведення визначеними підприємствами, установами та організаціями згідно із затвердженим планом робіт, програмою комплексу аварійно-відновних та інших робіт, спрямованих на повне усунення негативних наслідків, спричинених надзвичайною ситуацією.

**ЛІМІТ ЗАБОРУ ВОДИ** – граничний обсяг забору води з водних об'єктів, який встановлюється в дозволі на спеціальне водокористування.

**ЛІМІТ НА РОЗМІЩЕННЯ ВІДХОДІВ** – обсяг відходів (окремо для кожного класу небезпеки), на який у власника відходів є дозвіл на їх розміщення, виданий органами Мінекобезпеки на місцях.

**ЛІМІТ НА УТВОРЕННЯ ВІДХОДІВ** – максимальний обсяг відходів, на який у суб'єкта права власності на відходи є документально підтверджений дозвіл на передачу їх іншому власнику (на розміщення, утилізацію, знешкодження тощо) або на утилізацію чи розміщення на своїй території.

**ЛІМІТСКИДУ ЗАБРУДНЮЮЧИХ РЕЧОВИН** – граничний обсяг скиду забруднюючих речовин у поверхневі водні об'єкти, який встановлюється в дозволі на спеціальне водокористування.

**ЛІМІТУЮЧИЙ КС** – створ на водному об'єкті для дотримання норм якості води, в якому необхідне встановлення найбільш суворих обмежень на скид речовин із зворотними водами.

**ЛІНІЙНЕ ДЖЕРЕЛО ВИКИДІВ** – джерело викидів забруднюючих речовин в атмосферу, від якого надходження речовин здійснюється через отвір, зафіксований у вигляді лінії, і має початок і кінець в системі координат.

**ЛОКАЛІЗАЦІЯ ПОЖЕЖІ** – дії спрямовані на запобігання можливості подальшого поширення горіння і створення умов для його успішної ліквідації наявними силами та засобами.

## -М-

**МАГІСТРАЛЬНА ЕЛЕКТРИЧНА МЕРЕЖА** – електрична мережа, призначена для передачі електричної енергії від виробника до пунктів підключення місцевих (локальних) мереж.

**МАГІСТРАЛЬНА ТЕПЛОВА МЕРЕЖА** – комплекс трубопроводів і насосних станцій, що забезпечує передачу гарячої води та пари від електричних станцій та котелень до місцевої (локальної) теплової мережі.

**МАРШРУТИ ПЕРЕВЕЗЕННЯ НЕБЕЗПЕЧНИХ ВАНТАЖІВ** – залізничні шляхи, автомобільні дороги, внутрішні водні шляхи,

морський та повітряний простір, де дозволено рух транспортних засобів, які перевозять небезпечні вантажі.

**МЕДИКО-САНІТАРНА ДОПОМОГА** – комплекс спеціальних заходів, спрямованих на сприяння поліпшенню здоров'я, підвищення санітарної культури, запобігання захворюванням та інвалідності, на ранню діагностику, допомогу особам з гострими і хронічними захворюваннями та реабілітацію хворих та інвалідів.

**МЕДИЧНЕ ПОПЕРЕДЖЕННЯ СПОЖИВАЧІВ ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ** – інформація, що міститься на упаковках тютюнових виробів, про шкідливий вплив вживання цих виробів на здоров'я людини. Медичні попередження споживачів тютюнових виробів складаються із основного та додаткового попереджень.

**МЕДИКО-САНІТАРНИЙ КОНТРОЛЬ** – контроль, здійснюваний з метою охорони життя і здоров'я людей, за винятком ветеринарного контролю.

**МЕДИКО-СОЦІАЛЬНА ЕКСПЕРТИЗА** – визначає ступінь обмеження життєдіяльності людини, причину, час настання, групу інвалідності, сприяє проведенню ефективних заходів щодо профілактики інвалідності, реабілітації інвалідів, пристосування їх до суспільного життя.

**МЕДИКО-СОЦІАЛЬНА ЕКСПЕРТИЗА ВТРАТИ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ** – експертиза тимчаслової непрацездатності громадян здійснюється у закладах охорони здоров'я лікарем або комісією лікарів, які встановлюють факт необхідності надання відпустки у зв'язку з хворобою, каліцтвом, вагітністю та пологами, для догляду за хворим членом сім'ї, у період карантину, для протезування, санаторно-курортного лікування, визначають необхідність і строки тимчасового переведення працівника у зв'язку з хворобою на іншу роботу у встановленому порядку, а також приймають рішення про направлення на медико-соціальну експертну комісію для визначення наявності та ступеня тривалої або стійкої втрати працездатності. Експертиза тривалої або стійкої втрати працездатності здійснюється медико-соціальними експертними комісіями, які встановлюють ступінь та причину інвалідності, визначають для інвалідів роботи і професії, доступні їм за станом здоров'я, перевіряють правильність використання праці інвалідів згідно з висновком експертної комісії та сприяють відновленню працездатності інвалідів.

**МЕДИЦИНА ПРАЦІ** – розділ медицини, який вивчає здоров'я професійних груп населення та фактори, які його формують, розробляє гігієнічні та лікувально-профілактичні заходи, спрямовані на оздоровлення умов праці, підвищення працездатності людини в процесі трудової діяльності, попередження загальної та професійної захворюваності.

**МЕДИЧНЕ ПРОТИПОКАЗАННЯ** – наявність в організмі анатомофізіо-логічних відхилень або патологічних процесів, які перешкоджають виконанню даної роботи.

**МЕЖА ВОГНЕСТІЙКОСТІ** – інтервал часу (у годинах чи хвилинах), від початку вогневого стандартного випробування зразків до виникнення одного з граничних станів\* елементів і конструкцій.

**МЕТОДИ ЗАХИСТУ РОСЛИН** – способи, за допомогою яких здійснюється захист рослин (організаційно-господарські, агротехнічні, селекційні, фізичні, біологічні, хімічні та інші).

**МЕХАНІЗОВАНИЙ РУЧНИЙ ПОЖЕЖНИЙ ІНСТРУМЕНТ** – ручний пожежний інструмент з пневмо-, електро- чи мотоприводом.

**МЕТА** – те, що уявляється у свідомості та очікується в результаті певним чином спрямованих дій.

**МЕТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ** – створення всіх необхідних умов для запобігання воєнному нападу та для збройної відсічі можливій агресії проти України у будь-який час і за будь-яких обставин.

**МИРОТВОРЧИЙ КОНТИНГЕНТ** – військові підрозділи, оснащені відповідним озброєнням і військовою технікою, засобами підтримки і зв'язку, що направляються Україною для участі в міжнародних миротворчих операціях, у тому числі військові підрозділи Збройних Сил України, інших військових формувань, котрі входять до складу об'єднаних військових підрозділів, що створюються спільно з іншими державами для участі у міжнародних миротворчих операціях (спільні батальйони тощо).

**МІЖНАРОДНЕ АГЕНТСТВО З АТОМНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ (МАГАТЕ)** – міжнародна урядова організація, що входить в ООН як автономне об'єднання. Існує з 1957р. Членами є 122 держави. Мета – збільшити внесок атомної енергетики у справи миру, здоров'я і процвітання в усьому світі. Функції: пильнувати, щоб устаткування і ядерні матеріали, призначені для мирного використання, не використовувалися для воєнних цілей: встановлювати норми ядерної безпеки та захисту довкілля; бути посередником між країнами-учасницями: полегшувати передачу техніки і надсилати експертів; надавати матеріали і послуги країнам, що розвиваються; керувати міжнародною системою ядерної документації. Згідно з положенням угод, укладених в контексті Угоди про непоширення ядерної зброї. Угоди про заборону ядерної зброї в Латинській Америці та Угоди про без'ядерну зону на півдні Тихоокеанського регіону, без'ядерні держави мають підвести під гарантії МАГАТЕ будь-яку свою діяльність щодо циклів ядерного палива. Центр – м. Відень (Австрія).

**МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО З ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА** – визначається дво- і багатосторонніми

---

\* Граничний стан встановлюється діючими методиками.

договорами країн, діяльністю різних міжнародних організацій. Особливе місце в здійсненні інтернаціональних заходів з проблем навколишнього середовища належить таким органам і організаціям ООН, як ЮНЕСКО, МОП (Міжнародна організація праці), ВООЗ (Всесвітня організація охорони здоров'я), МАГАТЕ (Міжнародне агентство з атомної енергії), ФАО (Продовольча і сільськогосподарська організація ООН), ВФОП (Всесвітній фонд охорони природи).

**МІЖНАРОДНІ МИРОТВОРЧІ ОПЕРАЦІЇ** – міжнародні дії або заходи, які здійснюються за рішеннями Ради Безпеки ООН відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, ОБСЄ, інших регіональних організацій, які несуть відповідальність у сфері підтримки міжнародного миру і безпеки, згідно з положеннями глави VIII Статуту ООН, а так само дії і заходи багатонаціональних сил, що створюються за згодою Ради Безпеки ООН, які проводяться під загальним контролем Ради Безпеки ООН.

**МІЖНАРОДНЕ ПЕРЕВЕЗЕННЯ НЕБЕЗПЕЧНИХ ВАНТАЖІВ** – перевезення небезпечних вантажів з території України на територію іноземної держави; з території іноземної держави на територію України; транзитом через територію України.

**МІНІМАЛЬНА ВОГНЕГАСНА КОНЦЕНТРАЦІЯ ЗАСОБІВ ОБ'ЄМНОГО ГАСІННЯ** – найменша концентрація засобів об'ємного гасіння в повітрі, яка забезпечує миттєве гасіння дифузійного полум'я речовини в умовах експерименту.

**МІСЦЯ ЗБЕРІГАННЯ НЕБЕЗПЕЧНИХ ВАНТАЖІВ** – спеціально облаштовані місця, майданчики, складські приміщення та споруди, де зберігаються прийняті до/після перевезення небезпечні вантажі.

**МОБІЛІЗАЦІЙНА ПІДГОТОВКА В УКРАЇНІ** – це комплекс організаційних, політичних, економічних, фінансових, соціальних, правових і спеціальних заходів, які здійснюються у мирний час з метою підготовки органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, органів і сил Цивільної оборони України, галузей національної економіки, підприємств, установ і організацій для своєчасного і організованого проведення мобілізації та задоволення потреб оборони держави в особливий період.

**МОБІЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ** – це комплекс заходів, які здійснюються у державі з метою планомірного переведення органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, органів і сил Цивільної оборони України, галузей національної економіки, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань – на організацію і штати воєнного часу.

**МОДУЛЬНА УСТАНОВКА ПОЖЕЖОГАСІННЯ** – нетрубопровідна автоматична установка пожежогасіння, яка передбачає розміщення ємності з вогнегасною речовиною та пусковим пристроєм безпосередньо у приміщенні, що захищається.

**МОНІТОРИНГ** – це комплекс наукових, технічних, технологічних, організаційних та інших заходів, що забезпечують систематичний контроль за станом і тенденціями розвитку природних і техногенних процесів. Включає реєстрацію метеорологічних та інших природних явищ, видів забруднень і їх джерел, контроль за дотриманням санітарно-гігієнічних норм, підготовку і здійснення короткострокових і довгострокових технічних, екологічних та інших заходів, визначення оптимальної кількості викидів, прогноз потенціалу і джерел забруднення.

**МОНІТОРИНГ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА** – спостереження за станом навколишнього природного середовища, рівнем його забруднення. Здійснюється Міністерством охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України, іншими спеціально уповноваженими державними органами, а також підприємствами, установами та організаціями, діяльність яких призводить або може призвести до погіршення стану довкілля, з метою забезпечення збору, обробки, зберігання та аналізу інформації про стан навколишнього природного середовища, прогнозування його змін та розробки науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття ефективних управлінських рішень в Україні.

Зазначені підприємства, установи та організації зобов'язані безоплатно передавати відповідним державним органам аналітичні матеріали своїх спостережень. Порядок здійснення державного моніторингу навколишнього природного середовища визначається Кабінетом Міністрів України.

Спеціально уповноважені державні органи разом з відповідними науковими установами забезпечують організацію короткострокового і довгострокового прогнозування змін навколишнього природного середовища, які повинні враховуватися при розробці і виконанні програм та заходів щодо економічного та соціального розвитку республіки, в тому числі щодо охорони навколишнього природного середовища, використання і відтворення природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

**МОНІТОРИНГ ВОД** – система спостережень, збирання, обробки, зберігання та аналізу інформації про стан водних об'єктів, прогнозування його змін та розробки науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття відповідних рішень.

**МОРСЬКА АВАРІЯ** – означає зіткнення суден, посадку на мілину чи інший морський інцидент або інша подія на борту судна чи поза ним, в

результаті яких завдається матеріальна шкода або створюється реальна загроза завдання матеріальної шкоди судну чи вантажу.

## -Н-

**НАДЗВИЧАЙНА СИТУАЦІЯ (НС)** – порушення нормальних умов життя і діяльності людей на об'єкті або території, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом або іншими чинниками, що призвело (може призвести) до загибелі людей та/або значних матеріальних втрат. НС класифікуються:

- за причиною виникнення: навмисні та ненавмисні;
- за природою виникнення: техногенні, природні, екологічні, біологічні, антропогенні, соціальні та комбіновані;
- за масштабами поширення наслідків: локальні, об'єктові, місцеві, національні, регіональні, глобальні;
- за можливістю запобігання НС: неминучі (наприклад, природні) та такі, яким можна запобігти (наприклад, техногенні, соціальні). До **т е х н о г е н н и х** відносяться НС, походження яких пов'язане з технічними об'єктами: вибух, пожежі, аварії на хімічно небезпечних об'єктах, викиди радіоактивних речовин на радіаційних небезпечних об'єктах, аварії з викидом екологічно небезпечних речовин, завалення будівель, аварії на системах життєзабезпечення тощо.

До **п р и р о д н и х**, відносяться НС, пов'язані з проявами стихійних сил природи: землетруси, цунамі, повені, виверження вулканів, зсуви, селі, урагани, смерчі, бурі, природні пожежі тощо.

До **е к о л о г і ч н о г о** лиха (НС) відносяться аномальні зміни стану природного середовища: забруднення біосфери, руйнування озонового шару, опустинювання, кислотні дощі тощо.

До **с о ц і а л ь н и х** НС відносяться події, що відбуваються в суспільстві, міжнаціональні конфлікти із застосуванням сили, тероризм, грабунки, насильства, протиріччя між державами (війни).

**А н т р о п о г е н н і** НС є наслідком помилкових дій людей.

Надзвичайні ситуації характеризуються якісними та кількісними критеріями. До якісних критеріїв відносяться: часовий (раптовість та швидкість розвитку подій); соціально-екологічний (людські жертви, виведення з обігу великих площ); соціально-психологічний (масові стреси); економічний. Наприклад, ситуації відносяться до надзвичайних, якщо загинуло більше 10 людей, ГДК перевищена більше, ніж в 100 разів, викид нафтопродуктів перевищив 10 т та ін.

Основні причини виникнення НС:

- внутрішні: складність технологій, недостатня кваліфікація персоналу, проектно-конструкторські недоробки, фізичний і моральний знос обладнання, низька дисципліна праці та низька технологічна дисципліна;

- зовнішні: стихійні лиха, неочікуване припинення подачі електроенергії, газу, води, технологічних продуктів, тероризм, війни. **Х а р а к т е р р о з в и т к у Н С.** Виникнення НС обумовлене наявністю залишкового ризику. У відповідності з концепцією надлишкового ризику абсолютну безпеку забезпечити неможливо. Тому приймається така безпека, яку може забезпечити суспільство в даний період часу.

Умови виникнення НС: наявність джерела ризику (тиску, вибухових, отруйних, радіоактивних речовин), дія факторів ризику (викид газу, вибух, загоряння); перебування у вогнищі ураження людей, сільськогосподарських тварин та угідь.

Аналіз причин та ходу розвитку НЗ різного характеру показує їх загальну рису – стадійність. Виділяють п'ять стадій (періодів) розвитку НС:

- накопичення негативних ефектів, що призводять до аварії;
- період розвитку катастрофи;
- екстремальний період, протягом якого виділяється основна доля енергії;
- період затухання;
- період ліквідації наслідків.

**В о г н и щ а у р а ж е н н я т е х н о г е н н о г о х а р а к т е р у.** Існують такі вогнища ураження (ВУ): при вибухах конденсованих вибухових речовин, газоповітряних, пароповітряних, пило-повітряних сумішей; хімічних, радіаційних, біологічних та гідродинамічних аваріях, пожежах, аваріях поїздів, падіннях літаків.

**НАДЗВИЧАЙНА СИТУАЦІЯ В ДЕРЖАВІ** – це ситуація, при якій спрацьовується запас палива на об'єктах електростанцій нижче встановлених нормативів або спрацьовується запас води у водосховищах нижче встановлених екологічних вимог.

**НАДЗВИЧАЙНА СИТУАЦІЯ ВОЄННОГО ХАРАКТЕРУ** – події, пов'язані з наслідками застосування зброї масового ураження або звичайних засобів ураження, під час яких виникають вторинні фактори ураження населення внаслідок зруйнування атомних і гідроелектростанцій, складів і сховищ радіоактивних і токсичних речовин та відходів, нафтопродуктів, вибухівки, транспортних та інженерних комунікацій тощо.

**НАДЗВИЧАЙНА СИТУАЦІЯ ПРИРОДНОГО ХАРАКТЕРУ** – небезпечні геологічні, метеорологічні, гідрологічні, морські та прісноводні явища, деградація ґрунтів чи надр, природні пожежі, зміна стану повітряного басейну, інфекційна захворюваність людей, сільськогосподарських тварин, масове ураження сільськогосподарських рослин хворобами чи шкідниками, зміна стану водних ресурсів та біосфери тощо.

**НАДЗВИЧАЙНА СИТУАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ** – пов'язана з протиправними діями терористичного і

антиконституційного спрямування: здійснення або реальна загроза терористичного акту (збройний напад, захоплення і затримання важливих об'єктів, ядерних установок і матеріалів, систем зв'язку та телекомунікацій, напад чи замах на екіпаж повітряного або морського судна), викрадення (спроба викрадення) чи знищення суден, захоплення заручників, встановлення вибухових пристроїв у громадських місцях, викрадення або захоплення зброї, виявлення застарілих боєприпасів тощо.

**НАДЗВИЧАЙНА СИТУАЦІЯ ТЕХНОГЕННОГО ХАРАКТЕРУ** – транспортні аварії (катастрофи), пожежі, неспровоковані вибухи чи їх загроза, аварії з викидом (загрозою викиду) небезпечних хімічних, радіоактивних, біологічних речовин, раптове руйнування споруд та будівель, аварії на інженерних мережах і спорудах життєзабезпечення, гідродинамічні аварії на греблях, дамбах тощо.

**НАДЗВИЧАЙНИЙ СТАН** – це передбачений Конституцією України особливий правовий режим діяльності державних органів, органів місцевого та регіонального самоврядування, підприємств, установ і організацій, який тимчасово допускає встановлені цим Законом обмеження в здійсненні конституційних прав і свобод громадян, а також прав юридичних осіб та покладає на них додаткові обов'язки. Правовий режим надзвичайного стану спрямований на забезпечення безпеки громадян у разі стихійного лиха, аварій і катастроф, епідемій і епізоотій, а також на захист прав і свобод громадян, конституційного ладу при масових порушеннях правопорядку, що створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства.

**НАДНОРМАТИВНИЙ ВИКИД** – фактична потужність викиду, яка перевищує нормативний викид в г/с.

**НАПІРНИЙ ПОЖЕЖНИЙ РУКАВ** – пожежний рукав для транспортування вогнегасних речовин під надмірним тиском.

**НАПРУЖЕНІСТЬ ПРАЦІ** – характеристика трудового процесу, що відображає переважаюче навантаження на центральну нервову систему.

**НАУКОВО-ТЕХНІЧНІ РОЗРОБКИ** – наукові дослідження для створення нових матеріалів, виробів, обладнання, технологічних процесів, методів організації виробництва, праці або їх удосконалення.

**НАЦІОНАЛЬНА ПРОГРАМА ПОЛІПШЕННЯ СТАНУ БЕЗПЕКИ, ГІГІЄНИ ПРАЦІ ТА ВИРОБНИЧОГО СЕРЕДОВИЩА** – головною метою цієї програми, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 2 листопада 1996 р. № 1345, є удосконалення державної системи управління охороною праці, яка сприяла б вирішенню питань організаційного, матеріально-технічного, наукового та правового забезпечення робіт у галузі охорони праці, запобіганню нещасним випадкам, професійним захворюванням, аваріям і пожежам.



Програмою передбачена реалізація різних заходів, що забезпечують підвищення рівня безпеки життєдіяльності людини, в тому числі: організаційних, забезпечення працюючих засобами індивідуального і колективного захисту та засобами контролю, навчання і поширення досвіду з питань охорони праці, нормативно-правове і інформаційне забезпечення охорони праці. Визначені пріоритетні напрями наукових досліджень і розроблень у галузі безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, а також міжнародного співробітництва в галузі охорони праці.

**НЕБЕЗПЕКА** – явища, процеси, об’єкти, властивості предметів, здатні у певних умовах наносити шкоду здоров’ю людини. Небезпека – центральне поняття БЖД, під яким розуміють будь-які явища, що загрожують життю та здоров’ю людини. Кількість ознак, що характеризують небезпеку, може бути збільшена або зменшена у залежності від мети аналізу. Дане визначення небезпеки у БЖД поглинає існуючі стандартні поняття (небезпечні та шкідливі виробничі фактори), тому що є більш об’ємним, таким, що ураховує всі форми діяльності. Небезпеку зберігають всі системи, що мають енергію, хімічно та біологічно активні компоненти, а також характеристики, що не відповідають умовам життєдіяльності людини.

Небезпеки носять потенційний характер. Актуалізація небезпек відбувається за певних умов, які іменуються причинами. Ознаками, що визначають небезпеку, є: загроза для життя, можливість нанесення шкоди здоров’ю; порушення умов нормального функціонування органів та систем людини. Небезпека – поняття відносне.

**НЕБЕЗПЕКА** — явища, процеси, об’єкти, властивості предметів, здатні у певних умовах наносити шкоду здоров’ю людини, це умова чи ситуація, яка існує в наколишньому середовищі і здатна призвести до небажаного вивільнення енергії, що може спричинити фізичну шкоду, поранення та/чи пошкодження. ДСТУ 2293-99 визначає термін «безпека» як стан захищеності особи та суспільства від ризику зазнати шкоди. У цьому визначенні поняття «безпека» присутній термін «ризик».

**НЕБЕЗПЕЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ** – будь-яка діяльність, в ході якої одна або більше ніж одна небезпечна речовина є присутньою або може бути присутньою у кількостях, рівних або перевищуючих граничні кількості, перераховані в додатку 1 до дійсної “Конвенції про транскордонний вплив промислових аварій” і яка спроможна призвести до транскордонного впливу.

**НЕБЕЗПЕЧНА ХІМІЧНА РЕЧОВИНА** – включає будь-яку хімічну речовину, яку класифіковано як небезпечну у відповідності із статтею 6 “Конвенції про безпеку при використанні хімічних речовин на виробництві” або у відношенні якої відповідна інформація вказує на те, що ця хімічна речовина є небезпечною.

**НЕБЕЗПЕЧНЕ ПРИРОДНЕ ЯВИЩЕ** – подія природного походження або результат діяльності природних процесів, які за своєю інтенсивністю, масштабом поширення і тривалістю можуть вражати людей, об'єкти економіки та довкілля.

**НЕБЕЗПЕЧНИЙ ВИРОБНИЧИЙ ФАКТОР** – виробничий фактор, вплив якого за певних умов може призвести до травм або іншого раптового погіршення здоров'я працівника.

**НЕБЕЗПЕЧНИЙ ФАКТОР** – будь-який хімічний, фізичний, біологічний чинник, речовина, матеріал або продукт, що впливає або за певних умов може негативно впливати на здоров'я людини.

**НЕБЕЗПЕЧНІ ВАНТАЖИ** – речовини і предмети, що не допускаються до міжнародного дорожнього перевезення відповідно до положень додатків А і В “Європейської Угоди про міжнародне дорожнє перевезення небезпечних вантажів” або допускаються до неї з дотриманням визначених умов, оскільки через присутні їм властивості за наявності певних факторів можуть в процесі транспортування, під час проведення вантажних робіт та зберігання призвести до вибуху, пожежі, пошкодження технічних засобів, пристроїв, споруд та інших об'єктів транспорту, заподіяння матеріальних втрат і шкоди навколишньому середовищу, а також загибелі, травмування, отруєння, опіків, захворювання людей, тварин.

**НЕБЕЗПЕЧНІ ВІДХОДИ** – відходи, фізичні, хімічні чи біологічні характеристики яких створюють чи можуть створити значну небезпеку для навколишнього природного середовища та здоров'я людини та які потребують спеціальних методів і засобів поводження з ними.

**НЕБЕЗПЕЧНІ РЕЖИМИ РОБОТИ УСТАТКУВАННЯ** – режими, які характеризуються такими відхиленнями технологічних параметрів від регламентних значень, при яких може виникнути авирійна ситуація та/або статися зруйнування обладнання, будинків, споруд.

**НЕБЕЗПЕЧНА РЕЧОВИНА** – хімічна, токсична, вибухова, окислювальна, горюча речовина, біологічні агенти та речовини біологічного походження (біохімічні, мікробіологічні, біотехнологічні препарати, патогенні для людей і тварин мікроорганізми тощо), які становлять небезпеку для життя і здоров'я людей та довкілля, сукупність властивостей речовин і/або особливостей їх стану, внаслідок яких за певних обставин може створитися загроза життю і здоров'ю людей, довкіллю, матеріальним та культурним цінностям.

**НЕБЕЗПЕЧНІ РЕЧОВИНИ** – речовини, віднесені до таких класів: клас 1 – вибухові речовини та вироби; клас 2 – гази; клас 3 – легкозаймисті розчини; клас 4.1 – легкозаймисті тверді речовини; клас 4.2 – речовини, схильні до самозаймання; клас 4.3 – речовини, що виділяють легкозаймисті гази при стиканні з водою; клас 5.1 – речовини, що окислюють; клас 5.2 – органічні пероксиди; клас 6.1 – токсичні речовини; клас 6.2 – інфекційні речовини; клас 7 – радіоактивні

матеріали; клас 8 – корозійні речовини; клас 9 – інші небезпечні речовини та вироби.

**НЕБЕЗПЕЧНІ ФАКТОРИ ПОЖЕЖІ** – полум'я та іскри, підвищена температура навколишнього природного середовища, токсичні продукти горіння та термічного розпаду, дим, знижена концентрація кисню.

**НЕГОРЮЧИЙ МАТЕРІАЛ** – матеріал, який під впливом вогню чи високої температури не спалахує, не тліє і не обвуглюється.

**НЕДОСТАТНЯ ВИДИМІСТЬ** – видимість дороги у напрямку руху менше 300 м у сутінках, в умовах туману, дощу, снігопаду тощо.

**НЕМЕХАНІЗОВАНИЙ РУЧНИЙ ПОЖЕЖНИЙ ІНСТРУМЕНТ** – ручний пожежний інструмент без пневматичного приводу, електроприводу чи мотоприводу.

**НЕОРГАНІЗОВАНИЙ ВИКИД** – викид, який надходить в атмосферу у вигляді ненаправлених потоків газопилової суміші від джерел забруднення, не оснащених для відведення газів спеціальними газоходами, трубами та іншими спорудами.

**НЕОРГАНІЗОВАНИЙ ВИКИД** – промисловий викид, який надходить в атмосферне повітря у вигляді ненаправлених потоків газопилової суміші в результаті порушення герметичності обладнання, відсутності або незадовільної роботи обладнання по відсосу газопилової суміші в місцях перевантаження, вивантаження або зберігання продукту.

**НЕПРАЦЕЗДАТНІСТЬ** – втрата загальної або професійної працездатності внаслідок захворювання, нещасного випадку або природженої фізичної вади.

**НЕСПРИЯТЛИВИЙ ФАКТОР** – причина захворювання, зміни фізіологічних, біохімічних, імунологічних та інших показників стану організму.

**НЕЩАСНИЙ ВИПАДОК НА ВИРОБНИЦТВІ** – Раптовий вплив на працівника небезпечного виробничого фактора чи середовища, внаслідок яких заподіяна шкода здоров'ю або наступила смерть.

**НОРМАТИВИ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ** – для оцінки стану атмосферного повітря встановлюються єдині для території України нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря, а саме:

- гранично допустимі концентрації забруднюючих речовин у атмосферному повітрі для людей і об'єктів навколишнього природного середовища;
- гранично допустимі рівні акустичного, електромагнітного, іонізуючого та іншого шкідливого фізичного та біологічного впливу на атмосферне повітря для людей і об'єктів навколишнього природного середовища.

У разі необхідності для курортних, лікувально-оздоровчих, рекреаційних та інших окремих районів можуть встановлюватись більш

суворі нормативи гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин та рівні інших шкідливих впливів на атмосферне повітря.

**НОРМАТИВИ ВИКОРИСТАННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ ЯК СИРОВИНИ ОСНОВНОГО ВИРОБНИЧОГО ПРИЗНАЧЕННЯ** – для зниження шкідливого впливу на атмосферне повітря встановлюються нормативи його використання як сировини основного виробничого призначення.

**НОРМАТИВИ ВИТРАТ ПАЛИВА ТА ЕНЕРГІЇ** – регламентована величина витрат палива та енергії для даного виробництва, процесу, продукції, роботи, послуг.

**НОРМАТИВИ ВМІСТУ ЗАБРУДНЮЮЧИХ РЕЧОВИН У ВІДПРАЦЬОВАНИХ ГАЗАХ ПЕРЕСУВНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ШКІДЛИВОГО ВПЛИВУ ЇХ ФІЗИЧНИХ ФАКТОРІВ** – для кожного типу пересувних джерел, що експлуатуються на території України, встановлюються нормативи вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах та шкідливого впливу їх фізичних факторів, які розробляються з урахуванням наявності технічних рішень щодо зменшення утворення забруднюючих речовин, зниження рівнів шкідливого впливу фізичних факторів, очищення відпрацьованих газів та економічної доцільності.

**НОРМАТИВИ ГРАНИЧНО ДОПУСТИМИХ ВИКИДІВ ЗАБРУДНЮЮЧИХ РЕЧОВИН СТАЦІОНАРНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ В АТМОСФЕРНЕ ПОВІТРЯ І ШКІДЛИВОГО ВПЛИВУ ФІЗИЧНИХ ТА БІОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ НА НЬОГО** – встановлюються для кожного джерела викидів або іншого шкідливого фізичного та біологічного впливу на атмосферне повітря по кожній із забруднюючих речовин та фактору фізичного чи біологічного впливу. Нормативи гранично допустимих викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря і гранично допустимих шкідливих впливів фізичних та біологічних факторів на нього встановлюються на рівні, при якому сумарні викиди забруднюючих речовин і шкідливий фізичний та біологічний вплив всіх джерел у даному районі, з урахуванням перспективи його розвитку, в період дії встановленого нормативу не призведуть до перевищення нормативів екологічної безпеки атмосферного повітря (за найбільш суворими нормативами).

**НОРМАТИВНИЙ ВИКИД** – потужність викиду забруднюючої речовини в межах гранично допустимої або тимчасово погодженої потужності викиду, встановленої юридично оформленим дозволом на викид на даний період в г/с.

**НОРМАТИВНО-ДОПУСТИМІ ОБСЯГИ УТВОРЕННЯ ВІДХОДІВ** – максимальний обсяг відходів, що може утворитися в результаті технологічного процесу за умови дотримання встановленого технологічного регламенту.

**НОРМИ ЯКОСТІ ВОДИ** – сукупність встановлених допустимих значень показників складу і властивостей води водних об'єктів, в межах

яких забезпечуються нормальні умови водокористування і екологічне благополуччя водного об'єкта. Показники, що входять до сукупності норм якості води, називаються нормованими показниками складу і властивостей води. Вони включають нормовані властивості води, тобто загальні вимоги до фізичних, хімічних, біологічних характеристик властивостей води (температури, водневого показника рН, запахів, присмаків, токсичності води та ін.) і нормовані речовини, що характеризуються нормами їх вмісту і гранично допустимими концентраціями (ГДК) у воді водних об'єктів для різних категорій водокористування (або ОБРВ шкідливих речовин у воді рибогосподарських водних об'єктів і ОДР вмісту таких речовин у воді водних об'єктів господарсько-питного та комунально-побутового водокористування). Нормовані речовини розподіляються на групи з однаковими лімітуючими ознаками шкідливості (ЛОШ), класами безпеки. Норми якості води в поверхневих та морських водних об'єктах встановлюються для господарсько-питного, комунально-побутового і рибогосподарського видів водокористування. До господарсько-питного водокористування належить використання водних об'єктів як джерел господарсько-питного водопостачання, а також для водопостачання підприємств харчової промисловості. До комунально-побутового водокористування належить використання водних об'єктів для купання, заняття спортом і відпочинку населення; вимоги до якості води, встановлені для комунально-побутового водокористування, поширюються на водні об'єкти або їх ділянки, які знаходяться в межах населених пунктів. До рибогосподарських водних об'єктів належать водотоки, водойми або їх окремі ділянки, що використовуються (можуть використовуватися) для промислового добування риби та інших об'єктів водного промислу або мають значення для відтворення їх запасів. Вони підрозділяються на 3 категорії<sup>♦</sup>. До вищої категорії належать ділянки водних об'єктів в місцях розташування нерестилищ, зимувальних ям і масового нагулу особливо цінних видів риби, мешкання промислових водних ссавців, а також охоронних зонах господарств будь-якого типу для штучного розведення та вирощування цінних видів риби, водних тварин і рослин. До першої категорії належать водні об'єкти, які використовуються для збереження і відтворення цінних видів риби, що мають високу чутливість до вмісту кисню. До другої категорії належать водні об'єкти, що використовуються для інших рибогосподарських потреб. Види та категорії водокористування на водних об'єктах встановлюються за поданням органів Держрибгоспрому України та МОЗ України. За умови розробки та затвердження екологічних чи інших вимог і норм

---

<sup>♦</sup> Для використання при розробці та затвердженні ГДС речовини. різними токсинами. В деяких країнах частка деградованих лісів (Німеччина, Швейцарія, Австрія) досягає 41–54% від загальної площі лісових масивів, в інших (Італія, Швеція) – вона становить 5-15%.

стану водних об'єктів ці вимоги і норми слід враховувати при розрахунку ГДС речовин.

**-О-**

**ОБ'ЄКТ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ** – об'єкт, на якому використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються одна або кілька небезпечних речовин чи категорій речовин у кількості, що дорівнює або перевищує нормативно встановлені порогові маси, а також інші об'єкти як такі, що відповідно до закону є реальною загрозою виникнення надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру.

**ОБ'ЄКТИ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ** – місця чи об'єкти, що використовуються для збирання, зберігання, оброблення, утилізації, видалення, знешкодження та захоронення відходів.

**ОБГІН** – випередження одного або кількох транспортних засобів, пов'язане з виїздом із займаної смуги руху і наступним поверненням на неї. Обгін може бути як з виїздом на смугу зустрічного руху, так і без виїзду.

**ОБЕЗЛІСНЕННЯ** – зникнення з певної території лісу в результаті дії природних і антропогенних факторів. У світі загальна площа лісів близько 42 млн. км<sup>2</sup>, але їх площа щорічно зменшується приблизно на 2%. За даними ФАО, темпи знищення тропічних лісів значно зростають: в середині 80-х рр. знищувалося щорічно 11,3 млн. га, а в 90-х рр. – вже 16,8 млн. га. Основною причиною знищення тропічних лісів є відведення їх під рілля і пасовища. На скорочення площі лісів впливають урбанізація, забруднення навколишнього середовища

**ОБ'ЄДНАНА ЕНЕРГЕТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ** – сукупність електростанцій, електричних і теплових мереж, інших об'єктів електроенергетики, які об'єднані спільним режимом виробництва, передачі та розподілу електричної і теплової енергії при централізованому управлінні цим режимом.

**ОБ'ЄКТ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ** – електрична станція (крім ядерної частини атомної електричної станції), електрична підстанція, електрична мережа, підключені до об'єднаної енергетичної системи України, а також котельня, підключена до магістральної теплової мережі, магістральна тепла мережа.

**ОБ'ЄКТ, ПРИЗНАЧЕНИЙ ДЛЯ ПОВОДЖЕННЯ З РАДІОАКТИВНИМИ ВІДХОДАМИ** – споруда, приміщення або обладнання, призначені для збирання, перевезення, переробки, зберігання або захоронення радіоактивних відходів.

**ОБМЕЖЕНА ОГЛЯДОВІСТЬ** – видимість дороги у напрямку руху, яка обмежена геометричними параметрами дороги, придорожніми інженерними спорудами, насадженнями та іншими об'єктами, а також транспортними засобами.

**ОБОРОНА УКРАЇНИ** – це комплекс політичних, економічних, екологічних, воєнних, соціальних і правових заходів щодо забезпечення незалежності, територіальної цілісності, захисту інтересів держави і мирного життя народу.

**ОБРОБКА РАДІОАКТИВНИХ ВІДХОДІВ** – операції, що призначені для забезпечення безпеки або економії коштів шляхом зміни характеристик радіоактивних відходів.

**ОБРОБЛЕННЯ (ПЕРЕРОБЛЕННЯ ВІДХОДІВ)** – здійснення будь-яких технологічних операцій, пов'язаних із зміною фізичних, хімічних чи біологічних властивостей відходів, з метою підготовки їх до екологічно безпечного зберігання, перевезення, утилізації чи видалення.

**ОДЕРЖУВАЧ НЕБЕЗПЕЧНОГО ВАНТАЖУ** – зазначена в перевізних документах юридична (резидент і нерезидент) або фізична особа (громадянин України, іноземець, особа без громадянства), яка одержує небезпечний вантаж від перевізника.

**ОЗОНОВА ДІРА** – значний простір в озоносфері (шар атмосфери з найбільшою концентрацією озону на висотах 20-25 км) планети із зниженим (до 50% і більше) вмістом озону. Основна причина виникнення таких явищ – антропогенний фактор, зокрема використання фреонів. Вони широко використовуються у виробництві, побуті як холодореагенти, піноутворювачі, розчинники. В світі виробляється близько 1,4 млн. кг фреонів, які, попадаючи в атмосферу (тривалість їх перебування в атмосфері – 50-200 років), інтенсивно руйнують озон. ЮНЕСКО створило глобальну систему (близько 140 станцій) стеження за вмістом фреонів в атмосфері Землі. До 2000 р. виробництво фреонів зменшиться на 50%.

**ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ** – це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів. Оперативно-розшукова діяльність здійснюється оперативними підрозділами: органів внутрішніх справ – кримінальною та спеціальною міліцією, спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю, оперативно-розшуковими підрозділами Державної автомобільної інспекції; органів служби безпеки – розвідкою, контррозвідкою, військовою контррозвідкою, підрозділами захисту національної державності, боротьби з корупцією та організованою злочинною діяльністю, оперативно-технічним, оперативного документування; прикордонних військ – підрозділами з оперативно-розшукової роботи; управління державної охорони – підрозділом оперативного забезпечення охорони; органів державної податкової служби – оперативними підрозділами податкової міліції; органів і установ Державного департаменту України з питань виконання покарань – оперативними підрозділами.

Проведення оперативно-розшукової діяльності іншими підрозділами зазначених органів, підрозділами інших міністерств, відомств, громадськими, приватними організаціями та особами не допускається.

**ОПОВІЩЕННЯ** – доведення сигналів і повідомлень органів управління про загрозу та виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, аварій, катастроф, епідемій, пожеж тощо до центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій і населення.

**ОПРОМІНЕННЯ** – вплив на людину іонізуючого випромінювання, яке може бути зовнішнім опроміненням внаслідок практичної діяльності від джерел іонізуючого випромінювання поза тілом людини або внутрішнім опроміненням від джерел іонізуючого випромінювання, які знаходяться всередині тіла людини.

**ОПРОМІНЕННЯ НАСЕЛЕННЯ** – опромінення, якого зазнає (зазнала) людина від ядерних установок і джерел іонізуючого випромінювання, за винятком професійного і медичного опромінення та опромінення, зумовленого місцевим природним радіаційним фоном.

**ОПТИЧНИЙ ПОЖЕЖНИЙ СПОВІЩУВАЧ** – димовий пожежний сповіщувач, який спрацьовує внаслідок впливу продуктів горіння на поглинання або розсіювання електромагнітного випромінювання сповіщувача.

**ОРГАН УПРАВЛІННЯ ЄДС (її підсистемами)** – орган виконавчої влади або його структурний підрозділ, призначений для безпосереднього керівництва діяльністю щодо запобігання і реагування на надзвичайні ситуації в межах його компетенції.

**ОРГАН УПРАВЛІННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОЮ ПІДСИСТЕМОЮ** – міністерство або інший центральний орган виконавчої влади, його уповноважений структурний підрозділ, призначений в межах своєї компетенції для безпосереднього керівництва діяльністю щодо запобігання і реагування на надзвичайні ситуації.

**ОРГАНИ УПРАВЛІННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ПІДСИСТЕМИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ:**

- на загальнодержавному рівні – міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, їх уповноважені структурні підрозділи з питань надзвичайних ситуацій, які виконують керівництво згідно з затвердженими положеннями про них і відповідно до переліку функцій, визначених постановою Кабінету Міністрів України від 3 серпня 1998 р. № 1198 “Про єдину державну систему запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру”;
- на регіональному рівні – регіональні уповноважені органи з питань надзвичайних ситуацій міністерств та інших центральних органів виконавчої влади;



- на місцевому рівні – місцеві уповноважені органи з питань надзвичайних ситуацій міністерств та інших центральних органів виконавчої влади;
- на об'єктовому рівні – структурні підрозділи підприємств, установ та організацій або спеціально призначені особи з питань надзвичайних ситуацій.

**ОРГАНИ, ЯКІ ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ БЕЗПЕКУ ОСІБ.** 1. До органів, які забезпечують безпеку осіб, зазначених у статті 2 Закону України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві”, належать державні органи, які: а) приймають рішення про застосування заходів безпеки; б) здійснюють заходи безпеки.

2. Рішення про застосування заходів безпеки приймається органом дізнання, слідчим, прокурором, судом, у провадженні яких знаходяться кримінальні справи про злочини, у розслідуванні чи судовому розгляді яких брали або беруть участь особи, зазначені у статті 2 цього Закону, а також органом (підрозділом), що здійснює оперативно-розшукову діяльність щодо осіб, які брали участь або сприяли у виявленні, попередженні, припиненні і розкритті злочинів.

3. Здійснення заходів безпеки покладається за підслідністю на органи служби безпеки або внутрішніх справ, у складі структур яких з цією метою створюються спеціальні підрозділи. Безпека осіб, яких беруть під захист, якщо кримінальні справи знаходяться у провадженні прокуратури або суду, здійснюється за їх рішенням органами служби безпеки або внутрішніх справ.

Заходи безпеки щодо військовослужбовців здійснюються також командирами військових частин.

**ОРГАНІЗАЦІЯ МІЛІЦІЇ ТА ЇЇ ПІДПОРЯДКОВАНІСТЬ.** Міліція є єдиною системою органів, яка входить до структури Міністерства внутрішніх справ України, виконує адміністративну, профілактичну, оперативно-роз-шукову, кримінально-процесуальну, виконавчу та охоронну (на договірних засадах) функції. Вона складається з підрозділів:

- кримінальної міліції;
- міліції громадської безпеки;
- транспортної міліції;
- державної автомобільної інспекції;
- міліції охорони;
- спеціальної міліції.

Для забезпечення громадського порядку на об'єктах і територіях, які мають особливе народногосподарське значення або постраждали від стихійного лиха, екологічного забруднення, катастрофи, Міністерством внутрішніх справ України з дозволу Кабінету Міністрів України можуть створюватись спеціальні підрозділи міліції.

На території України забороняється створення військових або інших збройних формувань чи груп, не передбачених законодавством України. Організаційна структура і штатна чисельність міліції визначаються в порядку, встановлюваному Кабінетом Міністрів України.

Права і обов'язки, організація роботи та структура підрозділів міліції визначаються положеннями, які затверджуються Міністром внутрішніх справ України відповідно до цього Закону. У своїй діяльності міліція підпорядковується Міністерству внутрішніх справ України. Міністр внутрішніх справ України здійснює керівництво всією міліцією України.

**ОРГАНІЗАЦІЯ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ (ООН)** – міжнародна організація, яка об'єднує на добровільній основі держави з метою підтримання і зміцнення миру і безпеки, розвитку співробітництва між державами.

**ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З ПРОФІЛАКТИКИ НЕВИРОБНИЧОГО ТРАВМАТИЗМУ** - визначена відповідною концепцією, схваленою постановою Кабінету Міністрів України від 22 січня 1996 р. №114.

Ця Концепція визначає такі основні завдання і напрями організації роботи з профілактики невиробничого травматизму:

- розроблення державної політики у справі профілактики травматизму;
- чітке визначення компетенції органів державної виконавчої влади та виконавчих органів місцевого самоврядування, координація їх роботи;
- вдосконалення законодавства шляхом внесення до нього необхідних змін і доповнень та розробки нових актів законодавства;
- координація науково-методичної роботи галузевих науково-дослідних інститутів і центрів.

Основними принципами організації роботи з профілактики невиробничого травматизму є:

- > пріоритетність вимог охорони життя і здоров'я населення над іншими інтересами в державі;
- > об'єднання зусиль органів державної виконавчої влади та виконавчих органів місцевого самоврядування, інших громадських формувань на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівні на основі відповідних нормативних актів;
- > забезпечення профілактики невиробничого травматизму незалежно від зміни форм власності, структурної перебудови економіки;
- > компенсація шкоди, заподіяної здоров'ю людини.

Робота з профілактики травматизму у невиробничій сфері ґрунтується на:

- вивченні стану травматизму;
- розробці відповідних програм;
- прийнятті нормативних актів та внесенні змін і доповнень до діючих;

- чіткому визначенні функцій органів державної виконавчої влади, до компетенції яких навіляжать питання профілактики травматизму, та виконавчих органів місцевого самоврядування;
- впровадженні страхування громадян на випадок їх смерті, каліцтва або втрати здоров'я від травм невиробничого характеру;
- проведенні через засоби масової інформації роз'яснювальної роботи серед населення стосовно виконання положень правил, інструкцій щодо безпечної експлуатації електричних і газових побутових приладів та радіоелектронної апаратури, додержання правил дорожнього руху, пожежної безпеки, поведінки на воді тощо;
- введенні до навчальних програм загальноосвітніх шкіл, вищих і середніх навчальних закладів розділу охорони життя і здоров'я людей у невиробничій сфері (з розробкою відповідних посібників);
- налагодженні випуску та демонстрації короткометражних фільмів, плакатів, проспектів, листівок;
- вирішенні питань соціально-психологічної захищеності осіб, які її потребують (самотні, пристарілі тощо);
- постійному інформуванні про стан профілактики травматизму у невиробничій сфері в регіонах і країні в цілому;
- вивченні і впровадженні в практику передового зарубіжного досвіду з профілактики травматизму.

**ОРГАНІЗОВАНИЙ ВИКИД** – промисловий викид, який надходить в атмосферне повітря через спеціально споруджені газоходи, труби, повітроводи.

**ОСНОВНА ДОЗОВА МЕЖА ОПРОМІНЕННЯ** – максимально допустимий рівень індивідуальної ефективної дози опромінення людини, встановлений Законом, перевищення якого вимагає застосування заходів захисту людини.

**ОСНОВНІ ВИДИ ІНФОРМАЦІЇ** – це статистична інформація, масова інформація, інформація про діяльність державних органів влади та органів місцевого і регіонального самоврядування, правова інформація, інформація про особу, інформація довідково-енциклопедичного характеру, соціологічна інформація.

**ОСНОВНІ ВИДИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ** – це одержання, використання, поширення та зберігання інформації. Одержання, використання, поширення та зберігання документованої або публічно оголошеної інформації здійснюється у порядку, передбаченому законодавством України в галузі інформації.

**ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК** – це: охорона та оборона важливих державних об'єктів, виправно-трудова і лікувально-трудова установ, об'єктів матеріально-технічного та військового забезпечення Міністерства внутрішніх справ України; супроводження спеціальних вантажів; здійснення пропускового режиму на об'єктах, що охороняються; конвоювання заарештованих і засуджених; охорона

підсудних під час судового процесу; переслідування і затримання заарештованих і засуджених осіб, які втекли з-під варти; виконання доручень адміністрації виправно-трудова установ і лікувально-трудова профілакторіїв щодо забезпечення внутрішнього порядку; участь в охороні громадського порядку та боротьбі із злочинністю; участь у ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій на об'єктах, що охороняються. Забороняється використання внутрішніх військ для виконання завдань, не передбачених законом.

**ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ МІЛІЦІЇ** – це:

- забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів;
- запобігання правопорушенням та їх припинення;
- охорона і забезпечення громадського порядку;
- виявлення і розкриття злочинів, розшук осіб, які їх вчинили;
- забезпечення безпеки дорожнього руху;
- захист власності від злочинних посягань;
- виконання кримінальних покарань і адміністративних стягнень;
- участь у поданні соціальної та правової допомоги громадянам, сприяння у межах своєї компетенції державним органам, підприємствам, установам і організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків.

**ОСНОВНІ ОBOB'ЯЗКИ МІЛІЦІЇ.** Міліція відповідно до своїх завдань зобов'язана:

- забезпечувати безпеку громадян і громадський порядок;
- виявляти, запобігати, припиняти та розкривати злочини, вживати з цією метою оперативно-розшукових та профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством;
- приймати і реєструвати заяви й повідомлення про злочини та адміністративні правопорушення, своєчасно приймати по них рішення;
- здійснювати досудову підготовку матеріалів за протокольною формою, провадити дізнання у межах, визначених кримінально-процесуальним законодавством;
- припиняти адміністративні правопорушення і здійснювати провадження у справах про них;
- виявляти причини й умови, що сприяють вчиненню правопорушень, вживати в межах своєї компетенції заходів до їх усунення; брати участь у правовому вихованні населення;
- проводити профілактичну роботу серед осіб, схильних до вчинення злочинів, здійснювати адміністративний нагляд за особами, щодо яких його встановлено, а також контроль за засудженими до кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі;
- виконувати в межах своєї компетенції кримінальні покарання та адміністративні стягнення;

- розшукувати осіб, які переховуються від органів дізнання, слідства і суду, ухиляються від виконання кримінального покарання, пропали безвісти, та інших осіб у випадках, передбачених законодавством;
- проводити криміналістичні дослідження за матеріалами оперативно-розшукової діяльності, забезпечувати у встановленому порядку участь спеціалістів криміналістичної служби у слідчих діях;
- виконувати прийняті в установленому законом порядку і в межах своєї компетенції рішення прокурора, слідчого, суду;
- забезпечувати в межах своєї компетенції безпеку дорожнього руху, додержання законів, правил і нормативів у цій сфері, здійснювати реєстрацію та облік автотранспортних засобів, приймати іспити на право керування транспортними засобами і видавати відповідні документи; запобігати забрудненню повітря, водою транспортними засобами та сільськогосподарською технікою;
- здійснювати контроль за утриманням у належному технічному стані та чистоті доріг, вулиць, майданів;
- давати відповідно до законодавства дозвіл на придбання, зберігання, носіння і перевезення зброї, боєприпасів, вибухових речовин та матеріалів, інших предметів і речовин, щодо зберігання і використання яких встановлено спеціальні правила, а також на відкриття об'єктів, де вони використовуються, контролювати додержання зазначених правил та функціонування цих об'єктів;
- контролювати додержання громадянами та службовими особами встановлених законодавством правил паспортної системи, в'їзду, виїзду, перебування в Україні і транзитного проїзду через її територію іноземних громадян та осіб без громадянства;
- повідомляти відповідним державним органам і громадським об'єднанням про аварії, пожежі, катастрофи, стихійне лихо та інші надзвичайні події, вживати невідкладних заходів для ліквідації їх наслідків, врятування людей і подання їм допомоги, охорони майна, що залишилось без нагляду;
- брати участь у проведенні карантинних заходів під час епідемій та епізоотій;
- сприяти забезпеченню відповідно до законодавства режиму воєнного або надзвичайного стану в разі їх оголошення на всій території України або в окремій місцевості;
- охороняти на договірних засадах майно громадян, колективне і державне майно, а також майно іноземних держав, міжнародних організацій, іноземних юридичних осіб та громадян, осіб без громадянства;
- забезпечувати збереження знайдених, вилучених у затриманих і заарештованих осіб і зданих у міліцію документів, речей, цінностей та

іншого майна, вживати заходів до повернення їх законним власникам. Міліція несе відповідальність за зберігання зданих цінностей і майна;

- охороняти, конвоювати та тримати затриманих і взятих під варту осіб;
- у встановленому порядку виявляти і повідомляти закладам охорони здоров'я про осіб, які становлять групу ризику захворювання на СНІД, і здійснювати за поданням закладу охорони здоров'я з санкції прокурора привід цих осіб, а також інфікованих вірусом імунодефіциту людини, хворих на венеричні захворювання, хронічний алкоголізм і наркоманів, які вводять наркотичні засоби шляхом ін'єкцій, для обов'язкового обстеження і лікування;
- здійснювати привід до відповідних державних органів або установ згідно з чинним законодавством та з санкції прокурора громадян, які ухиляються від призову на військову службу;
- подавати у межах наданих прав допомогу народним депутатам, представникам державних органів і громадських об'єднань у здійсненні їх законної діяльності, якщо їм чиниться протидія або загрожує небезпека з боку правопорушників;
- подавати у межах наявних можливостей невідкладну, у тому числі медичну, допомогу особам, які потерпіли від правопорушень і нещасних випадків, перебувають у безпорадному або небезпечному для життя і здоров'я стані, а також неповнолітнім, які залишились без опікування;
- забезпечувати у порядку, встановленому законодавством України, безпеку осіб, взятих під захист, у разі надходження від них заяви, звернення керівника відповідного державного органу чи отримання оперативної та іншої інформації про загрозу їх життю, здоров'ю, житлу чи майну;
- забезпечувати виконання загальнообов'язкових рішень місцевих Рад народних депутатів, прийнятих ними в межах своєї компетенції, з питань охорони громадського порядку і правил торгівлі у невстановлених місцях, правил утримання тварин у домашніх умовах, а також контролювати утримання в належній чистоті територій дворів і прибудинкових територій у містах та інших населених пунктах;
- забезпечувати громадський порядок під час проведення масових заходів комерційного характеру на кошти організацій або осіб, які їх проводять.

Працівник міліції на території України незалежно від посади, яку він займає, місцезнаходження і часу в разі звернення до нього громадян або службових осіб з заявою чи повідомленням про події, які загрожують особистій чи громадській безпеці, або у разі безпосереднього виявлення таких зобов'язаний вжити заходів до попередження і припинення правопорушень, рятування людей, подання допомоги особам, які її потребують, встановлення і

затримання осіб, які вчинили правопорушення, охорони місця події і повідомити про це в найближчий підрозділ міліції.

**ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН** – це:

- гарантованість права на інформацію;
- відкритість, доступність інформації та свобода її обміну;
- об'єктивність, вірогідність інформації;
- повнота і точність інформації;
- законність одержання, використання, поширення та зберігання інформації.

**ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ:**

- пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних стандартів, нормативів і лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності;
- гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей;
- запобіжний характер заходів щодо охорони довкілля;
- екологізація матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони довкілля, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій;
- збереження просторової та видової різноманітності та цілісності природних об'єктів і комплексів;
- науково обгрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства на основі поєднання міждисциплінарних знань екологічних, соціальних, природничих і технічних наук та прогнозування стану довкілля;
- обов'язковість екологічної експертизи;
- гласність і демократизм при прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан довкілля, формування у населення екологічного світогляду;
- науково обгрунтоване нормування впливу господарської та іншої діяльності на довкілля;
- безоплатність загального та платність спеціального використання природних ресурсів для господарської діяльності;
- стягнення збору за забруднення довкілля та погіршення якості природних ресурсів, компенсація шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону довкілля;
- вирішення питань охорони довкілля та використання природних ресурсів з урахуванням ступеня антропогенної змінності територій, сукупної дії факторів, що негативно впливають на екологічну обстановку;

- поєднання заходів стимулювання і відповідальності у справі охорони довкілля;
- вирішення проблем охорони довкілля на основі широкого міждержавного співробітництва.

**ОСОБА З ПІДОЗРОЮ НА ЗАРАЖЕННЯ** – особа, яка опинилася, за визначенням працівників державної санітарно-епідеміологічної служби, в умовах небезпеки зараження будь-якою інфекційною хворобою, зазначеною у пункті 1 “Правил санітарної охорони території України”, та вважається такою, яка може бути переносником збудника інфекційної хвороби.

**ОСОБИ, ЯКІ МАЮТЬ ПРАВО НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ.**

Право на забезпечення безпеки шляхом застосування заходів, зазначених у статтях 1 і 7 Закону України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві”, за наявності відповідних підстав мають:

- а) особа, яка заявила до правоохоронного органу про злочин або в іншій формі брала участь чи сприяла у виявленні, попередженні, припиненні і розкритті злочинів;
- б) потерпілий та його представник у кримінальній справі;
- в) підозрюваний, обвинувачений, захисники і законні представники;
- г) цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники у справі про відшкодування шкоди, завданої злочином;
- д) свідок;
- е) експерт, спеціаліст, перекладач і понятий;
- є) члени сімей та близькі родичі осіб, перелічених у пунктах “а” - “е” другої статті Закону України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві”, якщо шляхом погроз або інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на учасників кримінального судочинства.

**ОСОБИ, ЯКІ НАЛЕЖАТЬ ДО ПОТЕРПІЛИХ ВІД ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ** – до потерпілих від Чорнобильської катастрофи належать:

- евакуйовані із зони відчуження (в тому числі особи, які на момент евакуації перебували у стані внутріутробного розвитку, після досягнення ними повноліття), а також відселені із зон безумовного (обов’язкового) і гарантованого добровільного відселення;
- особи, які постійно проживали на територіях зон безумовного (обов’язкового) та гарантованого добровільного відселення на день аварії або прожили за станом на 1 січня 1993 року на території зони безумовного (обов’язкового) відселення не менше двох років, а на території зони гарантованого добровільного відселення – не менше трьох років та відселені або самостійно переселилися з цих територій;
- особи, які постійно проживають або постійно працюють чи постійно навчаються у зонах безумовного (обов’язкового) та гарантованого



добровільного відселення, за умови, що вони за станом на 1 січня 1993 року прожили або відпрацювали чи постійно навчалися у зоні безумовного (обов'язкового) відселення не менше двох років, а у зоні гарантованого добровільного відселення – не менше трьох років;

- особи, які постійно проживають або постійно працюють чи постійно навчаються на території зони посиленого радіоекологічного контролю, за умови, що вони за станом на 1 січня 1993 року прожили або відпрацювали чи постійно навчалися у цій зоні не менше чотирьох років;

- особи, які працювали з моменту аварії до 1 липня 1986 року не менше 14 календарних днів або не менше трьох місяців протягом 1986–1987 років за межами зони відчуження на роботах з особливо шкідливими умовами праці (за радіаційним фактором), пов'язаними з ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи, що виконувалися за урядовими завданнями.

**ОСОБИ, ЯКІ НАЛЕЖАТЬ ДО УЧАСНИКІВ ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ АВАРІЇ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС** – учасниками ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС вважаються громадяни, які безпосередньо брали участь у будь-яких роботах, пов'язаних з усуненням самої аварії, її наслідків у зоні відчуження у 1986–1987 роках незалежно від кількості робочих днів, а у 1988–1990 роках – не менше 30 календарних днів, у тому числі проведенні евакуації людей і майна з цієї зони, а також тимчасово направлені або відряджені у зазначені строки для виконання робіт у зоні відчуження, включаючи військовослужбовців<sup>♦</sup>, працівники державних, громадських, інших підприємств, установ і організацій незалежно від їх відомчої підпорядкованості, а також ті, хто працював не менше 14 календарних днів у 1986 році на діючих пунктах санітарної обробки населення і дезактивації техніки або їх будівництві. Перелік цих пунктів визначається Кабінетом Міністрів України.

**ОСОБИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ** – 1) учасники ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС – громадяни, які брали безпосередню участь у ліквідації аварії та її наслідків; 2) потерпілі від Чорнобильської катастрофи – громадяни, включаючи дітей, які зазнали впливу радіоактивного опромінення внаслідок Чорнобильської катастрофи.

---

<sup>♦</sup> До військовослужбовців належать: особи офіцерського складу, прапорщики, мічмани, військовослужбовці надстрокової служби, військовозобов'язані, призвані на військові збори, військовослужбовці-жінки, а також сержанти (старшини), солдати (матроси), які перебувають(перебували) на дійсній строковій службі у збройних силах, керівний і оперативний склад органів Комітету державної безпеки, особи начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, а також інших військових формувань.

**ОСОБЛИВИЙ РЕЖИМ ЗАХИСТУ РОСЛИН** – особливий правовий режим діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, спрямований на локалізацію і ліквідацію особливо небезпечних шкідників і хвороб у межах населеного пункту, району, області, кількох областей.

**ОСУШЕННЯ** – комплекс гідротехнічних та інших заходів для видалення залишків води з ґрунтів і гірських порід. Здійснюється з метою підвищення родючості ґрунтів, оздоровлення місцевості, влаштування доріг, аеродромів та ін. Площа осушуваних земель у світі – понад 100 млн. га.

**ОХОРОНА АТМОСФЕРИ** – комплекс заходів, що забезпечує збереження хімічного складу повітря і енергетики атмосфери в усіх її шарах. Включає мінімізацію промислових, транспортних і комунально-побутових викидів в атмосферу.

**ОХОРОНА ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ** – комплекс організаційно-правових, інженерно-технічних, криптографічних та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на запобігання розголошенню секретної інформації та втратам її матеріальних носіїв.

**ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я** – система заходів, спрямованих на забезпечення збереження і розвитку фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини при максимальній біологічно можливій індивідуальній тривалості життя.

**ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я ПРАЦІВНИКІВ** – комплекс заходів для збереження здоров'я працівників, враховуючи категорію виконуваних робіт та виробниче середовище.

**ОХОРОНА ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ** – комплекс заходів для збереження цілісності ґрунтового покриву і родючості ґрунтів. За останнє десятиліття кількість гумусу в більшості оброблюваних ґрунтів світу зменшилась у 2 рази і більше. Крім природних факторів, на стан ґрунту впливають і антропогенні (розорювання земель, розкорчування і спалювання лісів, надмірний випас худоби, видобуток корисних копалин, будівництво міст і сіл, розвиток промисловості та ін.). Значні регіони світу охоплені ерозійними процесами. За останнє століття ерозія і дефляція вивели із сільськогосподарського обороту планети 20 млн. км<sup>2</sup> (15% всієї поверхні суходолу).

**ОХОРОНА ЛІСІВ** – сукупність заходів, що забезпечують збереження лісів (заліснення лісових територій). Включає охорону лісів від пожеж, шкідників, регулювання вирубок і відновлення лісу.

**ОХОРОНА МІНЕРАЛЬНИХ РЕСУРСІВ.** З розвитком науки і техніки постійно розширюється розвідування і експлуатація корисних копалин. До початку XVIII ст. людина використовувала всього 26 хімічних елементів, на початку XX ст. – 59, а сьогодні – понад 80. Мінеральні ресурси споживають всі галузі виробництва. Надра дають 75% сировини

для хімічної промисловості, забезпечують роботу майже всіх видів транспорту. Мінеральні добрива, одержані з корисних копалин, широко використовуються в сільському господарстві. У використанні мінеральних ресурсів складається критична ситуація. Вчені вважають, що, з урахуванням відкритих родовищ, алюмінію вистачить на 570 років, заліза – 250, цинку – 19, олова – 35. До 2500 р. людство витратить запаси всіх металів, причому видобуток свинцю, цинку, олова, золота, срібла, платини в основному вичерпається до 2010 р.; нікелю, молібдену, вольфраму, міді – 2100 р.; марганцю, кобальту, алюмінію – до 2100–2200 рр. Наприкінці ХХ ст. світове споживання енергетичних ресурсів досягне 25 млрд. т. На цьому рівні споживання людству повинно вистачити вугілля, нафти і газу приблизно на 150 років.

**ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА** – сукупність заходів, спрямованих на збереження, раціональне використання і відтворення природних ресурсів і космічного простору в інтересах людей, на забезпечення екологічної рівноваги в природі і на поліпшення якості навколишнього середовища. Включає раціональну охорону атмосфери, надр, гідросфери, використання або знищення відходів, захист від шуму, іонізуючого опромінювання, електромагнітних полів та ін. Нині у сферу виробництва втягнуті практично всі види природних ресурсів суходолу та значна частина багатств Світового океану. Людство уже використовує приблизно 70% земель, придатних для сільського господарства, 80-90% природних кормових угідь, близько 50% приросту деревини. Щорічно добувається 24 т мінеральної сировини на одного жителя планети. Людина освоїла і експлуатує природні ландшафти на 56% території, а на 20% різко змінила їх.

**ОХОРОНА ПРАЦІ** – система правових, соціально-економічних, організаційних, технічних, гігієнічних, санітарно-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці.

**ОХОРОНА ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ** – система заходів, що спрямовані на підтримку якісних і кількісних параметрів його продуктивності в інтересах розвитку суспільства. Вона охоплює технологічні, відтворювальні і господарські заходи. Технологічні заходи передбачають впровадження у виробництво ресурсозберігаючих технологій. Відтворення природних ресурсів – підвищення родючості ґрунтів, відновлення рибних запасів, продуктивності лісів та ін. Господарські заходи спрямовані на комплексне використання та охорону природних ресурсів (або їх окремих компонентів), впровадження ефективної цінової політики та ін.

## -П-

**ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНІ РЕСУРСИ** – сукупність всіх природних і перетворених видів палива та енергії, які використовуються в національному господарстві.

**ПАСПОРТИЗАЦІЯ ПОТЕНЦІЙНО НЕБЕЗПЕЧНИХ ОБ'ЄКТІВ (ПНО).** Проводиться для кваліфікованої ідентифікації ПНО згідно з Положенням про ПНО. Паспортизації підлягають діючі об'єкти господарської діяльності, на яких є реальна загроза виникнення НС (аварії) техногенного або природного характеру незалежно від форми власності на ПНО.

**ПАСПОРТИЗАЦІЯ ОБ'ЄКТА** – документальне засвідчення наявності належних умов для роботи з пестицидами і агрохімікатами.

**ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВІДХОДІВ** – транспортування відходів від місць їх утворення або зберігання до місць чи об'єктів оброблення, утилізації чи видалення.

**ПЕРЕВЕЗЕННЯ НЕБЕЗПЕЧНИХ ВАНТАЖІВ** – діяльність, пов'язана з переміщенням небезпечних вантажів від місця їх виготовлення чи зберігання до місця призначення з підготовкою вантажу, тари, транспортних засобів та екіпажу, прийманням вантажу, здійсненням вантажних операцій та короткостроковим зберіганням вантажів на всіх етапах переміщення.

**ПЕРЕВІЗНИК НЕБЕЗПЕЧНОГО ВАНТАЖУ** – юридична (резидент і нерезидент) або фізична особа (громадянин України, іноземець, особа без громадянства), яка здійснює перевезення небезпечного вантажу.

**ПЕРЕВІРКА Й ОЦІНКА СТАНУ ТЕХНОГЕННОЇ БЕЗПЕКИ ПОТЕНЦІЙНО НЕБЕЗПЕЧНИХ ОБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ** – регламентована тимчасовою інструкцією, затвердженою наказом МНС України 05.02.99 № 39. Вона визначає методику проведення перевірки стану техногенної безпеки потенційно небезпечних об'єктів господарювання України, яка дає змогу комплексно оцінити безпеку об'єкта як для персоналу, що працює на об'єкті, так і для населення, що мешкає у зоні техногенного впливу об'єкта.

Критерії оцінки стану техногенної безпеки, що використовуються в даній Інструкції, відображають такі напрями організації безпечної експлуатації об'єкта, як цивільна оборона, охорона праці, екологічна, пожежна безпека, а також інші спеціальні напрями безпеки його експлуатації, що мають вузьку галузеву спрямованість.

Враховуючи широту напрямів і питань, відображених у цих критеріях, перевірку стану техногенної безпеки потенційно небезпечних об'єктів доцільно проводити комісією, до складу якої, крім особового складу територіальних інспекцій цивільної оборони і техногенної безпеки, доцільно також залучати особовий склад інших підрозділів територіальних управлінь з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення.

Перевірка стану техногенної безпеки потенційно небезпечних об'єктів господарювання здійснюється за такими показниками:

- Наявність на об'єкті документації, яка регламентує його безпечну експлуатацію і відображає планування заходів попередження виникнення на ньому надзвичайних ситуацій, готовність до ліквідації їх наслідків та захисту працюючого персоналу і населення.
- Відповідність улаштування, утримання та експлуатації технічного і технологічного обладнання об'єкта, а також умов поведінки на ньому з потенційно небезпечними речовинами вимогам чинних нормативів з питань техногенної безпеки.
- Наявність на об'єкті і стан готовності локальних систем виявлення загрози виникнення надзвичайних ситуацій та оповіщення персоналу і населення.
- Наявність та рівень готовності диспетчерської служби об'єкта.
- Наявність на об'єкті, стан утримання і готовності до використання засобів колективного, індивідуального і медичного захисту.
- Готовність об'єктових спеціалізованих формувань до ліквідації надзвичайних ситуацій на об'єкті.
- Дотримання правил безпеки під час перевезення небезпечних вантажів залізничним та автомобільним транспортом. **ПЕРЕВТОМА** – сукупність стійких несприятливих для здоров'я працівників функціональних порушень в організмі, які виникають внаслідок накопичення втоми.

**ПЕРЕНОСНА ПОЖЕЖНА МОТОПОМПА** – пожежна мотопомпа, конструктивне виконання та маса якої забезпечують зручність її перенесення.

**ПЕРЕНОСНИЙ ВОГНЕГАСНИК** – вогнегасник, конструктивне виконання та маса якого забезпечує зручність його перенесення людиною.

*Примітка: Переносні вогнегасники можуть бути ручними чи ранцевими.*

**ПЕРЕПИС НАСЕЛЕННЯ** – єдиний процес збирання, узагальнення, оцінки, аналізу і публікації або поширення іншими засобами демографічних, економічних і соціальних даних, які відносяться за станом на певний час до всіх осіб у країні або в чітко обмеженій частині країни. Мета П.н. – одержати дані про чисельність, склад і розміщення населення, які необхідні для організації економічного життя країни, визначення норми представництва в законодавчі органи влади і наукового вивчення населення. П.н. є основним джерелом даних про населення. Він охоплює усіх без винятку жителів країни і проводиться шляхом обходу житлових приміщень і збору з допомогою опитування поіменних даних про кожного жителя. До програми перепису, звичайно, включають демографічні ознаки (стать, дата народження або вік, шлюбний стан, кількість дітей), економічні (заняття, джерело засобів існування, доход тощо), характеристики

освіченості (грамотність, професія, інколи рівень кваліфікації тощо), етнічні ознаки (належність до тієї чи іншої нації, рідна мова, віра), інші (громадянство, фізичні і психічні недоліки тощо). П.н. проводять у короткі строки, протягом декількох днів або тижнів, у той час року, коли люди найменш рухливі. Усі дані збирають за принципом одноденного перепису населення.

**ПЕРЕРОБКА РАДІОАКТИВНИХ ВІДХОДІВ** – будь-яка операція, яка змінює характеристики радіоактивних відходів, зокрема попередня обробка та кондиціонування.

**ПЕРЕСУВНЕ ДЖЕРЕЛО ВИКИДУ ЗАБРУДНЮЮЧОЇ РЕЧОВИНИ** – джерело викиду, що змінює протягом певного часу свої просторові координати.

**ПЕРЕСУВНЕ ДЖЕРЕЛО ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРИ** – транспортний засіб, рух якого супроводиться викидом в атмосферу забруднюючих речовин.

**ПЕРЕСУВНИЙ ВОГНЕГАСНИК** – вогнегасник, змонтований на колесах чи візку.

**ПЕРЕШКОДА ДЛЯ РУХУ** – нерухомий об'єкт у межах смуги руху транспортного засобу або об'єкт, що рухається попутно або назустріч у межах цієї смуги і змушує водія маневрувати або зменшувати швидкість аж до зупинки транспортного засобу.

**ПЕРІОДИЧНИЙ МЕДИЧНИЙ ОГЛЯД** – медичний огляд працівників, який проводять з установленою періодичністю з метою виявлення ранніх ознак зумовлених виробництвом захворювань, а також патологічних станів, що розвинулися протягом трудової діяльності і перешкоджають продовженню роботи за певним фахом.

**ПЕСТИЦИДИ** – хімічні препарати для захисту рослин і сільськогосподарської продукції, для знищення паразитів у тварин та ін. В залежності від об'єкту впливу поділяються на: гербіциди (для знищення бур'янів), інсектициди (проти шкідливих комах), зооциди (для боротьби з гризунами) та ін. Пестициди поширюються на значні території, значно віддалені від місць їх використання. Багато з них досить довго можуть зберігатися в ґрунтах. 98% інсектицидів і 60-95% гербіцидів попадають в навколишнє середовище. За даними ВООЗ, щорічно в світі реєструється від 400 тис. до 2 млн. випадків отруєння людей пестицидами, особливо в сільських регіонах. У деяких країнах (США, Франція, Швеція, Німеччина та ін.) починають зменшувати дози використання пестицидів або відмовляються від них.

**ПІДЗЕМНИЙ ПОЖЕЖНИЙ ГІДРАНТ** – пожежний гідрант, розташований нижче рівня землі.

**ПІДПРИЄМСТВО ПОТЕНЦІЙНО НЕБЕЗПЕЧНЕ** – промислове підприємство, що використовує в своїй діяльності або має на своїй території потенційно небезпечні об'єкти.

**ПІННИЙ ВОГНЕГАСНИК** – вогнегасник із зарядом піноутворювачів різноманітних видів.

**ПІННИЙ ПОЖЕЖНИЙ СТВОЛ** – пожежний ствол для подавання піни різної кратності.

**ПЛАН ЕВАКУАЦІЇ ЛЮДЕЙ ПІД ЧАС ПОЖЕЖІ** – документ, у якому вказано евакуаційні шляхи та виходи, визначено правила поведінки людей, а також порядок і послідовність дій обслуговуючого персоналу на об'єкті при виникненні пожежі.

**ПЛАН ЗАХОДІВ ЩОДО ДОСЯГНЕННЯ ГДС РЕЧОВИН** – сукупність технічних і вартісних характеристик заходів і споруд, ув'язаних за строками реалізації та спрямованих на поетапне досягнення величин ТПС і ГДС речовин.

**ПЛАН ПОЖЕЖОГАСІННЯ ОБ'ЄКТІВ** – документ, що визначає основні питання організації гасіння пожежі, яка поширилася на об'єкті.

**ПЛОЩИННЕ ДЖЕРЕЛО ВИКИДІВ** – джерело викидів забруднюючих речовин в атмосферу, від якого надходження речовин здійснюється з поверхні, що має територіальні координати в системі координат.

**ПОВЕРХНЕВИЙ КОНТАКТ** – вогнезахист поверхні виробу, матеріалу, конструкції.

**ПОБІЧНІ ЗБИТКИ ВІД ПОЖЕЖІ** – пов'язані з ліквідацією пожежі та її наслідків соціальні, економічні та екологічні витрати, оцінені в грошовому вираженні, у тому числі на відновлення об'єкта, зумовлені простим виробництвом, перервою в роботі, зміною графіка руху транспортних засобів.

**ПОВІТРЯНО-ПІННИЙ ВОГНЕГАСНИК** – вогнегасник із зарядом водяного розчину піноутворювальних добавок.

**ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ** – дії, спрямовані на запобігання утворенню відходів, їх збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізацію, видалення, знешкодження і захоронення, включаючи контроль за цими операціями та нагляд за місцями видалення.

**ПОЖЕЖА** – неконтрольоване горіння, поза спеціальним вогнищем, що розповсюджується в часі і просторі.

**ПОЖЕЖНА АВТОДРАБИНА** – пожежний автомобіль із стаціонарною механізованою висувною та поворотною драбиною

**ПОЖЕЖНА АВТОЛАБОРАТОРІЯ** – пожежний автомобіль, обладнаний засобами для дослідження пожеж.

**ПОЖЕЖНА АВТОНАСОСНА СТАНЦІЯ** – пожежний автомобіль, обладнаний пожежним насосом з автономним двигуном.

**ПОЖЕЖНА АВТОЦИСТЕРНА** – пожежний автомобіль, обладнаний пожежним насосом, ємністю для рідких вогнегасних речовин, призначений для доставки до місця пожежі особового складу та пожежно-технічного озброєння.

**ПОЖЕЖНА З'ЄДНУВАЛЬНА ГОЛОВКА** – швидкозмикальна арматура для з'єднування пожежних рукавів та приєднання їх до пожежного обладнання і пожежних насосів.

**ПОЖЕЖНА КАСКА** – спорядження пожежника, призначене для захисту його від ударів випадково падаючих предметів, а також від дії води та променевої енергії палаючих конструкцій під час роботи на пожежах.

**ПОЖЕЖНА КОЛОНКА** – знімний пристрій, що встановлюється на пожежний гідрант для відбору води.

**ПОЖЕЖНА МАШИНА** – транспортна чи транспортована машина, призначена для використання у разі пожежі.

**ПОЖЕЖНА МОТОПОМПА** – пожежна машина із насосним агрегатом та комплектом пожежного обладнання.

**ПОЖЕЖНА НЕБЕЗПЕКА** – можливість виникнення або розвитку пожежі.

**ПОЖЕЖНА ПРОФІЛАКТИКА** – комплекс організаційних і технічних заходів, спрямованих на забезпечення безпеки людей, запобігання пожежі, обмеження її розповсюдження, а також створення умов для успішного гасіння пожежі.

**ПОЖЕЖНА СОКИРА** – пожежний інструмент, призначений для перерубання та розбирання елементів дерев'яних конструкцій падаючих будівель

**ПОЖЕЖНА ТЕХНІКА** – технічні засоби для запобігання, обмеження розповсюдження, гасіння пожеж, захисту людей та матеріальних цінностей від пожежі.

**ПОЖЕЖНЕ (ВОГНЕВЕ) НАВАНТАЖЕННЯ** – загальний тепловий потенціал, який враховує кількість горючого матеріалу, що припадає на 1 кв. м площі підлоги будинку чи споруди.

**ПОЖЕЖНЕ ОБЛАДНАННЯ** – обладнання, яке входить до складу комунікацій пожежогасіння<sup>♦</sup>, а також засобів технічного обслуговування цього обладнання.

**ПОЖЕЖНЕ СУДНО** – корабель, катер, моторний човен для виконання завдань, що вирішуються спеціалізованими пожежними службами.

**ПОЖЕЖНИЙ АВТОМОБІЛЬ** – транспортний засіб, призначений для ліквідації пожеж.

**ПОЖЕЖНИЙ АВТОМОБІЛЬ ВОДОПІННОГО ГАСІННЯ** – пожежний автомобіль, призначений для гасіння пожеж водопінними вогнегасними засобами.

**ПОЖЕЖНИЙ АВТОМОБІЛЬ ГАЗОВОГО ГАСІННЯ** – пожежний автомобіль призначений для гасіння пожеж вогнегасними газовими засобами

---

<sup>♦</sup> До комунікацій пожежогасіння належать рукавні лінії, рукавні розгалуження і т.п.



**ПОЖЕЖНИЙ АВТОМОБІЛЬ ГАЗОВОДЯНОГО ГАСІННЯ** – пожежний автомобіль, призначений для гасіння пожеж газоводяними вогнегасними засобами.

**ПОЖЕЖНИЙ АВТОМОБІЛЬ ДИМОВИДАЛЕННЯ** – пожежний автомобіль, обладнаний димонасосом для видалення диму з приміщень.

**ПОЖЕЖНИЙ АВТОМОБІЛЬ ЗВ'ЯЗКУ ТА ОСВІТЛЕННЯ** – пожежний автомобіль для доставки до місця пожежі особового складу, обладнаний засобами зв'язку та освітлення.

**ПОЖЕЖНИЙ АВТОМОБІЛЬ КОМБІНОВАНОГО ГАСІННЯ** – пожежний автомобіль, призначений для гасіння пожеж кількома видами вогнегасних речовин.

**ПОЖЕЖНИЙ АВТОМОБІЛЬ ПІННОГО ГАСІННЯ** – пожежний автомобіль, призначений для доставки піноутворювальних речовин, приготування та подавання піни.

**ПОЖЕЖНИЙ АВТОМОБІЛЬ ПІНОПОРОШКОВОГО ГАСІННЯ** – пожежний автомобіль, призначений для гасіння пожеж пінопорошковими вогнегасними засобами.

**ПОЖЕЖНИЙ АВТОМОБІЛЬ ПОРОШКОВОГО ГАСІННЯ** – пожежний автомобіль, призначений для гасіння пожеж вогнегасними порошковими засобами.

**ПОЖЕЖНИЙ АВТОМОБІЛЬ ТЕХНІЧНОЇ СЛУЖБИ** – пожежний автомобіль з пожежно-технічним озброєнням для розбирання конструкцій на пожежі, а також аварійно-рятувальних робіт.

**ПОЖЕЖНИЙ АВТОНАСОС** – пожежний автомобіль, обладнаний пожежним насосом і призначений для доставки до місця пожежі особового складу та пожежно-технічного озброєння.

**ПОЖЕЖНИЙ АВТОПІДЙОМНИК** – пожежний автомобіль зі стаціонарною механізованою та (чи) телескопічною підйомною стрілою, остання ланка якої закінчується платформою чи люлькою.

**ПОЖЕЖНИЙ БАГОР** – пожежний інструмент, призначений для розбирання під час гасіння пожежі будівельних частин палаючих будинків, а також розтягування палаючих матеріалів.

**ПОЖЕЖНИЙ ВЕРТОЛІТ** – вертоліт для виконання завдань, що вирішуються спеціалізованими пожежними службами.

**ПОЖЕЖНИЙ ВІДСІК** – об'єм будинку (споруди), відділений проти-пожежними перешкодами.

**ПОЖЕЖНИЙ ВОДОЗАХИСНИЙ АВТОМОБІЛЬ** – пожежний автомобіль, обладнаний засобами для захисту матеріальних цінностей від води, а також для видалення води, розлитої при гасінні пожежі.

**ПОЖЕЖНИЙ ГАЗО-ДИМОЗАХИСНИЙ АВТОМОБІЛЬ** – пожежний автомобіль з пожежно-технічним озброєнням для проведення робіт в умовах загазованості.

**ПОЖЕЖНИЙ ГАК** – пожежний інструмент, призначений для розкриття та розбирання будівельних конструкцій, усунення з місця

пожежі окремих частин обладнання, а також для виконання робіт, що вимагають зусиль кількох чоловік.

**ПОЖЕЖНИЙ ГІДРАНТ** – пристрій для відбору води із водопровідної мережі для гасіння пожежі.

**ПОЖЕЖНИЙ ГІДРОЕЛЕВАТОР** – пристрій ежекторного типу для відбору води із вододжерела з рівнем води, який перевищує висоту всмоктування води, а також для видалення води із залитих приміщень.

**ПОЖЕЖНИЙ ДИМОВИСМОКТУВАЧ** – технічне обладнання, призначене для видалення диму із закритих об'ємів та (чи) подавання повітря в них.

**ПОЖЕЖНИЙ ЗАХИСНИЙ КОСТЮМ** – спорядження пожежника, призначене для захисту його від води та впливу тепла під час пожежогасіння.

**ПОЖЕЖНИЙ КРАН** – комплект, який складається з клапана, встановленого на пожежному трубопроводі і обладнаного пожежною з'єднувальною головкою, а також пожежного рукава з ручним стволом.

**ПОЖЕЖНИЙ ЛІТАК** – літак для виконання завдань, вирішуваних спеціалізованими пожежними службами.

**ПОЖЕЖНИЙ ЛОМ** – пожежний інструмент, призначений для розкриття будівельних конструкцій під час пожежогасіння.

**ПОЖЕЖНИЙ НАГЛЯД** – функція органів пожежної охорони, яка полягає у здійсненні контролю за виконанням заходів, спрямованих на забезпечення пожежної безпеки об'єктів та підвищення ефективності боротьби з пожежами.

**ПОЖЕЖНИЙ НАСОС** – насос, що встановлюється на пожежному автомобілі.

**ПОЖЕЖНИЙ ОПОВІЩУВАЧ** – пристрій для масового оповіщення людей про пожежу.

**ПОЖЕЖНИЙ ПІНОЗМІШУВАЧ** – пристрій для введення у воду піноутворюючих і змочувальних добавок.

**ПОЖЕЖНИЙ ПОЇЗД** – поїзд з насосним агрегатом, запасом вогнегасних речовин та пожежно-технічним озброєнням для виконання завдань, вирішуваних спеціалізованими пожежними службами.

**ПОЖЕЖНИЙ ПОЯС** – спорядження, призначене для рятування під час пожежогасіння людей та самоврятування пожежників.

**ПОЖЕЖНИЙ ПОЯСНИЙ КАРАБІН** – пристрій для закріплення і страхування пожежника під час роботи на висоті, а також для проведення рятувальних робіт та самоврятування під час гасіння пожежі.

**ПОЖЕЖНИЙ ПРИЙМАЛЬНО-КОНТРОЛЬНИЙ ПРИЛАД** – складова частина установки пожежної сигналізації для приймання інформації від пожежних сповіщувачів, вироблення сигналу про виникнення пожежі чи несправності установки, та для подальшого передавання команд на інші пристрої.

**ПОЖЕЖНИЙ ПРИЧІП** – причіп для транспортування наземними транспортними засобами переносних пожежних мотопомп, пожежно-технічного озброєння, ємностей з вогнегасними речовинами.

**ПОЖЕЖНИЙ РУКАВ** – гнучкий трубопровід для транспортування вогнегасних речовин, обладнаний пожежними з'єднувальними головками.

**ПОЖЕЖНИЙ РЯТУВАЛЬНИЙ ПРИСТРІЙ** – пристрій для рятування людей в разі пожежі.

**ПОЖЕЖНИЙ СПОВІЩУВАЧ** – пристрій для формування сигналу про пожежу.

**ПОЖЕЖНИЙ СПОВІЩУВАЧ ПОЛУМ'Я** – автоматичний пожежний сповіщу-вач, який реагує на електромагнітне випромінювання полум'я.

**ПОЖЕЖНИЙ СТВОЛ** – пристрій, що встановлюється на кінці напірної лінії, для формування та спрямування вогнегасного струменя.

**ПОЖЕЖНИЙ СТВОЛ СУЦІЛЬНОГО СТРУМЕНЯ** – пожежний ствол для подавання суцільного струменя.

**ПОЖЕЖНИЙ СТВОЛ-РОЗПИЛЮВАЧ** – пожежний ствол для розпиленого струменя.

**ПОЖЕЖНИЙ ТРАКТОР** – трактор, укомплектований пожежним обладнанням для ліквідації пожеж.

**ПОЖЕЖНО-ОПЕРАТИВНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ** – функція пожежних підрозділів, що полягає в рятуванні людей, ліквідації пожеж та загорянь, а також у підтримці пожежної техніки у стані постійної готовності.

**ПОЖЕЖНОТЕХНІЧНЕ ОЗБРОЄННЯ** – комплект, що складається з пожежного обладнання, ручного пожежного інструмента, пожежних рятувних пристроїв, засобів індивідуального захисту, технічних пристроїв, для конкретних пожежних автомобілів відповідно до їх призначення.

**ПОЖЕЖОНЕБЕЗПЕКА ОБ'ЄКТА** – стан об'єкта, за якого з регламентованою ймовірністю виключається можливість виникнення і розвитку пожежі та впливу на людину небезпечних факторів пожежі, а також забезпечується захист матеріальних цінностей.

**ПОКАЗНИК ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ** – величина, що кількісно характеризує будь-яку властивість пожежної небезпеки.

**ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК** – процес, в ході якого в результаті взаємодії різних політичних сил відбуваються зміни в політичній поведінці, політичній культурі, в політичній системі суспільства.

**ПОЛІТИЧНІ КОРДОНИ** – вся освоєна територія суходолу (тобто всі материки, крім Антарктиди) і прилеглі до нього широкі морські простори, розділені політичними кордонами. Більшу їх частину становлять офіційні державні кордони, і обто кордони між державами, країнами – залежними територіями. колоніальними володіннями. На морі ці кордони встановлюються за зовнішньою межею територіальних вод, що прилягають до території держави в межах 12 морських миль від

берега (встановлено Конвенцією ООН з морського права, прийнятою в 1982 р.). Фактично характер політичних кордонів мають і формально недержавні кордони: за міжнародними угодами, договірні тимчасові, демаркаційні та деякі інші на суходолі і так звані економічні зони на морі (район у межах 200 морських миль, в якому приморська держава здійснює суверенні права на розвідування, розробку і збереження живих і мінеральних ресурсів, а також на спорудження і використання штучних островів, зокрема для видобутку нафти, наукові дослідження). На економічні зони припадає 40% площі Світового океану, в т.ч. райони, які дають 96% вилову риби.

**ПОЛУМ'Я** – горіння у газовій фазі, що супроводжується випромінюванням світла та тепла.

**ПОПЕРЕДНІЙ МЕДИЧНИЙ ОГЛЯД** – медичний огляд, який проводять під час влаштування на роботу для визначення початкового стану здоров'я претендента та його відповідності конкретно обраній професії.

**ПОПЕРЕДНЯ ОБРОБКА РАДІОАКТИВНИХ ВІДХОДІВ** – дезактивація, збирання, сортування радіоактивних відходів.

**ПОРОГОВЕ ЗНАЧЕННЯ КЛАСИФІКАЦІЙНОЇ ОЗНАКИ НС** – визначене в установленому порядку значення технічної або іншої характеристики конкретної аварійної ситуації, перевищення якого відносить ситуацію до рангу надзвичайних і потребує відповідного рівня реагування.

**ПОРОШКОВИЙ ВОГНЕГАСНИК** – вогнегасник із зарядом вогнегасного порошку.

**ПОРОШКОВИЙ ПОЖЕЖНИЙ СТВОЛ** – пожежний ствол для подавання порошкових сумішей.

**ПОТЕНЦІЙНО НЕБЕЗПЕЧНИЙ ОБ'ЄКТ** – об'єкт, на якому використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються небезпечні радіоактивні, пожежовибухові, хімічні речовини та біологічні препарати, гідротехнічні і транспортні споруди, транспортні засоби, а також інші об'єкти, що створюють реальну загрозу виникнення НС.

**ПОШКОДЖЕНІ МАТЕРІАЛЬНІ ЦІННОСТІ** – матеріальні цінності, які шляхом ремонту можуть бути приведені в стан, придатний для подальшого використання.

**ПРАВИЛА ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ** – комплекс положень, які визначають порядок дотримування вимог та норм пожежної безпеки при будівництві та експлуатації об'єкта.

**ПРАВОВА ОСНОВА БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ** – Конституція України, Законодавство України про охорону здоров'я, про охорону праці, про охорону навколишнього середовища. Кримінальне законодавство. Закони України “Про надзвичайний стан”, “Про пожежну безпеку”, “Про цивільну оборону”, “Про перевезення

небезпечних вантажів”, “Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру”, “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію”, “Про захист населення від інфекційних хвороб”, “Про цивільну оборону України”, “Про дорожній рух”, “Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення”, “Про захист людини від впливу іонізуючих випромінювань”, “Про поведження з радіоактивними відходами”, “Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку”, “Про пестициди і агрохімікати” та ін.

**ПРАВОВА ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОСІБ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ** – це Конституція України (888-09), Закон України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві” (3782-12), Кримінальний (2001-05, 2002-05) і Кримінально-процесуальний кодекси України (1001-05, 1002-05, 1003-05), Закон України “Про оперативно-розшукову діяльність” (2135-12) та інші закони.

**ПРАВОВА ОСНОВА ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ СУДУ І ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА ЇХ БЛИЗЬКИХ РОДИЧІВ** – Конституція України (888-09), Закон України “Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів” (3781-12), Кримінальний (2001-05, 2002-05) та Кримінально-процесуальний кодекси України (1001-05, 1002-05, 1003-05), Кодекс України про адміністративні правопорушення, Митний кодекс України (1970-12), закони України “Про статус суддів” (2862-12), “Про прокуратуру” (1789-12), “Про міліцію” (565-12), “Про Службу безпеки України” (2229-12), “Про оперативно-розшукову діяльність” (2135-12) та інші акти законодавства України.

**ПРАВОВА ДЕРЖАВА** – суверенна, демократична держава, в якій:

- панує принцип верховенства права, дотримання закону всіма громадянами аж до тих, хто перебуває при владі, поважання особи, забезпечення недоторканості її прав і свобод;
- панує пріоритет прав людини перед правами будь-якої нації, класу, партії; пріоритет прав народу перед правами держави;
- панує взаємна відповідальність держави і громадян один перед одним;
- панує незалежність правосуддя та презумпція невинуватості. **ПРАВО НА СВОБОДУ СОВІСТІ** - одне з демократичних прав людини сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, право безперешкодно відправляти одноосібно чи колективно релігійні культу й ритуальні обряди, вести релігійну діяльність, тобто це – право ставитися до релігійного світогляду відповідно своїх переконань.

**ПРАВОПОРУШЕННЯМИ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ:**

- порушення прав громадян на екологічно безпечний стан атмосферного повітря;
- перевищення лімітів та нормативів ГДВ забруднюючих речовин у атмосферне повітря;
- перевищення нормативів ГДР шкідливого впливу фізичних та біологічних факторів на атмосферне повітря;
- викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря та використання атмосферного повітря як сировини основного виробничого призначення без дозволу спеціально уповноважених на те державних органів;
- здійснення незаконної діяльності, що негативно впливає на погоду і клімат;
- впровадження відкриттів, винаходів, раціоналізаторських пропозицій, нових технічних систем, речовин і матеріалів, а також закупівля у зарубіжних країнах і експлуатація технологічного устаткування, транспортних засобів та інших об'єктів, які не відповідають встановленим вимогам щодо охорони атмосферного повітря;
- порушення правил складування і утилізації промислових та побутових відходів, транспортування, зберігання і застосування засобів захисту рослин, стимуляторів їх росту, мінеральних добрив та інших препаратів, що спричинило забруднення атмосферного повітря;
- проектування і будівництво об'єктів з порушенням норм і вимог щодо охорони і використання атмосферного повітря;
- невиконання розпоряджень та приписів органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони та використання атмосферного повітря;
- відмова від надання своєчасної, повної та достовірної інформації про стан атмосферного повітря, джерела забруднення, а також приховування або перекручення відомостей про стан екологічної обстановки, яка склалася внаслідок забруднення атмосферного повітря. Особи, винні у порушенні законодавства про охорону атмосферного повітря, несуть відповідальність відповідно до чинного законодавства. Спори з питань охорони і використання атмосферного повітря вирішуються у порядку, встановленому законодавством України. Підприємства, установи, організації та громадяни зобов'язані відшкодувати збитки, заподіяні порушенням законодавства про охорону атмосферного повітря, у порядку та розмірах, встановлених чинним законодавством.

**ПРИБЕРЕЖНА ЗАХИСНА СМУГА** — частина водоохоронної зони відповідної ширини вздовж річки, моря, навколо водойм, на якій встановлено більш суворий режим господарської діяльності, ніж на решті території водоохоронної зони.

**ПРИЙНЯТНИЙ РИЗИК** – ризик, який не перевищує на території об'єкта підвищеної небезпеки і/або за її межами гранично допустимого рівня.

**ПРИНЦИПИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ:**

- гарантування безпечного для життя та здоров'я людей навколишнього природного середовища;
- збалансованість екологічних, економічних, медико-біологічних і соціальних інтересів та врахування громадської думки;
- наукова обґрунтованість, незалежність, об'єктивність, комплексність, варіантність, превентивність, гласність;
- екологічна безпека, територіально-галузева і економічна доцільність реалізації об'єктів екологічної експертизи, запланованої чи здійснюваної діяльності;
- державне регулювання;
- законність.

**ПРИНЦИП ПЛАТИ ЗА РИЗИК** – розмір плати залежить від потенційної небезпеки техногенних об'єктів і є пропорційним величині можливого збитку. Ця плата може бути розумним самообмеженням споживання суспільства. Ці кошти спрямуються на створення системи попередньої безпеки та підвищення оплати на виробництвах, де не забезпечується безпека (наприклад, вугільні шахти), а також на певні виплати за ризик, що мають стимулювати проведення заходів, спрямованих на забезпечення безпеки.

**ПРИНЦИП ПРАВОВОЇ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ** – передбачає, що всі аспекти функціонування системи захисту населення і території регламентуються відповідними законами та іншими нормативно-правовими актами.

**ПРИНЦИП ПРЕВЕНТИВНОЇ БЕЗПЕКИ** – максимально можливе значення ймовірності виникнення надзвичайних ситуацій.

**ПРИНЦИП РАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ** – передбачає максимально можливе економічно обґрунтоване зниження ймовірності виникнення надзвичайних ситуацій і пом'якшення їх наслідків.

**ПРИНЦИП СВОБОДИ ІНФОРМАЦІЇ ЩОДО БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ** – полягає в урахуванні громадської думки під час вирішення питань щодо будівництва небезпечних підприємств.

**ПРИРОДНИЙ РАДІАЦІЙНИЙ ФОН** – опромінення, зумовлене космічним випромінюванням та випромінюванням природних радіонуклідів, природно розподілених у землі, воді, повітрі та інших елементах біосфери.

**ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ** – сукупність всіх форм експлуатації природно-ресурсного потенціалу і заходи для його збереження. Воно розглядається і як сукупність усіх форм продуктивних сил, виробничих відносин і відповідних їм організаційно-економічних форм, пов'язаних з первинним освоєнням, використанням і відтворенням людиною

об'єктів навколишнього природного середовища. Компоненти природокористування: ресурсоспоживання (видобуток ресурсів, ресурсокористування); конструктивне перетворення (комплексні програми перетворення природного середовища, поліпшення окремих властивостей ресурсів – меліорація, ліквідація наслідків господарської діяльності); відтворення природних ресурсів (створення умов для відтворення ресурсів); охорона середовища проживання і природних ресурсів; управління і моніторинг.

**ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ НЕРАЦІОНАЛЬНЕ** – коли вплив людини на природу призводить до підривання її відтворювальних здатностей і сил (надмірним вирубуванням лісів, надмірним виловом риби та ін.), до зниження якості, вичерпання природних ресурсів, до забруднення навколишнього середовища промисловими викидами і отрутохімікатами, до зниження або знищення оздоровчих і естетичних цінностей природи. Нераціональне природокористування може бути результатом як навмисних, так і ненавмисних дій, а також стихійних явищ.

**ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ РАЦІОНАЛЬНЕ** – передбачає оптимальність зв'язків суспільства і природи, екологізацію виробничої діяльності, збереження просторової цілісності природних систем у процесі їх господарського використання, народногосподарського підходу до організації природокористування.

**ПРИЧИНА ПОЖЕЖИ** – явище чи обставини, що безпосередньо спричинюють виникнення пожежі.

**ПРИЧІПНА ПОЖЕЖНА МОТОПОМПА** – пожежна мотопомпа стаціонарно змонтована на причепі.

**ПРИЧІПНИЙ ПОЖЕЖНИЙ ДИМОВИСМОКТУВАЧ** – пожежний димонасос, стаціонарно змонтований на причепі.

**ПРОДОВОЛЬЧА ПРОБЛЕМА** – визначається спроможністю Землі прогодувати нинішнє і перспективне населення планети. Співвідношення чисельності населення і обсягу їжі визнане однією з найважливіших глобальних проблем людства. Кількість голодуючих людей у світі, за даними ООН, виросла. Як правило, голодують у країнах, що розвиваються. У розвинутих країнах добове споживання їжі досягає в середньому 3300 кал., а в країнах, що розвиваються, – не більше 2200 кал. при мінімальній нормі, визначеній органами ООН, в 2400 кал. Вперше на актуальність проблеми співвідношення росту населення і продовольства вказав англійський економіст і публіцист Т. Мальтус. Він обрентував можливість негативних наслідків збільшення чисельності населення, звернувся до проблеми оптимальної кількості його. Ідеї Мальтуса лягли в основу мальтузіанства, як сукупності концепцій, в яких необмежене зростання чисельності населення розглядається як головна причина соціальних, політичних потрясінь і екологічних катастроф. Загострення глобальних проблем



народонаселення поставило перед наукою питання про допустимі межі чисельності народонаселення Землі (з урахуванням продовольчого, енергетичного, екологічного, соціально-психологічного факторів називаються цифри від 10 до 20 млрд. чол). При сучасному рівні технології, за розрахунками експертів ООН, щоб уникнути глобальної екологічної катастрофи, чисельність населення Землі не повинна перевищувати 10-15 млрд. жителів. Апробовані методи підвищення урожаїв за рахунок інтенсивного застосування техніки і хімії, введення в сільськогосподарський оборот значних нових площ, здійснення масштабних меліоративних та іригаційних робіт певною мірою, очевидно, вичерпало себе. Надексплуатація ґрунту вже привела до зниження природної родючості на великих територіях. Швидко збільшується водна і вітрова ерозія. Інтенсивне застосування хімії уже не дає пропорційного приросту врожаїв. Подальше значне розширення орних земель також малоімовірно. Важко передбачуване значення для сільськогосподарської діяльності може мати розвиток таких явищ глобальної екології, як “парниковий ефект” і озонова діра. Шляхи вирішення продовольчої проблеми не зовсім ясні. Очевидно, вони не обмежені сферою власне сільського господарства і пов’язані із змінами загальних механізмів функціонування суспільства і його взаємодії з природою. Є підстави думати, що “індустріалізація” сільського господарства, його зближення з промисловим виробництвом є одним із таких шляхів. В передових країнах помітні ознаки переходу від “індустріалізованого” сільського господарства до “біологічного землеробства”, здійснюваного без застосування хімічних засобів, включаючи мінеральні добрива. У ряді країн, що розвиваються, ведуться експерименти по відновленню традиційних методів ведення сільського господарства, що відповідають місцевим екологічним і соціокультурним особливостям і враховують досягнення сучасної агрокультури. Важливим напрямом вирішення проблеми голоду є перехід від “зеленої” революції до революції генетичної. Запровадження біотехнології стане істотним внеском у вирішення продовольчої проблеми.

**ПРОДУКТИ ГОРІННЯ** – речовини, що утворюються внаслідок горіння.

**ПРОТИДИМОВИЙ ЗАХИСТ** – комплекс організаційних заходів та технічних засобів, спрямованих на запобігання впливу на людей диму, підвищеної температури та токсичних продуктів горіння.

**ПРОТИПОЖЕЖНА ПЕРЕШКОДА** – будівельна конструкція, інженерна споруда чи технічний засіб, що має нормовану межу вогнестійкості, яка перешкоджає розповсюдженню вогню з одного місця в інше.

**ПРОТИПОЖЕЖНЕ ВОДОПОСТАЧАННЯ** – комплекс інженерно-технічних споруд, призначених для забирання, зберігання і транспортування води для пожежогасіння.

**ПРОТИПОЖЕЖНИЙ РЕЖИМ** – комплекс встановлених норм поведінки людей, правил виконання робіт та експлуатації об'єкта (виробу), спрямованих на забезпечення його пожежної безпеки.

**ПРОТИПОЖЕЖНИЙ СТАН ОБ'ЄКТА** – стан об'єкта, що характеризується кількістю пожеж та рівнем збитків від них, кількістю загорянь, а також травм, отруєнь і загиблих людей, рівнем реалізації вимог пожежної безпеки, рівнем боєготовності пожежних підрозділів та добровільних формувань, а також протипожежної агітації та пропаганди.

**ПРОТИПОЖЕЖНІ ВИМОГИ** – інженерно-технічні обладнання чи організаційні заходи, спрямовані на запобігання пожежі чи її розповсюдження та гасіння. Як правило, містяться у нормативно-технічних та правових актах державного чи відомчого рівнів.

**ПРОФЕСІЙНА АВАРІЙНО-РЯТУВАЛЬНА СЛУЖБА** – аварійно-рятувальна служба, особовий склад якої працює на постійній, а рятувальники цього складу – також на професійній основі, яка передбачає спеціальну фізичну та психологічну підготовку особового складу.

**ПРОФЕСІЙНА ЗАХВОРЮВАНІСТЬ** – явище, що характеризується сукупністю професійних захворювань.

**ПРОФЕСІЙНЕ ЗАХВОРЮВАННЯ** – патологічний стан людини, зумовлений роботою і пов'язаний з надмірним напруженням організму або несприятливою дією шкідливих факторів.

**ПРОФІЛАКТИКА ЗАХВОРЮВАНЬ** – система гігієнічних, виховних, соціальних та медичних заходів, спрямованих на попередження захворювань шляхом усунення причин та умов, що їх викликають, а також підвищення опору організму до шкідливого впливу факторів навколишнього середовища.

**ПРОФІЛАКТИЧНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ** – функція пожежних підрозділів чи спеціальних служб об'єкта, що полягає у забезпеченні пожежної профілактики.

**Профілактичні заходи** – система організаційно-технічних, гігієнічних та лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на створення сприятливих умов праці для здоров'я працівників.

## **-Р-**

**РАДІАЦІЙНА АВАРІЯ (АВАРІЯ)** – подія, внаслідок якої втрачено контроль над ядерною установкою, джерелом іонізуючого випромінювання, і яка призводить або може призвести до радіаційного впливу на

людей та навколишнє природне середовище, що перевищує допустимі межі, встановлені нормами, правилами і стандартами з безпеки.

**РАДІАЦІЙНА БЕЗПЕКА** – дотримання допустимих меж радіаційного впливу на персонал, населення та навколишнє природне середовище, встановлених нормами, правилами та стандартами з безпеки.

**РАДІАЦІЙНА БЕЗПЕКА ПРИ ПОВОДЖЕННІ З РАДІОАКТИВНИМИ ВІДХОДАМИ** – не-перевищення допустимих меж радіаційного впливу на персонал, населення та навколишнє природне середовище, встановлених нормами, правилами, стандартами з безпеки, а також обмеження міграції радіонуклідів в навколишнє природне середовище.

**РАДІАЦІЙНИЙ ЗАХИСТ** – сукупність радіаційно-гігієнічних, проектно-конструкторських, технічних та організаційних заходів, спрямованих на забезпечення радіаційної безпеки.

**РАДІАЦІЙНО НЕБЕЗПЕЧНІ ЗЕМЛІ** – це землі, на яких неможливе подальше проживання населення, одержання сільськогосподарської та іншої продукції, продуктів харчування, що відповідають республіканським та міжнародним допустимим рівням вмісту радіоактивних речовин, або які недоцільно використовувати за екологічними умовами.

**РАДІАЦІЙНО ЗАХИСНИЙ КОСТЮМ** – костюм для захисту під час виконання робіт в умовах іонізованих випромінювань.

**РАДІАЦІЯ** – потік енергії від будь-якого джерела у формі радіохвиль.

**РАДІОАКТИВНІ ВІДХОДИ** – матеріальні об'єкти та субстанції, активність радіонуклідів або радіоактивне забруднення яких перевищує межі, встановлені діючими нормами, за умови, що використання цих об'єктів та субстанцій не передбачається.

**РАДІОАКТИВНІ ЗАБРУДНЕНІ ЗЕМЛІ** – це землі, які потребують проведення заходів радіаційного захисту та інших спеціальних втручань, спрямованих на обмеження додаткового опромінювання, зумовленого Чорнобильською катастрофою, та забезпечення нормальної господарської діяльності.

**РАДІОАКТИВНІ ЗАБРУДНЕНІ ТЕРИТОРІЇ** – частина території України, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи.

**РАДІОАКТИВНІ ПРОДУКТИ АБО ВІДХОДИ** – будь-який радіоактивний матеріал, отриманий у процесі виробництва чи використання ядерного палива, або будь-який матеріал, що став радіоактивним під дією опромінювання в результаті виробництва або використання ядерного палива, але не включають радіоізотопи, що досягли остаточної стадії виготовлення, став таким чином придатними для використання в будь-яких наукових, медичних, сільськогосподарських, комерційних або промислових цілях.

**РЕАГУВАННЯ НА НАДЗВИЧАЙНІ СИТУАЦІЇ** – скоординовані дії підрозділів єдиної державної системи щодо реалізації планів дій (аварійних планів), уточнених в умовах конкретного виду та рівня

надзвичайної ситуації з метою подання невідкладної допомоги потерпілим, усунення загрози життю та здоров'ю людей.

**РЕГЛАМЕНТИ ЗАСТОСУВАННЯ** – сукупність вимог щодо застосування пестицидів і агрохімікатів.

**РЕГЛАМЕНТИ ЗБЕРІГАННЯ, ТРАНСПОРТУВАННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ РОСЛИН** – сукупність вимог до зберігання, транспортування та застосування засобів захисту рослин.

**РЕСПИРАТОР** – пристрій, призначений для захисту від небезпечних та шкідливих домішок, які діють інгаляційно

**РЕСУРСНА ПРОБЛЕМА** – відбиває рівень забезпеченості сировинними ресурсами процесу виробництва і життєдіяльності людей. Однією із найуразливіших частин життєвих ресурсів людства стали ті, які відносяться до категорії відновних, – вода, повітря, рослинний покрив і тваринний світ планети. Їх цінність і значення для людини не лише в тому, що це – сировина, предмети і фактори його праці. Вони – елементи цілісної екологічної системи, руйнування якої робить неможливим існування людей. Зараз майже всі ці елементи знаходяться в такому стані, що їх власні природні механізми відновлення і відтворення розладнані, а нові сили, включаючи творчу діяльність людей, ще не склалися. Результати антропогенного впливу на відновлювальні ресурси страхітливі. Під загрозою зникнення знаходяться 10% рослин і 30% всіх тварин планети. Біомаса суходолу зменшилась на 7%, а її продуктивність – на 20%. Інтенсивність життя в світовому океані впала на 30%. В економічно розвинутих країнах виведено із використання 31 млн. га лісів. Всього лісами нині покрито 1/5 поверхні Землі, тоді як у другій половині ХІХ ст. – більше 1/4. Споживання і забруднення води збільшується в міру зростання господарської активності людини. Якщо біологічні потреби людини і тварин становлять 10 т води на 1 т живої тканини за рік, то для виробництва 1 т виробів з бавовни потрібно 200 т води, сталі – 250–270 т, паперу – 1000 т, синтетичного каучуку – 2500 т і т. д. Діяльність людини стала загрозою вже і для Світового океану. Під впливом господарської діяльності помітно змінюється склад і якість повітря. Викиди техногенних газів і пилу містять багато токсичних речовин. Забруднюють атмосферу автомобілі, чорна і кольорова металургія, хімічна промисловість. Якщо загальний обсяг викидів техногенних часток в атмосферу прийняти в 1970 р. за 100%, то в 2000 р. він дорівнюватиме 158%. Велику тривогу викликає зростання частки вуглекислого газу і зменшення частки кисню в атмосфері. Гостро постала проблема невідновних природних ресурсів. Протягом тільки першої половини ХХ ст. обсяги добування корисних копалин збільшилися у 3,4 раза. Після 1950 р. попит па мінеральну сировину в усіх країнах світу збільшувався на 5% щороку, а подвоєння світового добування корисних копалин відбувалося в середньому за 15 років.

Підраховано, що якби всі країни, що розвиваються, споживали мінеральну сировину на рівні США (в розрахунку на душу населення), то відомі нині запаси природного газу вичерпалися б через 5 років, нафти — через 4 роки, цинку — через 6 місяців, міді — через 9 років і т. д. Шляхи вирішення ресурсної проблеми: зниження матеріаломісткості продукції; використання вторинних ресурсів, тобто відходів виробництва; формування своєрідного кругообігу матеріалів, при якому їх використовують багаторазово.

**РИЗИК** — кількісна оцінка небезпеки. Визначається як частота або імовірність виникнення однієї події при настанні іншої події. Звичайно, це безрозмірна величина, що лежить у межах від 0 до 1. Може визначатися й іншими зручними способами.

Ризик виникнення аварій, пошкоджень або виходу з ладу простих технічних пристроїв визначити нескладно. Для складних же технічних систем, а тим більше для людини чи суспільства ризик — це категорія, яка має велику кількість індивідуальних ознак і характеристик, і математично точно визначити його надзвичайно складно, а інколи неможливо. В таких випадках ризик може бути оцінений лише завдяки експертній оцінці.

**РИЗИК ПОЛІТИЧНИЙ** — ризик, пов'язаний з введенням у країні покупця заборони на імпорту; зі страйками (війнами і т. п.) під час перевезення вантажів до споживача; з неконвертованістю валют або встановленням заборони на перевезення грошей.

**РІВЕНЬ ВТРУЧАННЯ** — очікувана розрахункова величина дози опромінення людини, яка зумовлює необхідність обов'язкового вжиття заходів щодо захисту людини від впливу іонізуючих випромінювань.

**РІВЕНЬ ЖИТТЯ** — соціально-економічна категорія, яка характеризує рівень і ступінь задоволення матеріальних, духовних і соціальних потреб населення країни. Р.ж. обумовлюється розвитком потреб людей і, разом з тим, кількістю і якістю життєвих благ і послуг, які використовуються для їх задоволення. Р.ж. відбиває система кількісних і якісних показників; загальний обсяг спожитих матеріальних благ і послуг, реальні доходи населення, рівень споживання продовольчих і непродовольчих товарів, а також послуг, розмір оплати праці, умови праці, тривалість робочого часу і вільного часу; житлові умови, якість обслуговування населення, розвиток освіти, охорони здоров'я, культури і т. д. Рівень задоволення потреб людей вимірюється співставленням показників фактичного споживання матеріальних і духовних благ з раціональними нормами споживання.

**РІВЕНЬ ЗВІЛЬНЕННЯ** — встановлена органом державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки межа активності або радіоактивного забруднення, за якої або нижче якої радіоактивні відходи можуть бути звільнені від контролю органу державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки.

**РІВЕНЬ ТОКСИЧНОСТІ (РТ) ЗВОРОТНОЇ ВОДИ** – це такий показник її властивості, який встановлюється на основі результатів біотестування згідно з критерієм токсичності зворотної води і визначається: необхідною кратністю розбавлення (НКР) зворотної води (кількісний показник); класом токсичності (КТ) зворотної води (якісний показник). НКР зворотної води для кожного досліду визначається з урахуванням розрахункової кратності розбавлення цієї води у контрольному створі водного об'єкта і обчислюється на основі результатів біотестування згідно з встановленим критерієм токсичності. Остаточне значення НКР визначається, як середньоарифметичне величин таких показників у ряді дослідів. Клас токсичності (КТ) зворотної води визначається на основі показника НКР та таблиці класифікації токсичності зворотної води – нетоксична, слаботоксична, помірно токсична і т. ін.).

**РОБОЧА ЗОНА** – простір, обмежений по висоті 2м над рівнем підлоги чи майданчика, на якому знаходяться робочі місця постійного або непостійного (тимчасового) перебування працівників.

**РОБОЧЕ МІСЦЕ** – місце постійного або тимчасового перебування працівника в процесі трудової діяльності.

**РОЗВИТОК ПОЖЕЖІ** – збільшення зони горіння та (чи) ймовірності впливу небезпечних факторів пожежі.

**РОЗДІЛЮВАЛЬНА СМУГА** – конструктивно виділений елемент проїзної частини, який розділяє суміжні проїзні частини і не призначений для руху або стоянки транспортних засобів. Розділювальна смуга може бути позначена суцільною лінією дорожньої розмітки.

**РОЗМІЩЕННЯ ВИРОБНИЦТВА** – розподіл виробництва по території у відповідності з природними, соціальними і економічними умовами в окремих країнах та їх економічних районах, а також з особливостями територіального поділу праці.

**РУКАВНА З'ЄДНУВАЛЬНА ГОЛОВКА** – головка для швидкого з'єднання пожежних рукавів.

**РУКАВНА ЗАТРИМКА** – пристрій для закріплення на висоті напірної рукавної лінії.

**РУКАВНА КАСЕТА** – пристрій для розміщення напірного пожежного рукава, укладеного “в гармошку” чи “в скатку”.

**РУКАВНА КОТУШКА** – пристрій для розміщення накруткою попередньо з'єднаних напірних пожежних рукавів та їх прокладання та (чи) транспортування.

**РУКАВНЕ КОЛІНО** – пристрій для захисту пожежних рукавів від надмірного вигину чи руйнування під час прокладання через перешкоди.

**РУКАВНЕ РОЗГАЛУЖЕННЯ** – арматура для роз'єднання потоку та регулювання кількості вогнегасної речовини, що подається по напірних пожежних рукавах.

**РУКАВНИЙ ВОДОЗАБІРНИК** – арматура для об'єднання декількох рукавних ліній в одну

**РУКАВНИЙ ЗАТИСКАЧ** – пристрій для тимчасової ліквідації течі з розривів напірних пожежних рукавів без припинення подавання вогнегасної речовини.

**РУКАВНИЙ МІСТОК** – пристрій для захисту пожежного рукава від пошкоджень при переїзді через нього транспортних засобів.

**РУКАВНИЙ ПЕРЕХІДНИК** – арматура для з'єднування двох пожежних з'єднувальних головок різних умовних проходів чи різних типів.

**РУКАВНИЙ ПОЖЕЖНИЙ АВТОМОБІЛЬ** – пожежний автомобіль для транспортування та прокладання рукавних ліній.

**РУКАВОНАВ'ЯЗУВАЛЬНИЙ ПРИСТРІЙ** – пристрій для нав'язування пожежних рукавів на рукавні з'єднувальні головки.

**РУЧНА ПОЖЕЖНА ДРАБИНА** – технічний пристрій, призначений для піднімання людей на висоту, маса якого забезпечує зручність його перенесення.

**РУЧНА УСТАНОВКА ПОЖЕЖОГАСІННЯ** – установка пожежогасіння із ручним способом приведення в дію.

**РУЧНИЙ ПОЖЕЖНИЙ СТВОЛ** – пожежний ствол, призначений для одержання вогнегасних струменів малої або середньої потужності.

**РЯТУВАЛЬНА МОТУЗКА** – Спеціальна мотузка для самоврятування пожежника та рятування людей з висоти.

**РЯТУВАЛЬНА СЛУЖБА ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ПІДСИСТЕМИ** – складається з Центральної державної лабораторії ветмедицини, міжобласних і зональних лабораторій ветмедицини з хвороб тварин, Центральної державної станції родючості ґрунтів і захисту рослин “Центрдержагро-захист”, Головної інспекції з карантину рослин, призначених для організації та здійснення в межах своєї компетенції заходів щодо запобігання і реагування на надзвичайні ситуації.

**РЯТУВАЛЬНЕ СТРИБКОВЕ ПОЛОТНО** – пристрій із тканини, що розтягується людьми, для безпечного приймання падаючої людини.

**РЯТУВАЛЬНИК** – особа, яка має відповідну спеціальну підготовку, атестована на здатність до проведення аварійно-рятувальних робіт і безпосередньо бере у них участь, має спеціальну фізичну та психологічну підготовку та відповідає за її підтримання.

**РЯТУВАЛЬНИЙ РУКАВ** – пожежний рятувальний пристрій з тканини для ковзного спускання врятованих.

**РЯТУВАЛЬНИЙ СТРИБКОВИЙ МАТРАЦ** – пристрій у вигляді подушки для безпечного приймання падаючої людини.

**РЯТУВАННЯ ЛЮДЕЙ ПРИ ПОЖЕЖІ** – дії з евакуації людей, які не можуть самостійно залишити зону, де можливий вплив на них небезпечних факторів пожежі.

## -С-

**САМОЗАЙМАННЯ** – початок горіння без впливу джерела запалювання. **САМОСПАЛАХУВАННЯ** – самозаймання, що супроводжується появою полум'я.

**САНІТАРНА ХАРАКТЕРИСТИКА УМОВ ПРАЦІ** – об'єктивні дані стану виробничого середовища і трудового процесу з висновком про їх відповідність гігієнічним вимогам і нормативам.

**САНІТАРНЕ ТА ЕПІДЕМІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ НАСЕЛЕННЯ** – оптимальні умови життєдіяльності, що забезпечують низький рівень захворюваності, відсутність шкідливого впливу на здоров'я населення факторів навколишнього середовища, а також умов для виникнення і поширення інфекційних захворювань.

**САНІТАРНІ ТА ПРОТИЕПІДЕМІЧНІ ЗАХОДИ** – діяльність, спрямована на створення безпечних для здоров'я умов побуту, праці, навчання, відпочинку та інших сфер життя і діяльності людини, запобігання виникненню та поширенню інфекційних хвороб.

**САНІТАРНО-ГІГІЄНІЧНІ НОРМИ** – гранично допустимі рівні, гранично допустимі концентрації та орієнтовані безпечні рівні впливу на атмосферне повітря.

**САНІТАРНО-ЗАХИСНА ЗОНА** – спеціально організована територія, яка встановлюється від джерела шкідливості (в тому числі від джерела забруднення атмосфери) до межі жилої забудови, ділянок оздоровчих установ, місць відпочинку, садівницьких товариств та інших, прирівнених до них об'єктів. Встановлюється з метою охорони атмосферного повітря в районах житлової забудови, масового відпочинку і оздоровлення населення при визначенні місць розміщення нових, рекомендації діючих підприємств, споруд та інших об'єктів, які впливають на стан атмосферного повітря.

**СИЛИ І ЗАСОБИ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ПІДСИСТЕМИ** – військові, спеціальні і спеціалізовані цивільні підрозділи з їх оснащенням, наглядові органи та інформаційні бази структурних підрозділів, недержавні (добровільні) рятувальні формування, призначені або залучені до виконання завдань щодо запобігання і реагування на надзвичайні ситуації.

**СИСТЕМА ЗАПОБІГАННЯ ПОЖЕЖІ** – комплекс організаційних заходів і технічних засобів, спрямованих на виключення умов виникнення пожежі.

**СИСТЕМА ПРОТИПОЖЕЖНОГО ЗАХИСТУ** – сукупність організаційних заходів, а також технічних засобів, спрямованих на запобігання впливу на людей небезпечних факторів пожежі та обмеження матеріальних збитків від неї.

**СИСТЕМА ОПОВІЩЕННЯ** – комплекс організаційно-технічних заходів, апаратури і технічних засобів оповіщення, апаратури, засобів та каналів зв'язку, призначених для своєчасного доведення сигналів та



інформації про виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру до центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій і населення.

### **СКЛАД СТРУКТУРНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ДЕРЖЕКОІНСПЕКЦІЇ МІНЕКОБЕЗПЕКИ:**

□ відділ служби екологічного контролю на митному кордоні країни Головної державної екологічної інспекції Мінекобезпеки;

□ відділи екологічного контролю на митному кордоні – Рескомприроди Автономної Республіки Крим, держуправлінь екобезпеки в областях, мм. Києві та Севастополі, державних інспекцій охорони Чорного та Азовського морів;

□ пости екологічного контролю територіальних органів Мінекобезпеки у пунктах пропуску через державний кордон та у зоні діяльності регіональних митниць і митниць.

За рішенням Мінекобезпеки, залежно від обставин та умов щодо здійснення контролю, можуть створюватись інші підрозділи служби екологічного контролю.

**СЛУЖБА ГІГЄНИ ПРАЦІ** – служби, на які покладені в основному профілактичні функції і відповідальність за консультування підприємця, трудящих і їх представників на підприємстві з питань вимог щодо створення і підтримки безпеки і здорового виробничого середовища, що сприятиме оптимальному фізичному і психічному здоров'ю в зв'язку з трудовим процесом; пристосування трудових процесів до спроможностей трудящих з урахуванням стану їх фізичного і психічного здоров'я.

**СПЕЦІАЛЬНА (ВОЄНІЗОВАНА) АВАРІЙНО-РЯТУВАЛЬНА СЛУЖБА** – професійна аварійно-рятувальна служба, заснована на принципах єдиноначальності, централізації управління, статутної дисципліни, особистої відповідальності.

**СПЕЦІАЛІЗОВАНА АВАРІЙНО-РЯТУВАЛЬНА СЛУЖБА** – професійна аварійно-рятувальна служба, що має підготовлений і споряджений особовий склад для ліквідації окремих класів і підкласів надзвичайних ситуацій (гасіння газових фонтанів, подання медичної допомоги потерпілим, водолазні роботи тощо) та відповідні аварійно-рятувальні засоби.

**СПЕЦІАЛІЗОВАНЕ ПІДПРИЄМСТВО ПО ПОВОДЖЕННЮ З РАДІОАКТИВНИМИ ВІДХОДАМИ** – підприємство (об'єднання), яке здійснює на основі ліцензії збирання радіоактивних відходів, їх переробку, перевезення, зберігання та (або) захоронення.

**СПЕЦІАЛІЗОВАНІ ПІДРОЗДІЛИ** – гірничо-газорятувальні і пожежні частини, медична служба, підрозділи формувань органів Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи.

**СПЕЦІАЛЬНО ВІДВЕДЕНІ МІСЦЯ ЧИ ОБ'ЄКТИ** – місця чи об'єкти (місця видалення відходів, полігонів, комплекси, споруди, ділянки надр тощо), на використання яких отримано дозвіл спеціально уповноважених органів на видалення відходів чи здійснення інших операцій з відходами.

**СПРИНКЛЕРНА УСТАНОВКА ПОЖЕЖОГАСІННЯ** – автоматична установка водяного пожежогасіння, обладнана нормально закритими спринклерними зрошувачами, які розкриваються при досягненні певної температури.

**СТАЦІОНАРНЕ ДЖЕРЕЛО ВИКИДУ ЗАБРУДНЮЮЧОЇ РЕЧОВИНИ** – джерело викиду, що зберігає свої просторові координати протягом певного часу і здійснює викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря.

**СТАЦІОНАРНЕ ДЖЕРЕЛО ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРИ** – підприємство, цех, агрегат, установка або інший нерухомий об'єкт, що зберігає свої просторові координати протягом певного часу і здійснює викиди забруднюючих речовин в атмосферу.

**СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ПІДСИСТЕМИ** – складова частина функціональної підсистеми.

**СТУПІНЬ ВОГНЕСТІЙКОСТІ** – нормована характеристика вогнестійкості будинків і споруд, що визначається межею вогнестійкості основних будівельних конструкцій.

**СХЕМА ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНИ ВОДИ ТА ВІДТВОРЕННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ** – передпроектний документ, що визначає основні водогосподарські та інші заходи, які підлягають здійсненню для задоволення перспективних потреб у воді населення і галузей економіки, а також для охорони вод або запобігання їх шкідливим діям.

**СХОВИЩЕ РАДІОАКТИВНИХ ВІДХОДІВ** – споруда для зберігання або захоронення радіоактивних відходів з обов'язковим забезпеченням інженерних, геологічних, фізичних та інших бар'єрів, що перешкоджають міграції радіонуклідів.

## -Т-

**ТЕПЛОВИЙ ПОЖЕЖНИЙ СПОВІЩУВАЧ** – автоматичний пожежний сповіщувач, який реагує на певне значення температури та (чи) швидкість її наростання.

**ТЕРИТОРІАЛЬНА ПІДСИСТЕМА ЄДИНОЇ ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ ЗАПОБІГАННЯ І РЕАГУВАННЯ НА НАДЗВИЧАЙНІ СИТУАЦІЇ ТЕХНОГЕННОГО ТА ПРИРОДНОГО ХАРАКТЕРУ** – складова частина єдиної державної системи, включає місцеві органи виконавчої влади, виконавчі органи рад, державні підприємства, установи та організації з відповідними силами і засобами, які здійснюють нагляд за забезпеченням техногенної та природної безпеки, організують проведення роботи із запобігання надзвичайним ситуаціям

техногенного та природного походження і реагування у разі їх виникнення з метою захисту населення і довкілля Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, зменшення матеріальних втрат.

**ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ ЗАСТОСУВАННЯ ПЕСТИЦИДІВ І АГРОХІМІКАТІВ** – спеціальні машини, механізми та пристрої для обробки об'єктів пестицидами та внесення органічних і мінеральних добрив.

**ТЕХНОЛОГІЧНЕ ДЖЕРЕЛО ЗАБРУДНЕННЯ** – об'єкт, в якому утворення забруднюючих речовин спричинене технологічним процесом.

**ТИМЧАСОВО ПОГОДЖЕНИЙ ВИКИД (ТПВ)** – викид забруднюючих речовин в атмосферне повітря, що встановлюється на відповідний строк на рівні викидів аналогічних за потужностями і технологічними процесами підприємств, які досягли найкращої технології виробництва з досягнення гранично допустимого викиду.

**ТИМЧАСОВО ПОГОДЖЕНИЙ СКИД (ТПС) РЕЧОВИНИ** – показник максимально допустимої в одиницю часу кількості (маси) речовини, що відводиться із зворотними водами у водний об'єкт, що встановлюється після кожного етапу реалізації плану заходів щодо досягнення ГДС речовин та щорічно з виділенням етапів зниження скиду речовин протягом року. На першому етапі досягнення ГДС і щорічно з урахуванням реалізації запланованих заходів величини ТПС речовин встановлюються, як правило, виходячи з проектного або нормалізованого (тобто технічно досяжного на діючій чи нововведеній водоохоронній споруді) складу, а також найкращих середніх показників фактичного складу зворотних вод після їх очищення за попередні 12 місяців, якщо вони гірші за проектні чи нормалізовані.

**ТІЛЕСНЕ УШКОДЖЕННЯ** – порушення анатомічної цілісності або фізіологічних функцій органів та тканин людини.

**ТЛІННЯ** – горіння без випромінювання світла, як правило розпізнається з появою диму.

**ТОКСИЧНІСТЬ ЗВОРотної ВОДИ** – це її властивість викликати паталогічні зміни або загибель організмів, що зумовлено присутністю у ній токсичних речовин. Токсичність води встановлюється методом біотестування. Критерієм токсичності зворотної води є встановлений кількісний показник паталогічних змін або загибелі організмів.

**ТОКСИЧНІ ХІМІКАТИ, РАДІОАКТИВНІ ТА ІНШІ НЕБЕЗПЕЧНІ ДЛЯ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА І ЗДОРОВ'Я ЛЮДЕЙ РЕЧОВИНИ** – речовини, фізичні, хімічні чи біологічні, характеристики яких створюють чи можуть створити значну небезпеку для навколишнього природного середовища і здоров'я людини та які потребують спеціальних методів і засобів поводження з ними.

**ТРАНСКОРДОННИЙ ВПЛИВ АВАРІЇ** – шкода, заподіяна населенню та довкіллю однієї держави внаслідок аварії, яка сталася на території іншої держави.

**ТРАНСКОРДОННЕ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВІДХОДІВ** – транспортування відходів з території, на / або через територію України, на територію або через територію іншої держави.

**ТРАНСКОРДОННІ РАЙОНИ** – регіони по обидва боки від державного кордону, які активно взаємодіють між собою. Вони характеризуються такими основними ознаками: 1) адміністративною і соціально-економічною цілісністю територіальних одиниць, які входять до Т. р.; 2) спільністю і взаємодоповненістю головних і разом вирішуваних соціально-економічних проблем. Прикладом може бути Базельський транскордонний район в межах 23 комун: 5 – швейцарських, 5 – французьких і 13 – на території ФРН.

**ТРУДОВІ РЕСУРСИ** – частина населення країни, яка володіє необхідними фізичними і духовними здібностями, загальноосвітніми і професійними знаннями для роботи в господарстві. Кількість працездатного населення обумовлюється загальною його чисельністю, віковим і статевим складом (чим більше жінок, дітей і людей похилого віку, тим нижча питома вага працездатного населення), чисельністю працюючих підлітків і осіб пенсійного віку, межами працездатного віку, встановленого в даній країні. Якщо у визначенні нижньої межі працездатного віку між країнами істотних відмінностей немає (як правило, 16 років), то верхня межа має великі коливання і різниця досягає 20 років. Це пояснюється різною середньою тривалістю життя і матеріальними можливостями суспільства забезпечити пенсіями людей похилого віку. Якщо у більшості країн світу верхня межа працездатного віку встановлена у 60-65 років, то в ряді країн Азії і Африки вік виходу на пенсію визначений у 50 років, а в країнах з високою тривалістю життя (Данія, Швеція) – 67 і навіть 70 років (Норвегія). Близько половини країн світу не встановлює різниці у віці виходу на пенсію чоловіків і жінок. В інших – жінки мають право виходу на пенсію на три (США, Швеція) або 5 років раніше від чоловіків (Швейцарія, Фінляндія та ін.). До трудових ресурсів України відноситься працездатне населення: чоловіки у віці від 16 до 60 років, жінки у віці від 16 до 55 років, а також підлітки до 16 років і особи пенсійного віку, які беруть участь у суспільному виробництві. У країнах, які розвиваються і мають високий приріст населення, трудові ресурси складають 50-55% усієї чисельності населення. В Україні і більшості розвинутих країн – 61-62%. Питома вага трудових ресурсів серед міського населення вища, ніж серед сільського. Так, у великих і середніх містах вона становить 62-65%, а в сільській місцевості знижується до 56-57%.

**ТЯЖКІСТЬ ПРАЦІ** – характеристика трудової діяльності людини, яка визначає ступінь залучення до роботи м'язів і відображає фізіологічні затрати внаслідок переважаючого фізичного перевантаження.

**-У-**

**УМОВИ ДІЯЛЬНОСТІ** – сукупність факторів середовища перебування, що впливають на людину.

**УМОВИ ПРАЦІ** – сукупність факторів виробничого середовища і трудового процесу, які впливають на здоров'я і працездатність людини в процесі її професійної діяльності.

**УМОВИ СКИДУ ЗВОРОТНИХ (СТІПЧ НИХ, СКИДНИХ, ДРЕНАЖНИХ) ВОД** – сукупність встановлених на сучасний період і перспективу характеристик витрат, складу і властивостей зворотних вод, режиму і місця їх скиду до водного об'єкта. Серед них: а) категорія зворотних вод (промислові, комунальні і т.п.); б) фактична витрата зворотних вод; в) затверджена витрата зворотних вод для встановлення тимчасово погоджених скидів (ТПС) речовин; г) затверджена витрата зворотних вод для встановлення гранично допустимих скидів (ГДС) речовин; д) затверджені ТПС речовин; е) затверджені ГДС речовин; є) фактичні концентрації речовин; ж) тимчасово погоджені концентрації речовин, які відповідають ТПС; з) допустимі концентрації речовин, які відповідають ГДС; и) встановлені властивості зворотних вод (температура, запах, присмак і т.д.); і) найменування водного об'єкта – приймача зворотних вод, тип і місце знаходження їх випуску щодо якого здійснюється розрахунок умов і контроль скиду зворотних вод; ї) режим скиду (протягом доби, місяця, сезону, року). Витрата води – кількість води, що протікає через живий переріз в одиницю часу.

**УПРАВЛІННЯ РИЗИКОМ** – процес прийняття рішень і здійснення заходів, спрямованих на забезпечення мінімально можливого ризику.

**УРАЖАЛЬНІ ЧИННИКИ АВАРІЇ** – фактори, що виникають під час аварії, які здатні у разі досягнення певних значень завдати збитків здоров'ю людей, довкіллю, матеріальним цінностям (надлишковий тиск на фронті ударної (вибухової) хвилі, теплове навантаження від полум'я, концентрація небезпечних речовин у атмосфері, воді, ґрунті тощо).

**УСТАНОВКА АЗОТНОГО ПОЖЕЖОГАСІННЯ** – установка пожежогасіння, в якій як вогнегасна речовина використовується азот.

**УСТАНОВКА ВОДЯНОГО ПОЖЕЖОГАСІННЯ** – установка пожежогасіння, в якій як вогнегасна речовина використовується вода чи вода з домішками.

**УСТАНОВКА ВУГЛЕКИСЛОТНОГО ПОЖЕЖОГАСІННЯ** – установка пожежогасіння, в якій як вогнегасна речовина використовується двоокис вуглецю.

**УСТАНОВКА ГАЗОВОГО ПОЖЕЖОГАСІННЯ** – установка пожежогасіння, в якій як вогнегасна речовина використовуються вогнегасні гази.

**УСТАНОВКА ОБ'Є МНОГО ПОЖЕЖОГАСІННЯ** – установка пожежогасіння для створення середовища, яке не підтримує горіння в об'ємі, що захищається.

**УСТАНОВКА ПАРОВОГО ПОЖЕЖОГАСІННЯ** – установка пожежогасіння, в якій як вогнегасна речовина використовується водяна пара.

**УСТАНОВКА ПІННОГО ПОЖЕЖОГАСІННЯ** – установка пожежогасіння, в якій як вогнегасна речовина використовуються водні розчини піноутворювачів.

**УСТАНОВКА ПОВЕРХНЕВОГО ПОЖЕЖОГАСІННЯ** – установка пожежогасіння, яка діє на палаючу поверхню в зоні, що захищається.

**УСТАНОВКА ПОЖЕЖНОЇ СИГНАЛІЗАЦІЇ** – сукупність технічних засобів, установлених на об'єкті, що захищається, для виявлення пожежі, оброблення, подавання в заданому вигляді повідомлення про пожежу на цьому об'єкті, спеціальної інформації та (чи) подавання команд на включення автоматичних установок пожежогасіння та технічних обладнань.

**УСТАНОВКА ПОЖЕЖОГАСІННЯ** – сукупність стаціонарних технічних засобів для гасіння пожежі за рахунок випуску вогнегасної речовини.

**УСТАНОВКА ПОРОШКОВОГО ПОЖЕЖОГАСІННЯ** – установка пожежогасіння, в якій використовуються вогнегасні порошкові суміші.

**УСТАНОВКА ХЛАДОНОВОГО ПОЖЕЖОГАСІННЯ** – установка пожежогасіння, в якій як вогнегасна речовина використовуються сполуки на основі галогенізованих вуглеводнів.

**УТИЛІЗАЦІЯ ВІДХОДІВ** – використання відходів як вторинних матеріальних чи енергетичних ресурсів.

## -Ф-

**ФАКТИЧНА КОНЦЕНТРАЦІЯ РЕЧОВИНИ (СЕРЕДНІЙ ПОКАЗНИК)** – величина, що приймається для оцінки складу зворотних вод і обчислюється як середньоарифметичне значення даних ряду спостережень за попередні 12 місяців за виключенням найменшого і найбільшого чисел ряду. Концентрація речовини для обчислювання ТПС (найкращий середній показник) – середній показник значень частини даних ряду від найменшого значення до значення, що не перевищує середньоарифметичне для всього ряду спостережень за попередні 12 місяців, з урахуванням середньоарифметичного значення.

**ФІЗИЧНИЙ ЗАХИСТ ПРИ ПОВОДЖЕННІ З РАДІОАКТИВНИМИ ВІДХОДАМИ** – комплекс організаційних і технічних заходів, спрямованих на недопущення несанкціонованого доступу до радіоактивних відходів та їх використання, на своєчасне виявлення та припинення дій, спрямованих на порушення недоторканості радіоактивних відходів.

**ФІТОСАНІТАРНИЙ СТАН** – сукупність шкідливих організмів, рівень їх чисельності, інтенсивності розвитку та потенційної загрози

**ФІТОСАНІТАРНА ДІАГНОСТИКА** – принципи, методи, ознаки, технічні засоби, за допомогою яких визначаються види комах, кліщів, нематод, гризунів, бур'янів та хвороби рослин.

**ФОНОВА ЯКІСТЬ (ФЯ) ВОДИ** – якість води водного об'єкта, що сформована під впливом природних процесів і усіх джерел надходження домішок, за винятком впливу джерела домішок, що розглядається. Природна фоновая якість – якість води, що сформована природними процесами за відсутністю антропогенного навантаження або в умовах тривалого неінтенсивного впливу антропогенних факторів, що важко піддаються регулюванню. Розрахункова фоновая якість і розрахункова природна фоновая якість води – характеристики якості води, визначені (розраховані) для прийнятих розрахункових умов.

**ФОНОВИЙ СТОРО (ФС)** – створ, розташований на водному об'єкті безпосередньо до місця впливу скиду зворотних вод з урахуванням напрямку течії.

**ФОРМА ПРАВЛІННЯ** – організація верховної державної влади, порядок утворення її органів і їх взаємовідносини з населенням. Існують чотири форми державного правління – монархічна, республіканська, співдружність націй, Соціалістична Народна Лівійська Арабська Джамахірія.

**ФРИТРЕДЕРСЬКА ПОЛІТИКА** – вільна торгівля, торгівля без обмежень – напрям в економічній теорії і політиці, який складається з вимог свободи торгівлі і невтручання держави в приватнопідприємницьку діяльність. Деякі елементи Ф. п. здійснюються в рамках замкнутих інтеграційних угруповань (ЄС, Європейська асоціація вільної торгівлі та ін.).

**ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ** – наукові роботи, які проводяться з метою одержання нових знань про об'єктивні закони розвитку природи, суспільства і мислення. Кінцевим результатом Ф.д. є інформація про відкриті закони, нові теорії, парадигми, гіпотези, методи, зафіксовані в наукових публікаціях, повідомленнях, звітах і т. д.

**ФУНКЦІОНАЛЬНА ПІДСИСТЕМА ЄДИНОЇ ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ ЗАПОБІГАННЯ І РЕАГУВАННЯ НА НАДЗВИЧАЙНІ СИТУАЦІЇ ТЕХНОГЕННОГО ТА ПРИРОДНОГО ХАРАКТЕРУ** – складова частина єдиної державної системи, створюється на базі міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, включає їх

регіональні та місцеві структурні підрозділи, підпорядковані державні підприємства, установи та організації з відповідними силами і засобами, які здійснюють у межах своєї компетенції нагляд за забезпеченням техногенної та природної безпеки, організовують проведення роботи із запобігання надзвичайним ситуаціям техногенного та природного походження і реагування у разі їх виникнення з метою захисту населення і довкілля, зменшення матеріальних втрат.

## -Х-

**ХІМІІЧ НА АВАРІЯ (АВАРІЯ СДОР)** — небезпечна подія техногенного характеру, що настала від виробничих, конструктивних, технологічних чи експлуатаційних причин або від випадкових зовнішніх впливів, що призвела до пошкодження технологічного обладнання, пристроїв, споруд, транспортних засобів з виливом (викидом) СДОР в атмосферу і реально загрожує життю і здоров'ю людей.

**ХІМІЧНО-НЕБЕЗПЕЧНИЙ ОБ'ЄКТ (ХНО)** — промисловий об'єкт (підприємство або структурний підрозділ), на якому знаходиться в обігу (виробляються, переробляються, завантажуються, перевантажуються або використовуються у виробництві, складуються, знищуються тощо) одне або декілька СДОР.

## -Ц-

**ЦЕНТРАЛІЗОВАНЕ ДИСПЕТЧЕРСЬКЕ (ОПЕРАТИВНО-ТЕХНОЛОГІЧНЕ) УПРАВЛІННЯ** — оперативне управління об'єднаною енергетичною системою України із забезпеченням надійного і безперебійного, з додержанням вимог енергетичної безпеки, постачання електричної енергії споживачам.

## -Ч-

**ЧОРНОБИЛЬСЬКА КАТАСТРОФА** — вибух 4-го енергоблока ЧАЕС 26 квітня 1986 р. Це найбільша промислова катастрофа за всю історію Землі. За оцінками спеціалістів, вибух на ЧАЕС еквівалентний за силою вибуху 300 атомних бомб, яка була скинута на Хіросіму. В результаті аварії на ЧАЕС в атмосферу викинуто радіоактивних речовин у 90 з лишком разів більше, ніж від вибуху атомної бомби над Хіро-сімою. Найбільше постраждала Україна. Площа забруднення в Україні перевищила 41 тис. км<sup>2</sup>. Забруднено 3159 населених пунктів, у яких проживає 3,7 млн. чол. у тому числі 832,6 тис. дітей. Було евакуйовано 76 населених пунктів, у яких проживало 91,2 тис. чол. У Білорусі в зоні радіоактивного забруднення виявилось 27 міст і 2700 сіл з населенням 2,5 млн. чол., серед яких більше 800 тис. дітей. Це 23% території і 20%



населення цієї країни. Білорусь втратила 20% сільгоспугідь і понад 15% лісів. У Росії постраждало 15 областей і республік. Більше 110 тис. громадян РФ живуть на території радіоактивного забруднення. У доповіді американського інституту із спостереження за світовими проблемами говориться, що чорнобильська катастрофа викликала підвищення концентрації радіоактивних речовин до рівня, який потенціально загрожує здоров'ю населення, не менше ніж у 20 країнах. Урядова комісія оцінила втрати від чорнобильської катастрофи в 8 млрд. крб. В ліквідації наслідків аварії взяли участь 600 тис. чол., з яких 340 тис. – військовослужбовці. Вони очистили 21 млн. м<sup>2</sup> поверхні і обладнання, поховали близько 500 тис. м<sup>3</sup> зараженого ґрунту, дезактивували і санітарно обробили 450 населених пунктів.

### -Ш-

**ШКІДЛИВА РЕЧОВИНА** – речовина, що при контакті з організмом людини за умов порушення вимог безпеки може призвести до виробничої травми, професійного захворювання або розладів у стані здоров'я, що визначаються сучасними методами як у процесі праці, так і у віддалені строки життя теперішнього і наступних поколінь.  
**ШКІДЛИВИЙ ВИРОБНИЧИЙ ФАКТОР** – виробничий фактор, вплив якого може призвести до погіршення стану здоров'я, зниження працездатності працівника.

**ШКІДНИКИ** – види тварин (комахи, кліщі, мікроорганізми), здатні заподіяти шкоду рослинам, чагарникам, деревам, продукції рослинного походження, збитки від якої економічно доцільно відвернути.

**ШКІДЛИВІ ОРГАНІЗМИ** – шкідники, збудники хвороб і бур'яни.

**ШКОДА ЗДОРОВ'Ю** – це захворювання, травмування, у тому числі з летальним наслідком, інвалідністю, тощо.

**ШТАБНИЙ ПОЖЕЖНИЙ АВТОМОБІЛЬ** – пожежний автомобіль для доставки штабу пожежогасіння та забезпечення зв'язку між штабом, бойовими підрозділами і центральним пунктом пожежного зв'язку.

**ШОВІНІЗМ** – ідеологія, політика та практика переслідування, цькування, гноблення інших народів, проповідь виключності великої нації, її переважання щодо націй менших, прагнення підпорядкувати й інтегрувати малі народи.

### -Я-

**ЯДЕРНА БЕЗПЕКА** – дотримання норм, правил, стандартів та умов використання ядерних матеріалів, що забезпечують радіаційну безпеку.

**ЯДЕРНИЙ ІНЦИДЕНТ** – будь-яка подія або ряд подій одного й того ж походження, що завдають ядерної шкоди.

**ЯДЕРНИЙ МАТЕРІАЛ** – будь-який вихідний або спеціальний розщеплювальний матеріал, ядерне паливо, за винятком природного урану і збідненого урану, яке може виділяти енергію шляхом самопідтримуваного ланцюгового процесу ядерного поділу поза ядерним реактором самостійно або у комбінації з яким-небудь іншим матеріалом, та радіоактивні продукти і відходи, за винятком невеликої кількості радіоактивних продуктів, радіоактивних відходів та ядерного палива, що встановлюються нормами, правилами і стандартами з ядерної та радіаційної безпеки, за умови, що ця кількість не перевищує максимальні межі, встановлені Радою керуючих Міжнародного агентства з атомної енергії.

**ЯДЕРНІ УСТАНОВКИ** – об'єкти по виробництву ядерного палива, ядерні реактори, які включають критичні та підкритичні збірки; дослідницькі реактори; атомні електростанції; підприємства і установки по збагаченню та переробці палива, а також сховища відпрацьованого палива.

**ЯКІСТЬ ВОДИ** – характеристика складу і властивостей води, яка визначає її придатність для конкретних цілей використання.

**ЯКІСТЬ ЖИТТЯ** – соціологічна категорія, яка відбиває задоволення матеріальних і культурних потреб людей – якість харчування, одягу, комфорт житла, якість освіти, охорони здоров'я, сфери обслуговування, навколишнього середовища, структура рекреації, рівень задоволення потреб в об'єктивній інформації, змістовному спілкуванні, знаннях, творчій праці, рівень стресових станів, структура розселення і т.п.

**ЯКІСТЬ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА** – поняття, що відбиває якість довкілля для життєдіяльності людини. Оцінка Я. н. с. проводиться за допомогою порівняння спостережуваних (вимірюваних) станів компоненту ландшафту з нормативами, з біологічними, хімічними, фізичними стандартами чистоти вод, повітря, ґрунтів, вмістом у них сторонніх або токсичних речовин, наприклад, шляхом співставлення з гранично допустимими концентраціями. Критерієм якості навколишнього середовища для людини є стан її здоров'я. Одні і ті ж властивості ландшафту можуть бути охарактеризовані неоднаково за якістю для різних груп населення (діти – дорослі, здорові – хворі). Середовище є здоровим при оптимальних взаємовідносинах людини з ним, коли здоров'я перебуває в нормі. Середовище вважається дискомфортним, якщо ці взаємовідносини супроводжуються відхиленнями у стані здоров'я.

**ЯКІСТЬ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ ТА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ** – продукти харчування та сільськогосподарська продукція, в яких вміст радіонуклідів не перевищує затверджених допустимих рівнів, вважаються придатними для реалізації та споживання. Допустимі рівні вмісту радіонуклідів у продуктах харчування та сільськогосподарській продукції затверджуються

Міністерством охорони здоров'я України за погодженням з Національною комісією радіаційного захисту населення України. Продукція, вироблена в зонах радіоактивного забруднення, повинна мати сертифікат відповідності затвердженим допустимим рівням вмісту радіонуклідів, в якому зазначаються відомості про місце виробництва продукції, вміст радіонуклідів, відповідального виробника цієї продукції і контролера, який перевіряв її на вміст радіонуклідів.



## Розділ 2. ОСНОВНІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ З БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЗА ВИДАМИ НЕБЕЗПЕК

### ЗАГАЛЬНІ ПОНЯТТЯ

**Безпека** — стан діяльності, при якому із певною імовірністю виключені прояви небезпеки, або відсутність надмірної небезпеки.

**Безпека (життє)діяльності** — область наукових знань, що вивчає небезпеки та засоби захисту від них людини у будь-яких умовах його перебування.

**Воєнна організація держави** — сукупність органів державної влади, військових формувань, утворених відповідно до законів України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем з боку суспільства і безпосередньо спрямована на захист національних інтересів України від зовнішніх загроз.

**Діяльність** — специфічна людська форма активного відношення до навколишнього світу, зміст якої складає його доцільне змінювання та перетворення. Будь-яка діяльність містить у собі мету, засіб, результат та сам процес діяльності. Форми діяльності різноманітні. Вони охоплюють практичні, інтелектуальні, духовні процеси, що протікають у побуті, громадській, культурній, трудовій, науковій, учбовій та інших сферах життя.

**Громадське місце** — частина (частини) будь-якої будівлі, споруди, яка доступна або відкрита для населення вільно, чи за запрошенням, або за плату, постійно, періодично або час від часу, в тому числі під'їзди, а також підземні переходи, стадіони.

**Загрози національній безпеці** — наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України.

**Залежність від тютюну (нікотинозалежність)** — психофізичний стан, зумовлений залежністю особи віднікотинута інших інгредієнтів тютюнового виробу, що потрапляють в її організм внаслідок вживання нею тютюнових виробів.

**Замінники тютюну** — засоби, які за своєю дією на здоров'я людини відповідають тютюну, але не містять тютюну.

**Здоров'я** — природній стан організму, що характеризується його зрівноваженістю із навколишнім середовищем та відсутністю будь-яких хворобливих змін. В Уставі Всесвітньої організації охорони здоров'я і Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» записано: «Здоров'я — це стан повного фізичного, духовного та соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб та фізичних дефектів»

**Заклади охорони здоров'я** — підприємства, установи та організації, завданням яких є забезпечення різноманітних потреб населення в галузі

охорони здоров'я шляхом подання медико-санітарної допомоги, включаючи широкий спектр профілактичних і лікувальних заходів або послуг медичного характеру, а також виконання інших функцій на основі професійної діяльності медичних працівників.

**Ідентифікація небезпеки** – процес розпізнавання образу небезпеки, встановлення можливих причин, просторових та часових координат, імовірності прояву, величини та наслідків небезпеки.

**Інгредієнти тютюнових виробів** – будь-які речовини, за винятком тютюну, що використовуються для виробництва тютюнових виробів.

**Куріння тютюнових виробів** – дії, що призводять до згорання тютюнових виробів, у результаті чого утворюється тютюновий дим, який виділяється в повітря та вдихається особою, яка їх курить.

**Медико-санітарна допомога** – комплекс спеціальних заходів, спрямованих на сприяння поліпшенню здоров'я, підвищення санітарної культури, запобігання захворюванням та інвалідності, на ранню діагностику, допомогу особам з гострими і хронічними захворюваннями та реабілітацію хворих та інвалідів.

**Медичне попередження споживачів тютюнових виробів** – інформація, що міститься на упаковках тютюнових виробів, про шкідливий вплив вживання цих виробів на здоров'я людини. Медичні попередження споживачів тютюнових виробів складаються із основного та додаткового попереджень.

**Мета** – те, що уявляється у свідомості та очікується в результаті певним чином спрямованих дій.

**Національна безпека** – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам;

**Національні інтереси** – життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток;

**Небезпека** – явища, процеси, об'єкти, властивості предметів, здатні у певних умовах наносити шкоду здоров'ю людини. Небезпека – центральне поняття БЖД, під яким розуміють будь-які явища, що загрожують життю та здоров'ю людини.

Кількість ознак, що характеризують небезпеку, може бути збільшена або зменшена у залежності від мети аналізу. Дане визначення небезпеки у БЖД поглинає існуючі стандартні поняття (небезпечні та шкідливі виробничі фактори), тому що є більш об'ємним, таким, що ураховує всі форми діяльності.

Небезпеку зберігають всі системи, що мають енергію, хімічно та біологічно активні компоненти, а також характеристики, що не відповідають умовам життєдіяльності людини.

Небезпеки носять потенційний характер. Актуалізація небезпек відбувається за певних умов, які іменуються причинами. Ознаками, що визначають небезпеку, є: загроза для життя, можливість нанесення шкоди здоров'ю; порушення умов нормального функціонування органів та систем людини. Небезпека – поняття відносне.

**Охорона здоров'я** – система заходів, спрямованих на забезпечення збереження і розвитку фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини при максимальній біологічно можливій індивідуальній тривалості життя.

**Потенційний** – можливий, прихований.

**Правоохоронні органи** – органи державної влади, на які Конституцією і законами України покладено здійснення правоохоронних функцій.

**Предмети, пов'язані з вживанням тютюнових виробів**, – портсигари, мундштуки, люльки, сигаретний папір, фільтри, обрізувач сигар, що необхідні для вживання тютюнових виробів, крім запальничок та сірників.

**Причина** – Подія, що передує та викликає іншу подію, яка називається наслідком.

**Ризик** – кількісна оцінка небезпеки. Визначається як частота або імовірність виникнення однієї події при настанні іншої події. Звичайно це безрозмірна величина, що лежить у межах від 0 до 1. Може визначатися й іншими зручними способами.

**Робоче місце** – простір, відведений у будівлі чи споруді для перебування працівника в процесі трудової діяльності.

**Система** – сукупність елементів, взаємодія між якими адекватна маті.

**Тютюн** – засіб, що містить нікотин і виготовлений з рослини родини пасльонових.

**Тютюнові вироби** – сигарети з фільтром або без фільтру, цигарки, сигари, сигарили, а також люльковий, нюхальний, смоктальний, жувальний тютюн, махорка та інші вироби з тютюну чи його замінників для куріння, нюхання, смоктання чи жування.

**Тютюновий дим** – продукти згорання тютюнових виробів, що виділяються в повітря внаслідок їх куріння.

**Умови діяльності** – сукупність факторів середовища перебування, що діють на людину.

**Шкода здоров'ю** – це захворювання, травмування, у тому числі з летальним наслідком, інвалідністю, тощо.

## **ЕКСТРЕМАЛЬНІ ТА НАДЗВИЧАЙНІ СИТУАЦІЇ ТЕХНОГЕННОГО І ПРИРОДНОГО ХАРАКТЕРУ**

**Аварія** — небезпечна подія техногенного характеру, що спричиняє до загибелі людей, або створює на об'єкті чи окремій території загрозу життю та здоров'ю людей, призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу або завдає шкоди довкіллю.

**Аварійно-відбудовні роботи** — комплекс заходів, які здійснюються спеціальними підрозділами залізничного транспорту і які спрямовані на остаточну ліквідацію наслідків аварійної ситуації.

**Аварійна картка (АК)** — документ установленої форми, що регламентує первинні оперативні дії працівників залізничного транспорту та спецформувань, причетних до ліквідації наслідків аварійних ситуацій з небезпечними вантажами при перевезенні їх магістральним залізничним транспортом.

**Аварійно (пошуково) — рятувальна служба ЄДС** (Єдина державна система запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного і природного характеру) — структурний підрозділ відповідного органу виконавчої влади, призначений для організації та здійснення в межах його компетенції заходів щодо запобігання і реагування на надзвичайні ситуації на відповідних територіях.

**Аварійно-рятувальна служба** — сукупність організаційно об'єднаних органів управління, сил та засобів, призначених для вирішення завдань щодо запобігання і ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру й окремих їх наслідків, проведення пошукових, аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт.

**Аварійна ситуація** — умови, які відмінні від умов нормального перевезення вантажів, пов'язані із загорянням, витіканням, розсипанням небезпечного вантажу, пошкодженням тари або рухомого складу з небезпечним вантажем і які можуть призвести чи призвели до вибуху, пожежі, отруєння, опромінення, захворювань, опіків, обморожень, загибелі людей і тварин, небезпечних для природного середовища наслідків, а також випадки, коли в зоні аварії на залізниці виявилися вагони, контейнери або вантажні місця з небезпечними вантажами.

**Аналіз ризику** — процес, що складається з трьох взаємозв'язаних компонентів: оцінка ризику, управління ризиком та повідомлення про ризик.

**Ароматизатори** — ароматичні речовини, ароматичні препарати, технологічні ароматизатори, коптильні ароматизатори та їх суміші.

**Безпечні умови для людини** — стан середовища життєдіяльності, при якому відсутня небезпека шкідливого впливу його факторів на людину.

**Відправник небезпечного вантажу** — зазначена в перевізних документах юридична (резидент і нерезидент) або фізична особа (громадянин

України, іноземець, особа без громадянства), яка підготовлює та подає цей вантаж для перевезення.

**Вимоги безпеки для здоров'я і життя людини** — розроблені на основі медичної науки критерії, показники, гранично допустимі межі, санітарно-епідеміологічні нормативи, правила, норми, регламенти тощо (медичні вимоги щодо безпеки для здоров'я і життя людини), розроблення, обґрунтування, контроль і нагляд за якими відносяться виключно до медичної професійної компетенції.

**Висновок державної санітарно-епідеміологічної експертизи** — документ установленної форми, що засвідчує відповідність (невідповідність) об'єкта державної санітарно-епідеміологічної експертизи медичним вимогам безпеки для здоров'я і життя людини, затверджується відповідним головним державним санітарним лікарем і є обов'язковим для виконання власником об'єкта експертизи.

**Висновок державної санітарно-епідеміологічної експертизи щодо безпечності харчових продуктів** — документ установленної форми, в якому на підставі результатів аналізу ризику та перевірки (розширеного контролю) наданого виробником або постачальником зразка харчового продукту, допоміжних засобів та матеріалів для виробництва та обігу харчових продуктів, його виробничої технології і технологічного обладнання, що використовується при його виробництві, визначається перелік санітарних заходів та технічних регламентів, яких повинні дотримуватися виробник та постачальник для забезпечення безпечності харчового продукту.

**Гігієнічні нормативи** — обов'язкові для виконання нормативні документи, що визначають критерії безпеки та (або) нешкідливості для людини факторів навколишнього середовища.

**Державні санітарні норми та правила, санітарно-гігієнічні та санітарно-протиепідемічні правила і норми, санітарно-епідеміологічні правила і норми, протиепідемічні правила і норми, гігієнічні та протиепідемічні правила і норми, державні санітарно-епідеміологічні нормативи, санітарні регламенти (санітарні норми)** — обов'язкові для виконання нормативно-правові акти центрального органу виконавчої влади в галузі охорони здоров'я, що встановлюють медичні вимоги безпеки щодо середовища життєдіяльності та окремих його факторів, недотримання яких створює загрозу здоров'ю і життю людини та майбутніх поколінь, а також загрозу виникнення і розповсюдження інфекційних хвороб та масових неінфекційних захворювань (отруєнь) серед населення.

**Державна санітарно-епідеміологічна експертиза** — це вид професійної діяльності органів, установ і закладів державної санітарно-епідеміологічної служби, що полягає у комплексному вивченні об'єктів експертизи з метою виявлення можливих небезпечних факторів у цих об'єктах, встановленні відповідності об'єктів експертизи вимогам санітарного законодавства, а у разі



відсутності відповідних санітарних норм – в обґрунтуванні медичних вимог щодо безпеки об'єкта для здоров'я та життя людини.

**Державна санітарно-епідеміологічна експертиза щодо безпечності харчових продуктів** – професійна діяльність, яку провадять органи, установи та заклади державної санітарно-епідеміологічної служби з метою попередження, зменшення та усунення можливого шкідливого впливу на здоров'я людини харчового продукту і яка полягає в оцінці ризику, визначенні відповідних санітарних заходів та/або технічних регламентів щодо виробництва та/або введення в обіг харчових продуктів і проведенні перевірки (розширеного контролю) на відповідність цим заходам та регламентам наданого виробником або постачальником зразка харчового продукту, допоміжних засобів та матеріалів для виробництва та обігу харчових продуктів, а також нових технологій і технологічного обладнання.

**Дієтична добавка** – вітамінні, вітамінно-мінеральні або трав'яні добавки окремо та/або в поєднанні у формі пігулок, таблеток, порошків, що приймаються перорально разом з їжею або додаються до їжі в межах фізіологічних норм для додаткового, порівняно із звичайним харчуванням, вживання цих речовин; дієтичні добавки також містять або включають різні речовини або суміші речовин, у тому числі протеїн, вуглеводи, амінокислоти, їстівні масла та екстракти рослинних і тваринних матеріалів, що вважаються необхідними або корисними для харчування та загального здоров'я Людини.

**Долікарська допомога** – сукупність заходів, спрямованих на первинний захист людей від дії уражальних чинників, які здійснюються до втручання лікаря.

**Дорожньо-транспортна пригода** – подія, що сталася під час руху дорожнього транспортного засобу, внаслідок якої загинули або зазнали травм люди чи завдані матеріальні збитки. Рівень надзвичайної ситуації при дорожньо-транспортній пригоді визначається відповідно до порядку класифікації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, який затверджується Кабінетом Міністрів України.

**Екстремальна ситуація** – це обстановка, що виникає в природі або в процесі діяльності людини, при якому психофізичні параметри можуть перевищити межі компенсації організму, що призводить до порушення безпеки життєдіяльності людини.

Наприклад, високі і низькі температури, фізичне навантаження, вражаючі токсичні дози отруйних речовин, високі дози опромінення тощо. Поняття «надзвичайний» трактується як «винятковий, дуже великий, що перевершує усі» (С. І. Ожегов). Словосполучення «надзвичайна ситуація» відноситься до сукупності небезпечних подій або явищ, які призводять до порушення безпеки життєдіяльності.

**Єдина державна система запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного і природного характеру (ЄДС)** – центральні та місцеві

органи виконавчої влади, виконавчі органи рад, державні підприємства, установи та організації з відповідними силами і засобами, які здійснюють нагляд за забезпеченням техногенної та природної безпеки, організують проведення роботи із запобігання надзвичайним ситуаціям (НС) техногенного та природного походження і реагування у разі їх виникнення з метою захисту населення і довкілля, зменшення матеріальних втрат.

**Запобігання виникненню надзвичайних ситуацій** — підготовка та реалізація комплексу правових, соціально-економічних, політичних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних та інших заходів, спрямованих на регулювання техногенної та природної безпеки, проведення оцінки рівнів ризику, завчасне реагування на загрозу виникнення надзвичайної ситуації на основі даних моніторингу (спостережень), експертизи, досліджень та прогнозів щодо можливого перебігу подій з метою недопущення їх переростання у надзвичайну ситуацію або пом'якшення її можливих наслідків.

**Засоби індивідуального захисту (ЗІЗ)** — технічні засоби індивідуального користування для захисту людини від небезпечних для її життя і здоров'я впливів.

**Зона надзвичайної ситуації** — окрема територія, де склалася надзвичайна ситуація техногенного та природного характеру.

**Зона можливого ураження** — окрема територія, на якій внаслідок виникнення надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру виникає загроза життю або здоров'ю людей та заподіяння матеріальних втрат.

**Захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру** — система організаційних, технічних, медико-біологічних, фінансово-економічних та інших заходів щодо запобігання та реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру і ліквідації їх наслідків, що реалізуються центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, відповідними силами та засобами підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності і господарювання, добровільними формуваннями і спрямовані на захист населення і територій, а також матеріальних і культурних цінностей та довкілля.

**Заходи першої допомоги** — те саме, що і долікарська допомога.

**Захисний дихальний апарат** — апарат, призначений для індивідуального захисту органів дихання людини від небезпечних і шкідливих факторів, що діють інгаляційно.

**Захисний костюм** — спеціальний одяг, що має захисні властивості, складова частина засобів індивідуального захисту.

**Ізолювальний захисний дихальний апарат** — дихальний апарат, що ізолює органи дихання від навколишнього середовища і забезпечує людину повітрям чи дихальним газом.

**Катастрофа** — велика за масштабами аварія чи інша подія, що призводить до тяжких наслідків.

**Класифікація надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру** — система, згідно з якою надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру поділяються на класи і підкласи залежно від їх характеру.

**Класифікаційна ознака надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру** — технічна або інша характеристика аварії або катастрофи, що дає змогу віднести її до надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру.

**Класифікаційний шифр** (позначення) — числовий код небезпечного вантажу, що характеризує його транспортну безпеку та обумовлюється ГОСТ 19433-88.

**Компетентний орган з перевезення небезпечних вантажів** — орган, що таким визнається Кабінетом Міністрів України з метою виконання міжнародних договорів України у сфері перевезень небезпечних вантажів.

**Легкозаймісті речовини і матеріали** — горючі речовини і матеріали, які здатні займатися від короткочасного (до 30 с) впливу джерела запалювання з низькою енергією (полум'я сірника, іскра, сигарета, що жевріє, і т.ін.).

**Легкозаймісті рідини (ЛЗР)** — рідини з температурою спалаху не вище 61 град. С у закритому тиглі або 66 град. С у відкритому тиглі.

**Ліквідація наслідків аварійної ситуації** — комплекс організаційно-технічних заходів, спрямованих на запобігання загрози людям, на захист довкілля, збереження вантажу, рухомого складу, споруд, відновлення руху поїздів і маневрових робіт у можливо короткий термін.

**Ліквідація надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру** — проведення комплексу заходів, які включають аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи, що здійснюються у разі виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру і спрямовані на припинення дії небезпечних факторів, рятування життя та збереження здоров'я людей, а також на локалізацію зон надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

**Маршрути перевезення небезпечних вантажів** — залізничні шляхи, автомобільні дороги, внутрішні водні шляхи, морський та повітряний простір, де дозволено рух транспортних засобів, які перевозять небезпечні вантажі.

**Масові неінфекційні захворювання (отруєння)** — масові захворювання, виникнення яких зумовлено впливом біологічних, фізичних, хімічних чи соціальних факторів середовища життєдіяльності, у тому числі об'єктів господарської та інших видів діяльності, продукції, робіт, послуг.

**Місця зберігання небезпечних вантажів** – спеціально облаштовані місця, майданчики, складські приміщення та споруди, де зберігаються прийняті до/після перевезення небезпечні вантажі.

**Міжнародне перевезення небезпечних вантажів** – перевезення небезпечних вантажів з території України на територію іноземної держави; з території іноземної держави на територію України; транзитом через територію України.

**Медико-психологічна реабілітація** – комплекс лікувально-профілактичних, реабілітаційних та оздоровчих заходів, спрямованих на відновлення психофізіологічних функцій, оптимальної працездатності, соціальної активності рятувальників аварійно-рятувальних служб (формувань), осіб, залучених до виконання аварійно-рятувальних робіт при виникненні надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру, а також постраждалих внаслідок такої надзвичайної ситуації, передусім неповнолітніх осіб.

**Надзвичайний стан** – це передбачений Конституцією України особливий правовий режим діяльності державних органів, органів місцевого та регіонального самоврядування, підприємств, установ і організацій, який тимчасово допускає встановлені цим Законом обмеження в здійсненні конституційних прав і свобод громадян, а також прав юридичних осіб та покладає на них додаткові обов'язки.

**Надзвичайна ситуація техногенного та природного характеру** – порушення нормальних умов життя і діяльності людей на окремій території чи об'єкті на ній або на водному об'єкті, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом або іншою небезпечною подією, в тому числі епідемією, епізоотією, епіфітотією, пожежею, яке призвело (може призвести) до неможливості проживання населення на території чи об'єкті, ведення там господарської діяльності, загибелі людей та/або значних матеріальних втрат.

**Надзвичайна ситуація (НС)** – 1. порушення нормальних умов життя і діяльності людей на об'єкті або території, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом або іншими чинниками, що призвело (може призвести) до загибелі людей та/або значних матеріальних втрат.

2. несподівана обстановка, що раптово виникла на певній території або об'єкті економіки в результаті аварії, катастрофи, небезпечного природного явища або стихійного лиха, що можуть привести до людських жертв, шкоди здоров'ю людей або навколишньому середовищу, матеріальним втратам і порушенню умов життєдіяльності людей.

3. порушення нормальних умов життєдіяльності людей на об'єкті або території, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, великою пожежею, застосуванням засобів ураження, що призвели або можуть призвести до людських або матеріальних втрат

НС класифікуються:

- за причиною виникнення: навмисні та ненавмисні;
- за природою виникнення: техногенні, природні, екологічні, біологічні, антропогенні, соціальні та комбіновані;
- за масштабами поширення наслідків: локальні, об'єктові, місцеві національні, регіональні, глобальні;
- за можливістю запобігання НС: неминучі (наприклад, природні) та такі, яким можна запобігти (наприклад, техногенні, соціальні).

До т е х н о г е н н и х відносяться НС, походження яких пов'язане з технічними об'єктами: вибух, пожежі, аварії на хімічно небезпечних об'єктах, викиди радіоактивних речовин на радіаційних небезпечних об'єктах, аварії з викидом екологічно небезпечних речовин, завалення будівель, аварії на системах життєзабезпечення тощо.

До п р и р о д н и х відносяться НС, пов'язані із проявами стихійних сил природи: землетруси, цунамі, повені, виверження вулканів, зсуви, селі, урагани, смерчі, бурі, природні пожежі тощо.

До е к о л о г і ч н о г о лиха (НС) відносяться аномальні зміни стану природного середовища: забруднення біосфери, руйнування озонового шару, опустинювання, кислотні дощі тощо.

До б і о л о г і ч н и х НС відносяться події, що відбуваються в суспільстві, міжнаціональні конфлікти із застосуванням сили, тероризм, грабунки, насильства, протиріччя між державами (війни).

А н т р о п о г е н н і НС є наслідком помилкових дій людей.

Надзвичайні ситуації характеризуються якісними та кількісними критеріями. До якісних критеріїв відносяться: часовий (раптовість та швидкість розвитку подій); соціально-екологічний (людські жертви, виведення із обігу великих площ); соціально-психологічний (масові стреси); економічний. Наприклад, ситуації відносяться до надзвичайних, якщо загинуло більше 10 людей, ГДК перевищена більше ніж в 100 разів, викид нафтопродуктів перевищив 10 т та ін.

### **Основні причини виникнення НС:**

◆ внутрішні: складність технологій, недостатня кваліфікація персоналу, проектно-конструкторські недоробки, фізичний і моральний знос обладнання, низька дисципліна праці та низька технологічна дисципліна;

◆ зовнішні: стихійні лиха, неочікуване припинення подачі електроенергії, газу, води, технологічних продуктів, тероризм, війни.

**Х а р а к т е р р о з в и т к у Н С.** Виникнення НС обумовлене наявністю залишкового ризику. У відповідності із концепцією надлишкового ризику абсолютну безпеку забезпечити неможливо. Тому приймається така безпека, яку приймає і може забезпечити суспільство в даний період часу.

Умови виникнення НС: наявність джерела ризику (тиску, вибухових, отруйних, радіоактивних речовин), дія факторів ризику (викид газу,

вибух, загоряння); перебування у вогнищі ураження людей, сільськогосподарських тварин та угідь.

Аналіз причин та ходу розвитку НЗ різного характеру показує їх загальну рису – стадійність. Виділяють п'ять стадій (періодів) розвитку НС:

- ❖ накопичення негативних ефектів, що призводять до аварії;
- ❖ період розвитку катастрофи;
- ❖ екстремальний період, за якого виділяється основна доля енергії;
- ❖ період затування;
- ❖ період ліквідації наслідків.

**В о г н и щ а у р а ж е н н я т е х н о г е н н о г о х а р а к т е р у.** Існують такі вогнища ураження (ВУ): при вибухах конденсованих вибухових речовин, газоповітряних, пароповітряних, пило-повітряних, сумішей; хімічних, радіаційних та біологічних гідродинамічних аваріях, пожежах, аваріях поїздів, падіннях літаків.

**Не зазначена якість (н.з.я.)** — позначення окремих речовин або сумішей, що мають незазначену якість або склад, але відповідають одному класу небезпеки та номеру ООН.

**Нейтралізація** — складова частина заходів з ліквідації наслідків аварійних ситуацій, пов'язана із видаленням, розсіюванням, перетворенням у безпечні форми небезпечних вантажів, їхніх парів, продуктів горіння і розкладання.

**Небезпечна зона** — зона аварії, у межах якої є загроза ураження від вибуху, пожежі, отруєння, опромінення, опіків, обмороження людей і тварин.

**Небезпечний вантаж (НВ)** — речовини, матеріали, вироби, відходи виробничої та іншої діяльності, які внаслідок притаманних їм властивостей за наявності певних факторів можуть під час перевезення спричинити вибух, пожежу, пошкодження технічних засобів, пристроїв, споруд та інших об'єктів, заподіяти матеріальні збитки та шкоду довкіллю, а також призвести до загибелі, травмування, отруєння людей, тварин і які за міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або за результатами випробувань в установленому порядку залежно від ступеня їх впливу на довкілля або людину віднесено до одного з класів небезпечних речовин. Зарахування вантажів до небезпечних ґрунтується на відповідних класифікаційних показниках і критеріях (ГОСТ 19433-88).

**Небезпечні речовини** — речовини, віднесені до таких класів: клас 1 — вибухові речовини та вироби; клас 2 — гази; клас 3 — легкозаймисті рідини; клас 4.1 — легкозаймисті тверді речовини; клас 4.2 — речовини, схильні до самозаймання; клас 4.3 — речовини, що виділяють легкозаймисті гази при стиканні з водою; клас 5.1 — речовини, що окислюють; клас 5.2 — органічні пероксиди; клас 6.1 — токсичні речовини; клас 6.2 — інфекційні речовини; клас 7 — радіоактивні

матеріали; клас 8 – корозійні речовини; клас 9 – інші небезпечні речовини та вироби.

**Небезпечний фактор** – будь-який хімічний, фізичний, біологічний чинник, речовина, матеріал або продукт, що впливає або за певних умов може негативно впливати на здоров'я людини.

**Номер ООН** – порядковий номер, наданий небезпечному вантажу або групі подібних за властивостями небезпечних вантажів на основі Рекомендацій Комітету експертів Організації Об'єднаних Націй з перевезення небезпечних вантажів документ ST/SG/AC. 10/1 Rev. 8).

**Об'єкт підвищеної небезпеки** – об'єкт, який згідно з законом вважається таким, на якому є реальна загроза виникнення аварії та/або надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру.

**Об'єкт державної санітарно-епідеміологічної експертизи** – будь-яка діяльність, технологія, продукція та сировина, проекти нормативних документів, реалізація (функціонування, використання) яких може шкідливо вплинути на здоров'я людини, а також діючі об'єкти та чинні нормативні документи у випадках, коли їх шкідливий вплив встановлено в процесі функціонування (використання), а також у разі закінчення встановленого терміну дії висновку державної санітарно-епідеміологічної експертизи.

**Об'єкти санітарних заходів** – харчові продукти, в тому числі для спеціального дієтичного споживання, функціональні харчові продукти, а також харчові добавки, ароматизатори, дієтичні добавки та допоміжні матеріали для переробки харчових продуктів, допоміжні засоби та матеріали для виробництва та обігу харчових продуктів.

**Одержувач небезпечного вантажу** – зазначена в перевізних документах юридична (резидент і нерезидент) або фізична особа (громадянин України, іноземець, особа без громадянства), яка одержує небезпечний вантаж від перевізника.

**Оповіщення** – доведення сигналів і повідомлень органів управління про загрозу та виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, аварій, катастроф, епідемій, пожеж тощо до центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій і населення.

**Орган управління ЄДС** (її підсистемами) – орган виконавчої влади або його структурний підрозділ, призначений для безпосереднього керівництва діяльністю щодо запобігання і реагування на надзвичайні ситуації в межах їх компетенції.

**Оцінка ризику** – науково обґрунтований процес, який складається з ідентифікації та характеристики небезпеки, оцінки впливу, характеристики ризику.

**Підсистема** – складова частина ЄДС.

**Перевізник небезпечного вантажу** – юридична (резидент і нерезидент) або фізична особа (громадянин України, іноземець, особа без громадянства), яка здійснює перевезення небезпечного вантажу.

**Перевезення небезпечних вантажів** – діяльність, пов'язана з переміщенням небезпечних вантажів від місця їх виготовлення чи зберігання до місця призначення з підготовкою вантажу, тари, транспортних засобів та екіпажу, прийманням вантажу, здійсненням вантажних операцій та короткостроковим зберіганням вантажів на всіх етапах переміщення.

**Повідомлення про ризик** – взаємний обмін інформацією про ризик між спеціалістами з оцінки ризику, особами, що здійснюють управління ризиком, заінтересованими торговими партнерами та іншими заінтересованими сторонами.

**Прикордонні інспекційні пости** – потужності (об'єкти), що розташовані у пункті пропуску через державний кордон, включаючи пункти на автомобільних шляхах, залізничних станціях, аеропортах, морських і річкових портах, де здійснюється відповідний контроль (інспектування) імпортованих та експортованих вантажів з об'єктами санітарних заходів, що переміщуються через державний кордон України.

**Порушення нормальних умов життєдіяльності** – відсутність питного водопостачання, водовідведення, електро-, газо- і теплопостачання (в осінньо-зимовий період) та/або така зміна технічного стану житлового будинку (приміщення), внаслідок якої він став аварійним або не придатним до експлуатації, та/або зміна стану території (об'єкта), внаслідок якої проживання населення і провадження господарської діяльності на території (об'єкті) є неможливим.

**Постраждалі внаслідок надзвичайної ситуації техногенного або природного характеру** – особи, здоров'ю яких заподіяна шкода внаслідок надзвичайної ситуації техногенного або природного характеру.

**Потерпілий у транспортній події** – особа, що загинула або травмована у транспортній події.

**Потенційно небезпечні заходи** – заходи (покази озброєння і військової техніки, паради, тренування, навчання), які проводяться в умовах присутності цивільного населення за участю особового складу Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів з використанням озброєння і військової техніки, що можуть створити загрозу виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

**Реагування на надзвичайні ситуації** – скоординовані дії підрозділів єдиної державної системи щодо реалізації планів дій (аварійних планів), уточнених в умовах конкретного виду та рівня надзвичайної ситуації з метою надання невідкладної допомоги потерпілим, усунення загрози життю та здоров'ю людей.



**Реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру** – скоординовані дії підрозділів єдиної державної системи щодо реалізації планів локалізації та ліквідації аварії (катастрофи), уточнених в умовах конкретного виду та рівня надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру, з метою надання невідкладної допомоги потерпілим, усунення загрози життю та здоров'ю людей, а також рятувальникам у разі необхідності.

**Ризик** – можливість виникнення та вірогідні масштаби наслідків від негативного впливу об'єктів санітарних заходів протягом певного періоду часу.

**Санітарні та протиепідемічні заходи** – діяльність, спрямована на створення безпечних для здоров'я умов побуту, праці, навчання, відпочинку та інших сфер життя і діяльності людини, запобігання виникненню та поширенню інфекційних хвороб.

**Санітарне та епідемічне благополуччя населення** – це стан здоров'я населення та середовища життєдіяльності людини, при якому показники захворюваності перебувають на усталеному рівні для даної території, умови проживання сприятливі для населення, а параметри факторів середовища життєдіяльності знаходяться в межах, визначених санітарними нормами.

**Санітарні та протиепідемічні (профілактичні) заходи (санітарні заходи)** – комплекс організаційних, адміністративних, інженерно-технічних, медичних, нормативних, екологічних, ветеринарних та інших заходів, спрямованих на усунення або зменшення шкідливого впливу на людину факторів середовища життєдіяльності, запобігання виникненню і поширенню інфекційних хвороб і масових неінфекційних захворювань (отруєнь) та їх ліквідацію.

**Санітарно-епідемічна ситуація** – стан середовища життєдіяльності та обумовлений ним стан здоров'я населення на певній території в конкретно визначений час.

**Санітарно-епідеміологічний норматив** (гігієнічний норматив, епідеміологічний показник, протиепідемічний норматив) – встановлене дослідженнями припустиме максимальне або мінімальне кількісне та (або) якісне значення показника, що характеризує фактор середовища життєдіяльності за медичними критеріями (параметрами) його безпечності для здоров'я людини та здоров'я майбутніх поколінь, а також стан здоров'я населення за критеріями захворюваності, розповсюджуваності хвороб, фізичного розвитку, імунітету тощо.

**Санітарно-епідеміологічний сертифікат (гігієнічний сертифікат)** – разовий документ суворої звітності, виданий органами, установами та закладами державної санітарно-епідеміологічної служби, що підтверджує безпеку для здоров'я та життя людини окремих видів товарів широкого вжитку (харчових продуктів і напоїв, парфумерно-косметичних виробів, товарів дитячого асортименту, виробів побутового призначення тощо) на

підставі результатів проведених санітарно-хімічних, токсикологічних, фізико-хімічних, радіологічних, мікробіологічних та інших досліджень. **Санітарний захід безпечності харчових продуктів (санітарний захід)** – застосування будь-яких законів, постанов та інших нормативно-правових актів, вимог та процедур для захисту життя і здоров'я людей від ризику, що виникає від споживання харчових добавок, забруднюючих речовин, токсинів або хвороботворних організмів у харчових продуктах, підконтрольних санітарній службі, та харчових продуктів, підконтрольних ветеринарній службі, виконання яких є обов'язковим. Санітарні заходи включають, зокрема, обов'язкові параметри безпечності кінцевого продукту; методи переробки та виробництва; процедури експертизи, інспектування, сертифікації та ухвалення; положення щодо відповідних статистичних методів; процедури відбору зразків та методів оцінки ризику; вимоги щодо пакування та етикетування, які безпосередньо стосуються безпечності харчових продуктів.

**Середовище життєдіяльності людини (середовище життєдіяльності)** – сукупність об'єктів, явищ і факторів навколишнього середовища (природного і штучно створеного), що безпосередньо оточують людину і визначають умови її проживання, харчування, праці, відпочинку, навчання, виховання тощо.

**Сили і засоби ЄДС** – військові, спеціальні і спеціалізовані цивільні підрозділи з їх оснащенням, наглядові органи та інформаційні бази підсистем єдиної державної системи, призначені або залучені для виконання завдань щодо запобігання і реагування на надзвичайні ситуації.

**Система оповіщення** – комплекс організаційно-технічних заходів, апаратури і технічних засобів оповіщення, апаратури, засобів та каналів зв'язку, призначених для своєчасного доведення сигналів та інформації про виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру до центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій і населення.

**Сприятливі умови життєдіяльності людини** – стан середовища життєдіяльності, при якому відсутній будь-який шкідливий вплив його факторів на здоров'я людини і є можливості для забезпечення нормальних і відновлення порушених функцій організму.

**Суб'єкт перевезення небезпечних вантажів** – підприємство, установа, організація або фізична особа, які відправляють, перевозять або одержують небезпечні вантажі (відправники, перевізники та одержувачі).

**Схід з рейок рухомого складу залізничного транспорту** – подія, що призвела до втрати взаємодії хоча б одного колеса рухомого складу залізничного транспорту з рейкою в результаті зміщення колеса від свого нормального положення щодо головки рейки.

**Технічний регламент** – нормативно-правовий акт, затверджений центральним органом виконавчої влади з питань технічного регулю-

вання та споживчої політики, в якому зазначаються характеристики продукту чи пов'язані з ним процеси і методи виробництва, включаючи відповідні адміністративні положення, виконання яких є обов'язковим. Технічний регламент не містить вимог щодо безпечності харчових продуктів, встановлених згідно із санітарними заходами, та може включати або визначати вимоги до термінології, позначень, пакування, маркування або етикетування стосовно продукту, процесу чи методу виробництва.

**Транспортна небезпека** — узагальнений показник, що характеризує несприятливий вплив небезпечного вантажу на навколишнє середовище, обслуговувальний персонал і населення під час нетривалого впливу в умовах аварійної ситуації.

**Транспортні події** — залізничні події та інциденти, що виникли під час руху рухомого складу залізничного транспорту та призвели до загибелі або травмування людей, пошкодження технічних засобів, вантажу, об'єктів залізничного транспорту, дезорганізації руху поїздів. Транспортні події що загрожують безпеці руху поїздів, у залежності від наслідків, поділяються на залізничні події з тяжкими наслідками, залізничні події, серйозні інциденти та інциденти.

**Харчова добавка** — будь-яка речовина, яка не вважається харчовим продуктом або його складником, але додається до харчового продукту з технологічною метою в процесі виробництва та яка у результаті стає невід'ємною частиною продукту (термін не включає забруднюючі речовини, пестициди або речовини, додані до харчових продуктів для поліпшення їх поживних властивостей).

**Харчовий продукт (їжа)** — будь-яка речовина або продукт (сирий, включаючи сільськогосподарську сировину, необроблений, напівоброблений або оброблений), призначені для споживання людиною. Харчовий продукт включає напій, жувальну гумку та будь-яку іншу речовину, зокрема воду, що навмисно включені до харчового продукту під час виробництва, підготовки або обробки.

**Управління ризиком** — процес вибору альтернативних рішень на підставі результатів оцінки ризику та, у разі необхідності, вибору і впровадження відповідних засобів управління (контролю), включаючи регуляторні заходи.

**Уражальний чинник джерела надзвичайної ситуації** — складова частина небезпечного явища або процесу, що характеризується фізичною, хімічною, біологічною чи іншою дією (впливом) та перевищенням нормативних показників.

**Фактори середовища життєдіяльності** — будь-які біологічні (вірусні, пріонні, бактеріальні, паразитарні, генетично модифіковані організми, продукти біотехнології тощо), хімічні (органічні і неорганічні, природні та синтетичні), фізичні (шум, вібрація, ультразвук, інфразвук, теплове, іонізуюче, неіонізуюче та інші види випромінювання), соціальні

(харчування, водопостачання, умови побуту, праці, відпочинку, навчання, виховання тощо) та інші фактори, що впливають або можуть впливати на здоров'я людини чи на здоров'я майбутніх поколінь.

**Фільтрувальний захисний дихальний апарат** — дихальний апарат, що забезпечує очищення повітря, яке вдихається з навколишнього середовища.

**Шкідливий вплив на здоров'я людини** — вплив факторів середовища життєдіяльності, що створює загрозу здоров'ю, життю або працездатності людини чи здоров'ю майбутніх поколінь.

## **БЕЗПЕКА АТМОСФЕРИ**

**Аварійні викиди** — викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря внаслідок промислової чи транс-портної аварії, катастрофи, стихійного лиха.

**Викид (емісія)** — надходження забруднюючої речовини в атмосферне повітря від джерела викиду.

**Викид речовини** — надходження речовини в атмосферу від джерел забруднення.

**Виробничий контроль** (в галузі охорони атмосферного повітря) — контроль за виконанням вимог законодавства про охорону атмосферного повітря, що здійснюється підприємствами, установами, організаціями в процесі їх господарської діяльності.

**Гранично допустима концентрація забруднюючої речовини в атмосферному повітрі (ГДК)** — віднесена до визначеного часу максимальна концентрація забруднюючої речовини в атмосферному повітрі, яка при періодичному впливі або постійному впливі на людину та навколишнє природне середовище не справляє на них шкідливої дії протягом всього життя людини, включаючи віддалені наслідки.

**Граничні нормативи утворення забруднюючих речовин** — гранична кількість забруднюючих речовин, які утворюються при експлуатації окремих типів технологічного та іншого обладнання і відводяться у атмосферне повітря, встановлюються з врахуванням сучасних технологічних можливостей, прогресивних маловідходних технологій, комплексного використання сировини, удосконаленого газопилоочисного обладнання та інше.

**Газоочисна установка** — споруда, призначена для вловлювання з відхідних газів або вентиляційного повітря наявних в них шкідливих домішок, яка складається з газочисних апаратів, допоміжного обладнання і комунікацій.

**Гранично допустимий викид (ГДВ)** — науково-технічний норматив, який встановлюється за умови, щоб вміст забруднюючих речовин в приземному шарі повітря від джерела або їх сукупності не перевищував норматив якості повітря для населення, тваринного і рослинного світу.

**Джерело викиду** (забруднюючої речовини) — об'єкт, підприємство, цех, агрегат, устаткування та інше, з якого надходить і розповсюджується в атмосферному повітрі забруднююча речовина.

**Джерело забруднення атмосферного повітря** — об'єкт, що розповсюджує забруднюючі атмосферне повітря речовини.

**Джерело виділення забруднюючих речовин** — об'єкт, в якому відбувається утворення забруднюючих речовин (технологічна установка, обладнання, апарат та інше).

**Забруднюючі атмосферне повітря речовини (забруднюючі речовини ЗР)** — домішки в атмосферному повітрі, які можуть негативно впливати на здоров'я людей або навколишнє середовище.

**Залпові викиди** — викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, які кількісно і якісно передбачені технологічними регламентами виробництв.

**Забруднююча** (атмосферне повітря) **речовина** — будь-яка речовина хімічного або біологічного походження, що присутня або надходить до атмосферного повітря і може прямо або опосередковано діяти на навколишнє природне середовище і здоров'я людини.

**Інвентаризація викидів** — систематизація інформації про розміщення джерел забруднення атмосфери на території, види і кількісний склад забруднюючих речовин, що викидаються у атмосферне повітря.

**Інструментальний метод контролю** — безпосередній метод контролю (інструментальний, інструментально-лабораторний, індикаторний) викидів з джерел забруднення атмосферного повітря.

**Концентрація забруднюючих речовин** — кількість забруднюючої речовини в певному об'ємі або ваговій одиниці в газах, що відходять в атмосферне повітря.

**Лінійне джерело викидів** — джерело викидів забруднюючих речовин в атмосферу, від якого надходження речовин здійснюється через отвір, зафіксований у вигляді лінії, і має початок і кінець в системі координат.

**Нормативний викид** — потужність викиду забруднюючої речовини в межах гранично допустимої або тимчасово погодженої потужності викиду, встановленої юридично оформленим дозволом на викид на даний період в г/с.

**Наднормативний викид** — фактична потужність викиду, яка перевищує нормативний викид в г/с.

**Неорганізований викид** — 1) викид, який надходить в атмосферу у вигляді ненаправлених потоків газопилової суміші від джерел забруднення не оснащених спеціальними спорудами для відведення газів газоходами, трубами та іншими спорудами. 2) промисловий викид, який надходить в атмосферне повітря у вигляді ненаправлених потоків газопилової суміші в результаті порушення герметичності обладнання, відсутності або незадовільної роботи обладнання по відсосу газопилової

суміші в місцях перевантаження, вивантаження або зберігання продукту.

**Організований викид** — промисловий викид, який надходить в атмосферне повітря через спеціально споруджені газоходи, труби, повітроводи.

**Пересувне джерело забруднення атмосфери** — транспортний засіб, рух якого супроводиться викидом в атмосферу забруднюючих речовин.

**Площинне джерело викидів** — джерело викидів забруднюючих речовин в атмосферу, від якого надходження речовин здійснюється з поверхні, що має територіальні координати в системі координат.

**Потужність викиду забруднюючої речовини** — кількість забруднюючої речовини, що надходить в атмосферне повітря за одиницю часу.

**Потужність викиду** — кількість речовин, що викидається в атмосферне повітря за одиницю часу в г/с.

**Стаціонарне джерело викиду забруднюючої речовини** — джерело викиду, що зберігає свої просторові координати протягом певного часу і здійснює викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря.

**Санітарно-захисна зона** — спеціально організована територія, яка встановлюється від джерела шкідливості (в тому числі від джерела забруднення атмосфери) до межі жилої забудови, ділянок оздоровчих установ, місць відпочинку, садівницьких товариств та інших прирівнених до них об'єктів.

**Стаціонарне джерело забруднення атмосфери** — підприємство, цех, агрегат, установка або інший нерухомий об'єкт, що зберігає свої просторові координати протягом певного часу і здійснює викиди забруднюючих речовин в атмосферу.

**Тимчасово погоджений викид** — гранична кількість забруднюючих речовин, встановлена для підприємства на відповідний строк до досягнення ГДВ з врахуванням впровадження повітроохоронних заходів і на рівні викидів підприємств аналогічних по потужності і технологічних процесах.

**Точкове джерело викидів** — джерело викидів забруднюючих речовин в атмосферу, від якого надходження речовин здійснюється через отвір, зафіксований у вигляді точки в системі координат.

**Технологічне джерело забруднення** — об'єкт, в якому утворення забруднюючих речовин спричинене технологічним процесом.

**Тимчасово погоджений викид (ТПВ)** — викид забруднюючих речовин в атмосферне повітря, що встановлюється на відповідний строк на рівні викидів аналогічних по потужностях і технологічних процесах підприємств, які досягли найкращої технології виробництва до досягнення гранично допустимого викиду.

## БЕЗПЕКА ГИДРОСФЕРИ

Норми якості води являють собою сукупність встановлених допустимих значень показників складу і властивостей води водних об'єктів, в межах яких надійно відвертається шкода здоров'ю населення, забезпечуються нормальні умови водокористування і екологічне благополуччя водного об'єкта. Показники, що входять до сукупності норм якості води, називаються нормованими показниками складу і властивостей води. Вони включають нормовані властивості води, тобто загальні вимоги до фізичних, хімічних, біологічних характеристик властивостей води (температури, водневого показника рН, запахів, присмаків, токсичності води та ін.) і нормовані речовини, що характеризуються нормами їх вмісту і гранично допустимими концентраціями (ГДК) у воді водних об'єктів для різних категорій водокористування (або ОБРВ шкідливих речовин у воді рибогосподарських водних об'єктів і ОДР вмісту таких речовин у воді водних об'єктів господарсько-питного та комунально-побутового водокористування). Нормовані речовини розподіляються на групи з однаковими лімітуючими ознаками шкідливості (ЛОШ), класами безпеки.

Норми якості води в поверхневих та морських водних об'єктах встановлюються для господарсько-питного, комунально-побутового і рибогосподарського видів водокористування. До господарсько-питного водокористування належить використання водних об'єктів як джерел господарсько-питного водопостачання, а також для водопостачання підприємств харчової промисловості.

До комунально-побутового водокористування належить використання водних об'єктів для купання, заняття спортом і відпочинку населення; вимоги до якості води, встановлені для комунально-побутового водокористування, поширюються на водні об'єкти або їх ділянки, які знаходяться в межах населених пунктів.

До рибогосподарських водних об'єктів належать водотоки, водойми або їх окремі ділянки, що використовуються (можуть використовуватись) для промислового добування риби та інших об'єктів водного промислу або мають значення для відтворення їх запасів. Вони підрозділяються на 3 категорії.

До вищої категорії належать ділянки водних об'єктів в місцях розташування нерестилищ, зимувальних ям і масового нагулу особливо цінних видів риби, мешкання промислових водних ссавців, а також охоронних зонах господарств будь-якого типу для штучного розведення та вирощування цінних видів риби, водних тварин і рослин.

До першої категорії належать водні об'єкти, які використовуються для збереження і відтворення цінних видів риби, що мають високу чутливість до вмісту кисню.

До другої категорії належать водні об'єкти, що використовуються для інших рибогосподарських потреб. Види та категорії водокористування

на водних об'єктах встановлюються за поданням органів Держрибгосппрому України та МОЗ України.

За умови розробки та затвердження екологічних чи інших вимог і норм стану водних об'єктів ці вимоги і норми слід враховувати при розрахунку ГДС речовин.

**О с н о в н і п о н я т т я:**

**Асимілююча спроможність (АС) водного об'єкта** – спроможність водного об'єкта приймати певну масу речовини в одиницю часу без порушення норм якості води в контрольних створах (пунктах) водокористування. АС визначається з урахуванням процесів змішування, розбавлення і самоочищення домішок у водному об'єкті.

**Басейн водозбірний** – частина земної поверхні і товщі ґрунтів, з яких відбувається стік води у водотік або водойму.

**Б'єф** – ділянка річки, що розташована вище або нижче водопідпірної споруди (греблі).

**Болото** – надмірно зволожена земельна ділянка із застоєм водним режимом і специфічним рослинним покривом.

**Використання води** – процес вилучення води для використання у виробництві з метою отримання продукції та для господарсько-питних потреб населення, а також без її вилучення для потреб гідроенергетики, рибництва, водного, повітряного транспорту та інших потреб.

**Вода дренажна** – вода, яка профільтрувалася з певної території та відводиться за допомогою дренажної системи з метою пониження рівня ґрунтових вод.

**Вода зворотна** – вода, що повертається за допомогою технічних споруд і засобів з господарської ланки кругообігу води в його природні ланки у вигляді стічної, шахтної, кар'єрної чи дренажної води.

**Вода лляльна** (підсланева) – вода з домішками (переважно нафтопродуктів), зібрана в колодязях – ллялах машинних відділень судна.

**Вода стічна** – вода, що утворилася в процесі господарсько-побутової і виробничої діяльності (крім шахтної, кар'єрної і дренажної води), а також відведена з забудованої території, на якій вона утворилася внаслідок випадання атмосферних опадів.

**Води** – усі води (поверхневі, підземні, морські), що входять до складу природних ланок кругообігу води.

**Води підземні** – води, що знаходяться нижче рівня земної поверхні в товщах гірських порід верхньої частини земної кори в усіх фізичних станах.

**Води поверхневі** – води різних водних об'єктів, що знаходяться на земній поверхні.

**Водний об'єкт** – природний або створений штучно елемент довкілля, в якому зосереджуються води (море, річка, озеро, водосховище, ставок, канал, водоносний горизонт).



**Водні ресурси** – обсяги поверхневих, підземних і морських вод відповідної території.

**Водозабір** – споруда або пристрій для забору води з водного об'єкта.

**Водойма** – безстічний або із сповільненим стоком поверхневий водний об'єкт.

**Водокористування** – використання вод (водних об'єктів) для задоволення потреб населення і галузей економіки.

**Водосховище** – штучна водойма місткістю більше 1 млн. кубічних метрів, збудована для створення запасу води та регулювання її стоку.

**Водний об'єкт підконтрольний** – (водний об'єкт) зосередження природних вод на поверхні суші, яке внесене до кадастру, має характерні форми поширення і риси гідрологічного режиму та належить до природних ланок круговороту води: поверхневі води суші – річка, озеро, болото, водосховище, ставок; внутрішнє море.

Зосередження вод, що належать до господарської ланки круговороту води, можуть не належати до водних об'єктів. До таких зосереджень вод відносяться водогосподарські споруди (ВГС): накопичувачі води для водопостачання, споруди для транспортування води, водні об'єкти виробничого призначення (меліоративні системи, водойми-охолоджувачі, рибогосподарські ставки), споруди для накопичування та транспортування зворотних вод. Не є водним об'єктом також частина природного ландшафту (ЧПЛ), яка використовується для накопичування зворотних вод чи їх транспортування до водного об'єкта або місця обробки чи викорис-тання, наприклад, замкнуті пониззя рельєфу, тальвеги і т.ін.

**Водні об'єкти із спеціально встановленими нормами якості води (ВСНЯ)** – водні об'єкти прикордонних, лікувальних і заповідних зон, болота, а також водні об'єкти з наявністю специфічних особливостей природного складу і властивостей води, наприклад, підвищеного природного вмісту завислих речовин, мінеральних солей, заліза, алюмінію, міді, фтору та ін. Для таких водних об'єктів встановлюються окремі показники складу і властивостей води, додатково або замість показників, що вказані в п.1.2.

**Водні об'єкти з нормованою якістю води (ВНЯ)** – водні об'єкти, для яких встановлені види водокористування та норми якості води відповідно до п.1.2, або встановлені окремі показники складу та властивостей води, як для ВСНЯ.

**Гранично допустимий рівень токсичності (ГДРТ) зворотної води** – це такий показник її властивості, при якому НКР менше чи дорівнює розрахунковій кратності розбавлення зворотної води у контрольному створі вод-ного об'єкта. Фактичний рівень токсичності (ФРТ) дорівнює НКР, тобто середньоарифметичному значенню ряду визначених показників НКР. Якщо ФРТ не відповідає ГДРТ, визначається тимчасово

погоджений рівень токсичності (ТПРТ), який дорівнює найкращому середньому показнику НКР ряду дослідів.

**Гранично допустима концентрація (ГДК) речовини у воді** – встановлений рівень концентрації речовини у воді, вище якого вода вважається непридатною для конкретних цілей водокористування.

**Гранично допустимий скид (ГДС) речовини** – показник максимально допустимої в одиницю часу кількості (маси) речовини, що відводиться із зворотними водами у поверхневі та морські води, який з урахуванням встановлених обмежень на скид цієї речовини від інших джерел забруднення гарантує дотримання норм її вмісту в заданих контрольних створах (пунктах) водного об'єкта. Таким чином, величини ГДС речовин визначаються і встановлюються, як правило, для кожного із сукупності випусків зворотних вод, пов'язаних єдністю водного об'єкта (тобто за басейновим принципом), з урахуванням оптимального розподілу його асимілюючої спроможності.

**Забір води** – вилучення води з водного об'єкта для використання за допомогою технічних пристроїв або без них.

**Забруднююча речовина** – речовина, що спричиняє погіршення якості води.

**Заплавні землі** – прибережна територія, що може бути затоплена чи підтоплена під час повені (паводка).

**Засмічення вод** – привнесення у водні об'єкти сторонніх предметів і матеріалів, що шкідливо впливають на стан вод.

**Зона санітарної охорони** – територія і акваторія, де запроваджується особливий санітарно-епідеміологічний режим з метою запобігання погіршенню якості води джерел централізованого господарсько-питного водопостачання, а також з метою забезпечення охорони водопровідних споруд.

**Контрольні створи (КС) або пункти** – ті місця, де мають дотримуватись встановлені норми якості води.

Під час скиду зворотних вод або проведення інших видів господарської діяльності, що впливають на стан водних об'єктів, які використовуються для господарсько-питних і комунально-побутових потреб, норми якості води або (у випадках природного перевищення цих норм) її природний склад і властивості мають дотримуватись на ділянках водних об'єктів у межах населених пунктів, а також у водотоках впродовж 1 км вище найближчого за течією пункту водокористування (водозабору для господарсько-питного водопостачання, місця купання або організованого відпочинку, території населеного пункту), у водоймах – на акваторії в межах 1 км від пункту водокористування, в прибережних зонах морів – на найближчій границі району водокористування або зони санітарної охорони.

Під час скиду зворотних вод або проведення інших видів господарської діяльності, що впливають на стан рибогосподарських водотоків і

водойм, норми якості води або (у випадках природного перевищення цих норм) її природний склад і властивості мають дотримуватись у межах рибогосподарської ділянки, починаючи з контрольного створу або пункту, визначеного в кожному конкретному випадку органами Мінприроди України, але не далі 500 м від місця скиду зворотних вод або розташування інших джерел домішок, що впливають на якість води (місць видобування корисних копалин, проведення робіт на водному об'єкті і т.д.).

Під час скиду зворотних вод у прибережну зону моря рибогосподарські норми якості води мають дотримуватись у контрольному створі, що розташований на відстані 250 м від місця випуску в будь-якому напрямі.

Контрольні створи визначаються органами Мінприроди України за погодженням з органами МОЗ України та Держрибгосппрому України.

**Ліміт використання води** – граничний обсяг використання води, який встановлюється дозволом на спеціальне водокористування.

**Лімітуючий контрольний створ (КС)** – створ на водному об'єкті, для дотримання норм якості води в якому необхідне встановлення найбільш суворих обмежень на скид речовин із зворотними водами.

**Ліміт забору води** – граничний обсяг забору води з водних об'єктів, який встановлюється в дозволі на спеціальне водокористування.

**Ліміт скиду забруднюючих речовин** – граничний обсяг скиду забруднюючих речовин у поверхневій водній об'єкті, який встановлюється в дозволі на спеціальне водокористування.

**Маловоддя** – період (фаза) гідрологічного режиму водного об'єкта, при якому спостерігається зменшення його водності, внаслідок чого погіршуються умови забезпечення потреб у водних ресурсах.

**Моніторинг вод** – система спостережень, збирання, обробки, збереження та аналізу інформації про стан водних об'єктів, прогнозування його змін та розробки науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття відповідних рішень.

**Озеро** – природна западина на суші, заповнена прісними або солоними водами.

**План заходів щодо досягнення ГДС речовин** – сукупність технічних і вартісних характеристик заходів і споруд, ув'язаних за строками реалізації та спрямованих на поетапне досягнення величин ТПС і ГДС речовин.

**Прибережна захисна смуга** – частина водоохоронної зони відповідної ширини вздовж річки, моря, навколо водойм, на якій встановлено більш суворий режим господарської діяльності, ніж на решті території водоохоронної зони.

**Рівень токсичності (РТ) зворотної води** – це такий показник її властивості, який встановлюється на основі результатів біотестування згідно з критерієм токсичності зворотної води і визначається:

- необхідною кратністю розбавлення (НКР) зворотної води (кількісний показник);
- класом токсичності (КТ) зворотної води (якісний показник).

НКР зворотної води для кожного дослідження визначається з урахуванням розрахункової кратності розбавлення цієї води у контрольному створі водного об'єкта і обчислюється на основі результатів біотестування згідно з встановленим критерієм токсичності. Остаточне значення НКР визначається, як середньоарифметичне величин таких показників у ряді дослідів.

Клас токсичності (КТ) зворотної води визначається на основі показника НКР та таблиці класифікації токсичності зворотної води – нетоксична, слаботоксична, помірно токсична і т.ін. ).

**Рибництво** – штучне розведення і відтворення риби та інших водних живих ресурсів.

**Рибогосподарський водний об'єкт** – водний об'єкт (його частина), що використовується для рибогосподарських цілей.

**Розрахунковий створ (РС)** – створ, для якого визначають розрахункові характеристики водного об'єкта; ним можуть бути контрольний, фоновий, гідрометричний, гирловий (для річок) та інші створи.

**Розрахункові умови (РУ)** – сукупність характеристик, що приймаються для розрахунку умов скиду зворотних вод та інших видів господарського впливу на водні об'єкти в сучасний період і перспективі. До них належать гідрографічні, гідрологічні, гідрохімічні та інші характеристики водних об'єктів, характеристики водозаборів, випусків зворотних вод, водоохоронних заходів.

Суміщені у часі РУ, за яких формується найменша (лімітуюча) асимілююча спроможність водного об'єкта, визначають лімітуючі періоди (сезони, місяці), що розглядаються в розрахунках умов скиду зворотних вод.

**Схема використання і охорони води та відтворення водних ресурсів** – передпроектний документ, що визначає основні водогосподарські та інші заходи, які підлягають здійсненню для задоволення перспективних потреб у воді населення і галузей економіки, а також для охорони вод або запобігання їх шкідливим діям.

**Ставок** – штучно створена водойма місткістю не більше 1млн. кубічних метрів.

**Умови скиду зворотних (стічних, скидних, дренажних) вод** – сукупність встановлених на сучасний період і перспективу характеристик витрат, складу і властивостей зворотних вод, режиму і місця їх скиду до водного об'єкта. Серед них:

- а) категорія зворотних вод (промислові, комунальні і т.п.);
- б) фактична витрата зворотних вод;
- в) затверджена витрата зворотних вод для встановлення тимчасово погоджених скидів (ТПС) речовин;

- г) затверджена витрата зворотних вод для встановлення гранично допустимих скидів (ГДС) речовин;
- д) затверджені ТПС речовин;
- е) затверджені ГДС речовин;
- є) фактичні концентрації речовин;
- ж) тимчасово погоджені концентрації речовин, які відповідають ТПС;
- з) допустимі концентрації речовин, які відповідають ГДС;
- и) встановлені властивості зворотних вод (температура, запах, присмак і т.д.);
- і) найменування водного об'єкта – приймача зворотних вод, тип і місце знаходження їх випуску, щодо якого здійснюється розрахунок умов і контроль скиду зворотних вод;
- ї) режим скиду (протягом доби або місяця, або сезонів, або року).

Витрата води – кількість води, що протікає через живий переріз в одиницю часу.

**Уріз води** – межа води на березі водного об'єкта (берегова лінія).

**Тимчасово погоджений скид (ТПС) речовини** – показник максимально допустимої в одиницю часу кількості (маси) речовини, що відводиться із зворотними водами у водний об'єкт, що встановлюється після кожного етапу реалізації плану заходів щодо досягнення ГДС речовин та щорічно з виділенням етапів зниження скиду речовин протягом року.

На першому етапі досягнення ГДС і щорічно з урахуванням реалізації запланованих заходів величини ТПС речовин встановлюються, як правило, виходячи з проектного або нормалізованого (тобто технічно досяжного на діючій чи нововведеній водоохоронній споруді) складу, а також найкращих середніх показників (див. п.1.8) фактичного складу зворотних вод після їх очищення за попередні 12 місяців, якщо вони гірші за проектні чи нормалізовані.

**Токсичність зворотної води** – це її властивість викликати паталогічні зміни або загибель організмів, що зумовлено присутністю у ній токсичних речовин. Токсичність води встановлюється методом біотестування. Критерієм токсичності зворотної води є встановлений кількісний показник паталогічних змін або загибелі організмів.

**Фактична концентрація речовини (середній показник)** – величина, що приймається для оцінки складу зворотних вод і обчислюється як середньоарифметичне значення даних ряду спостережень за попередні 12 місяців за виключенням найменшого і найбільшого чисел ряду.

Концентрація речовини для обчислювання ТПС (найкращий середній показник) – середній показник значень частини даних ряду від найменшого значення до значення, що не перевищує середньоарифметичне для всього ряду спостережень за попередні 12 місяців, з урахуванням середньоарифметичного значення.

**Якість води** — характеристика складу і властивостей води, яка визначає її придатність для конкретних цілей використання.

### **Токсичні й отруйні речовини**

**Агрохімікати** — органічні, мінеральні і бактеріальні добрива, хімічні меліоранти, регулятори росту рослин та інші речовини, що застосовуються для підвищення родючості ґрунтів, урожайності сільськогосподарських культур і поліпшення якості рослинницької продукції.

**Агрохімічне обстеження** — обов'язкове суцільне обстеження сільськогосподарських угідь з метою державного контролю за зміною показників родючості і забрудненням ґрунтів.

**Агрохімічний паспорт земельної ділянки (поля)** — документ, що містить дані щодо агрохімічної характеристики ґрунтів і стану їх забруднення токсичними речовинами та радіонуклідами.

**Захист рослин** — комплекс заходів щодо попередження, меншення втрат врожаю сільськогосподарських культур від шкідників, хвороб і бур'янів.

**Залишкові кількості** — вміст діючої речовини пестицидів і агрохімікатів, їх похідні і продукти перетворення в живих системах (метаболіти) і у навколишньому природному середовищі.

**Паспортизація об'єкта** — документальне засвідчення наявності належних умов для роботи з пестицидами і агрохімікатами.

**Пестициди** — токсичні речовини, їх сполуки або суміші речовин хімічного чи біологічного походження, призначені для знищення, регуляції та припинення розвитку шкідливих організмів, внаслідок діяльності яких вражаються рослини, тварини, люди і завдається шкода матеріальним цінностям, а також гризунів, бур'янів, деревної, чагарникової рослинності, засмічуючих видів риб.

**Регламенти застосування** — сукупність вимог щодо застосування пестицидів і агрохімікатів.

**Спеціальні сировинні зони** — регіони або окремі господарства, що відповідають умовам виробництва продукції рослинництва і тваринництва, придатної для виготовлення продуктів дитячого та дієтичного харчування.

**Технічні засоби застосування пестицидів і агрохімікатів** — спеціальні машини, механізми та пристрої для обробки об'єктів пестицидами та внесення органічних і мінеральних добрив.

### **РАДІАЦІЙНА БЕЗПЕКА**

**Використання ядерної енергії** — це сукупність видів діяльності, пов'язаних з використанням ядерних технологій, ядерних матеріалів, джерел іонізуючого випромінювання у науці, виробництві, медицині та інших галузях, а також видобуванням уранових руд та поводженням з радіоактивними відходами.

**Вихідний матеріал** – уран, який містить ізотопи у тому співвідношенні, в якому вони є у природному урані; уран, збіднений на ізотопи 235; торій; будь-яка із зазначених речовин у формі металу, сплаву, хімічної сполуки або концентрату; будь-який інший матеріал, що містить одну або декілька із зазначених речовин у концентрації, встановленій нормами, правилами та стандартами з безпеки.

**Виробники радіоактивних відходів** – юридичні або фізичні особи, внаслідок діяльності яких утворюються радіоактивні відходи.

**Втручання** – будь-яка дія, спрямована на зменшення опромінення або запобігання йому чи можливості опромінення людини від джерел, що не належать до сфери контрольованої практичної діяльності або які вийшли з-під контролю.

**Державний кадастр сховищ радіоактивних відходів** – зведення систематизованих відомостей про об'єкти для зберігання чи захоронення радіоактивних відходів.

**Державний реєстр радіоактивних відходів** – послідовний поточний запис актів спеціальної форми про утворення, фізико-хімічний склад, обсяги, властивості, а також перевезення, зберігання та захоронення радіоактивних відходів.

**Джерело іонізуючого випромінювання** – фізичний об'єкт, крім ядерних установок, що містить радіоактивну речовину, або технічний пристрій, який створює або за певних умов може створювати іонізуюче випромінювання.

**Довгоіснуючі радіоактивні відходи** – радіоактивні відходи, рівень звільнення яких від контролю державного регулюючого органу досягається через триста років і більше.

**Імобілізація радіоактивних відходів** – переведення радіоактивних відходів в іншу форму шляхом отвердження, включення в будь-яку матрицю або заключення в герметичну оболонку.

**Забезпечення якості** – комплекс заходів, що плануються та систематично реалізуються з метою досягнення впевненості в тому, що здійснювані види діяльності відповідають нормам, правилам та стандартам з безпеки.

**Захоронення радіоактивних відходів** – розміщення радіоактивних відходів в об'єкті, призначеному для поводження з радіоактивними відходами без наміру їх використання.

**Зберігання радіоактивних відходів** – розміщення радіоактивних відходів в об'єкті, в якому забезпечується ізоляція від навколишнього природного середовища, фізичний захист і радіаційний моніторинг, з можливістю наступного вилучення, переробки, перевезення та захоронення.

**Ефективна доза опромінення** – розрахункова доза опромінення людини, яка враховує вклади ефектів опромінення різних органів і тканин людини на стан її здоров'я у цілому.

**Кондиціонування радіоактивних відходів** – операції щодо підготовки радіоактивних відходів для перевезення, зберігання та захоронення. Кондиціонування може здійснюватись шляхом розміщення радіоактивних відходів в контейнер або їх іммобілізації.

**Короткоіснуючі радіоактивні відходи** – радіоактивні відходи, рівень звільнення яких від контролю органу державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки досягається раніше ніж за триста років.

**Критична група людей** – однорідна за умовами життя, віком і статтю група, яка може отримати максимальні ефективні дози опромінення за певним шляхом опромінення внаслідок практичної діяльності.

**Об'єкт, призначений для поводження з радіоактивними відходами**, – споруда, приміщення або обладнання, призначені для збирання, перевезення, переробки, зберігання або захоронення радіоактивних відходів.

**Обробка радіоактивних відходів** – операції, що призначені для забезпечення безпеки або економії коштів шляхом зміни характеристик радіоактивних відходів.

**Опромінення** – вплив на людину іонізуючого випромінювання, яке може бути зовнішнім опроміненням внаслідок практичної діяльності від джерел іонізуючого випромінювання поза тілом людини або внутрішнім опроміненням від джерел іонізуючого випромінювання, які знаходяться всередині тіла людини.

**Опромінення населення** – опромінення, якого зазнає (зазнала) людина від ядерних установок і джерел іонізуючого випромінювання, за винятком професійного і медичного опромінення та опромінення, зумовленого місцевим природним радіаційним фоном.

**Опромінення професійне** – опромінення персоналу в процесі його роботи.

**Основна дозова межа опромінення** – максимально допустимий рівень індивідуальної ефективної дози опромінення людини, встановлений цим Законом, перевищення якого вимагає застосування заходів захисту людини.

**Переробка радіоактивних відходів** – будь-яка операція, яка змінює характеристики радіоактивних відходів, зокрема попередня обробка та кондиціонування.

**Поводження з радіоактивними відходами** – діяльність, пов'язана з збиранням, переробкою, перевезенням, зберіганням і захороненням радіоактивних відходів.

**Попередня обробка радіоактивних відходів** – дезактивація, збирання, сортування радіоактивних відходів.

**Природний радіаційний фон** – опромінення, зумовлене космічним випромінюванням та випромінюванням природних радіонуклідів, природно розподілених у землі, воді, повітрі та інших елементах біосфери.



**Радіаційна безпека** — дотримання допустимих меж радіаційного впливу на персонал, населення та навколишнє природне середовище, встановлених нормами, правилами та стандартами з безпеки.

**Радіаційна безпека при поводженні з радіоактивними відходами** — неперевикнення допустимих меж радіаційного впливу на персонал, населення та навколишнє природне середовище, встановлених нормами, правилами, стандартами з безпеки, а також обмеження міграції радіонуклідів в навколишнє природне середовище.

**Радіоактивні відходи** — матеріальні об'єкти та субстанції, активність радіонуклідів або радіоактивне забруднення яких перевищує межі, встановлені діючими нормами, за умов, що використання цих об'єктів та субстанцій не передбачається.

**Радіаційна аварія (аварія)** — подія, внаслідок якої втрачено контроль над ядерною установкою, джерелом іонізуючого випромінювання, і яка призводить або може призвести до радіаційного впливу на людей та навколишнє природне середовище, що перевищує допустимі межі, встановлені нормами, правилами і стандартами з безпеки.

**Радіоактивні відходи** — матеріальні об'єкти та субстанції, активність радіонуклідів або радіоактивне забруднення яких перевищує межі, встановлені діючими нормами, за умови, що використання цих об'єктів та субстанцій не передбачається.

**Радіаційний захист** — сукупність радіаційно-гігієнічних, проектно-конструкторських, технічних та організаційних заходів, спрямованих на забезпечення радіаційної безпеки.

**Радіаційний дозиметричний контроль** — комплекс організаційних і технічних заходів, спрямованих на одержання інформації про стан радіаційної обстановки і дійсні дози опромінення людей.

**Радіаційний матеріал** — будь який матеріал, який містить радіонукліди і в якому концентрація активності, а також повна активність вантажу перевищує значення, обумовлені Правилами безпечного перевезення радіоактивних матеріалів N ST-1.

**Рівень втручання** — очікувана розрахункова величина дози опромінення людини, яка зумовлює необхідність обов'язкового вжиття заходів щодо захисту людини від впливу іонізуючих випромінювань.

**Спеціальний розщеплювальний матеріал** — плутоній-239; уран-233; уран, збагачений ізотопами 235 і 233; будь-який матеріал, що містить одну або кілька із зазначених речовин.

**Спеціалізоване підприємство по поводженню з радіоактивними відходами** — підприємство (об'єднання), яке здійснює на основі ліцензії збирання радіоактивних відходів, їх переробку, перевезення, зберігання та (або) захоронення.

**Сховище радіоактивних відходів** — споруда для зберігання або захоронення радіоактивних відходів з обов'язковим забезпеченням

інженерних, геологічних, фізичних та інших бар'єрів, що перешкоджають міграції радіонуклідів.

**Фізичний захист при поводженні з радіоактивними відходами** – комплекс організаційних і технічних заходів, спрямованих на недопущення несанкціонованого доступу до радіоактивних відходів та їх використання, на своєчасне виявлення та припинення дій, спрямованих на порушення недоторканості радіоактивних відходів.

**Ядерна безпека** – дотримання норм, правил, стандартів та умов використання ядерних матеріалів, що забезпечують радіаційну безпеку.

**Ядерні установки** – об'єкти по виробництву ядерного палива, ядерні реактори, які включають критичні та підкритичні збірки; дослідницькі реактори; атомні електростанції; підприємства і установки по збагаченню та переробці палива, а також сховища відпрацьованого палива.

**Ядерний інцидент** – будь-яка подія або ряд подій одного й того ж походження, що завдають ядерної шкоди.

**Ядерний матеріал** – 1) будь-який вихідний або спеціальний розщеплювальний матеріал. 2) ядерне паливо, за винятком природного урану і збідненого урану, яке може виділяти енергію шляхом самопідтримуваного ланцюгового процесу ядерного поділу поза ядерним реактором самостійно або у комбінації з яким-небудь іншим матеріалом, та радіоактивні продукти і відходи, за винятком невеликої кількості радіоактивних продуктів, радіоактивних відходів та ядерного палива, що встановлюються нормами, правилами і стандартами з ядерної та радіаційної безпеки, за умови, що ця кількість не перевищує максимальні межі, встановлені Радою керуючих Міжнародного агентства з атомної енергії.

**Ядерна шкода** – втрата життя, будь-які ушкодження, завдані здоров'ю людини, або будь-яка втрата майна, або шкода, заподіяна майну, або будь-яка інша втрата чи шкода, що є результатом небезпечних властивостей ядерного матеріалу на ядерній установці або ядерного матеріалу, який надходить з ядерної установки чи надсилається до неї, крім шкоди, заподіяної самій установці або транспортному засобу, яким здійснювалося перевезення.

**Ядерна установка** – будь-який ядерний реактор, за винятком реактора, яким обладнаний засіб морського або повітряного транспорту з метою використання його як джерела енергії для приведення в рух цього засобу транспорту або з будь-якою іншою метою, будь-який завод, що використовує ядерне паливо для виробництва ядерного матеріалу, або будь-який завод, на якому обробляється ядерний матеріал, включаючи будь-який завод, на якому переробляється опромінене ядерне паливо, та будь-яке місце, де зберігається (складований) ядерний матеріал, за винятком місця складування, пов'язаного з перевезенням такого

матеріалу, за умови, що декілька ядерних установок одного оператора, розташовані в одному місці, розглядаються як єдина ядерна установка.

## **БЕЗПЕКА ВИРОБНИЧИХ ПРОЦЕСІВ — ОХОРОНА ПРАЦІ**

**Безпека праці** — стан умов праці, при якому відсутня дія на працюючих небезпечних і шкідливих виробничих факторів.

**Безпека виробничого устаткування** — властивість виробничого устаткування зберігати відповідність вимогам безпеки праці при виконанні заданих функцій в умовах, які встановлені нормативно-технічною документацією.

**Безпека виробничого процесу** — властивість виробничого процесу зберігати відповідність вимогам безпеки праці в умовах, які встановлені нормативно-технічною документацією.

**Вимоги безпеки праці** — вимоги, встановлені законодавчими актами, нормативно-технічною документацією, правилами та інструкціями, виконання яких забезпечує безпеку працюючих.

**Виробничий ризик** — ймовірність заподіяння шкоди залежно від науково-технічного стану виробництва.

**Виробнича травма** — порушення анатомічної цілісності організму людини або його функцій внаслідок дії виробничих факторів.

**Виробничий травматизм** — явище, що характеризується сукупністю виробничих травм і нещасних випадків на виробництві.

**Виробниче середовище** — сукупність фізичних, хімічних, біологічних, соціальних факторів, що діють на людину в процесі її трудової діяльності.

**Виробниче приміщення** — замкнутий простір в соціально призначених будівлях і спорудах, в яких постійно (по змінах) або періодично (протягом робочого дня) здійснюється трудова діяльність людей.

**Виробничо зумовлені захворювання** — захворювання, перебіг яких ускладнюється умовами праці, а частота їх перевищує частоту подібних у працівників, які не зазнають впливу певних професійних шкідливих факторів.

**Втома** — сукупність тимчасових змін фізіологічному стані людини, які з'являються внаслідок напруженої чи тривалої діяльності і призводять до погіршення її кількісних та якісних показників.

**Гігієна праці** — комплекс заходів і засобів щодо збереження здоров'я працівників, профілактики несприятливого впливу виробничого середовища і трудового процесу.

**Гігієнічні регламенти** — науково обґрунтовані параметри факторів навколишнього середовища, які виключають їх шкідливий вплив на організм.

**Гігієнічний норматив** — кількісний показник, який характеризує оптимальний чи допустимий рівень фізичних, хімічних, біологічних факторів навколишнього та виробничого середовищ.

**Гігієнічні рекомендації** – комплекс науково обґрунтованих заходів, виконання яких виключає шкідливий вплив на здоров'я людини та навколишнє середовище об'єктів та факторів, що вивчаються.

**Гігієнічне нормування факторів навколишнього середовища** – визначення безпечних для організму людини меж інтенсивності та тривалості впливу на організм факторів навколишнього середовища.

**Гранично допустимий рівень виробничого фактора** – рівень виробничого фактора, дія якого при роботі, що триває певний термін протягом всього трудового стажу, не призводить до травми, захворювання або розладів у стані здоров'я теперішнього і наступного покоління.

**Засіб індивідуального захисту** – засіб, який призначений для захисту одного працюючого.

**Засіб колективного захисту** – засіб, призначений для одночасного захисту двох і більше працюючих.

**Здорові умови життя** – умови навколишнього середовища, праці та побуту, які забезпечують збереження та поліпшення здоров'я населення.

**Зона дихання** – простір в радіусі до 50 см від обличчя працівника.

**Категорія робіт** – розмежування робіт за ступенем загальних енерговитрат в ккал/год (Вт).

**Медицина праці** – розділ медицини, який вивчає здоров'я професійних груп населення та фактори, які його формують, розробляє гігієнічні та лікувально-профілактичні заходи, спрямовані на оздоровлення умов праці, підвищення працездатності людини в процесі трудової діяльності, попередження загальної та професійної захворюваності.

**Медичне протипоказання** – наявність в організмі анатомо-фізіологічних відхилень або патологічних процесів, які перешкоджають виконанню даної роботи.

**Мікроклімат** – комплекс фізичних факторів навколишнього середовища в обмеженому просторі, який впливає на тепловий обмін організму.

**Напруженість праці** – характеристика трудового процесу, що відображає переважаюче навантаження на центральну нервову систему.

**Небезпечний виробничий фактор** – виробничий фактор, вплив якого за певних умов може призвести до травм або іншого раптового погіршення здоров'я працівника.

**Непрацездатність** – втрата загальної або професійної працездатності внаслідок захворювання, нещасного випадку або природженої фізичної вади.

**Несприятливий фактор** – причина захворювання, зміни фізіологічних, біохімічних, імунологічних та інших показників стану організму.

**Нещасний випадок на виробництві** – Раптовий вплив на працівника небезпечного виробничого фактора чи середовища, внаслідок яких заподіяна шкода здоров'ю або наступила смерть.

**Охорона праці** – система правових, соціально-економічних, організаційних, технічних, гігієнічних, санітарно-профілактичних

заходів та засобів, спрямованих на збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці.

**Охорона здоров'я працівників** – комплекс заходів для збереження здоров'я працівників, враховуючи категорію виконуваних робіт та виробниче середовище.

**Перевтома** – сукупність стійких несприятливих для здоров'я працівників функціональних порушень в організмі, які виникають внаслідок накопичення втоми.

**Періодичний медичний огляд** – медичний огляд працівників, який проводять з установленою періодичністю з метою виявлення ранніх ознак виробничого зумовлених захворювань, а також патологічних станів, що розвинулися протягом трудової діяльності і перешкоджають продовженню роботи за певним фахом.

**Працездатність** – здатність людини до праці, яка визначається рівнем її фізичних та психофізіологічних можливостей, а також станом здоров'я і професійною підготовкою.

**Професійний відбір** – сукупність заходів, метою яких є відбір осіб для виконання певного виду трудової діяльності за їх професійними знаннями, анатоμο-фізіологічними і психологічними особливостями, а також за станом здоров'я та віком.

**Профілактика захворювань** – система гігієнічних, виховних, соціальних та медичних заходів, спрямованих на попередження захворювань шляхом усунення причин та умов, що їх викликають, а також підвищення опору організму до шкідливого впливу факторів навколишнього середовища.

**Професійне захворювання** – патологічний стан людини, зумовлений роботою і пов'язаний з надмірним напруженням організму або несприятливою дією шкідливих факторів.

**Профілактичні заходи** – система організаційно-технічних, гігієнічних та лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на створення сприятливих умов праці для здоров'я працівників.

**Попередній медичний огляд** – медичний огляд, який проводять під час влаштування на роботу для визначення початкового стану здоров'я претендента та його відповідності конкретно обраній професії.

**Робоча зона** – простір, обмежений по висоті 2м над рівнем підлоги чи майданчика, на якому знаходяться робочі місця постійного або непостійного (тимчасового) перебування працівників.

**Робоче місце** – місце постійного або тимчасового перебування працівника в процесі трудової діяльності.

**Санітарна характеристика умов праці** – об'єктивні дані стану виробничого середовища і трудового процесу з висновком про їх відповідність гігієнічним вимогам і нормативам.

**Санітарно-захисна зона** – функціональна територія між межами промислових підприємств (та інших виробничих об'єктів) і селітебно

територію, яка призначена для зменшення несприятливого впливу виробничих факторів на здоров'я населення.

**Тяжкість праці** – характеристика трудової діяльності людини, яка визначає ступінь залучення до роботи м'язів і відображає фізіологічні затрати внаслідок переважаючого фізичного перевантаження.

**Умови праці** – сукупність факторів виробничого середовища і трудового процесу, які впливають на здоров'я і працездатність людини в процесі її професійної діяльності.

**Шкідливий виробничий фактор** – виробничий фактор, вплив якого може призвести до погіршення стану здоров'я, зниження працездатності працівника.

**Шкідлива речовина** – речовина, що при контакті з організмом людини за умов порушення вимог безпеки може призвести до виробничої травми, професійного захворювання або розладів у стані здоров'я, що визначаються сучасними методами як у процесі праці, так і у віддалені строки життя теперішнього і наступних поколінь.

## **Відходи**

**Відходи** – будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворюються у процесі людської діяльності і не мають подальшого використання за місцем утворення чи виявлення та яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення.

**Видалення відходів** – здійснення операцій з відходами, що не призводять до їх утилізації.

**Виробник відходів** – фізична або юридична особа, діяльність якої призводить до утворення відходів.

**Державний класифікатор відходів** – систематизований перелік кодів та назв відходів, призначений для використання в державній статистиці з метою надання різнобічної та обґрунтованої інформації про утворення, накопичення, оброблення (перероблення), знешкодження та видалення відходів.

**Збирання відходів** – діяльність, пов'язана з вилученням, накопиченням і розміщенням відходів у спеціально відведених місцях чи об'єктах, включаючи сортування відходів з метою подальшої утилізації чи видалення.

**Знешкодження відходів** – зменшення чи усунення небезпечності відходів шляхом механічного, фізико-хімічного чи біологічного оброблення.

**Захоронення відходів** – остаточне розміщення відходів при їх видаленні у спеціально відведених місцях чи на об'єктах таким чином, щоб довгостроковий шкідливий вплив відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини не перевищував установлених нормативів;

**Зберігання відходів** – тимчасове розміщення відходів у спеціально відведених місцях чи об'єктах (до їх утилізації чи видалення).

**Небезпечні відходи** — відходи, фізичні, хімічні чи біологічні характеристики яких створюють чи можуть створити значну небезпеку для навколишнього природного середовища та здоров'я людини та які потребують спеціальних методів і засобів поводження з ними.

**Об'єкти поводження з відходами** — місця чи об'єкти, що використовуються для збирання, зберігання, оброблення, утилізації, видалення, знешкодження та захоронення відходів.

**Оброблення (перероблення відходів)** — здійснення будь-яких технологічних операцій, пов'язаних із зміною фізичних, хімічних чи біологічних властивостей відходів, з метою підготовки їх до екологічно безпечного зберігання, перевезення, утилізації чи видалення.

**Поводження з відходами** — дії, спрямовані на запобігання утворенню відходів, їх збирання, перевезення, зберігання, оброблення утилізацію, видалення, знешкодження і захоронення, включаючи контроль за цими операціями та нагляд за місцями видалення.

**Перевезення відходів** — транспортування відходів від місць їх утворення або зберігання до місць чи об'єктів оброблення, утилізації чи видалення.

**Спеціально відведені місця чи об'єкти** — місця чи об'єкти (місця видалення відходів, полігонів, комплекси, споруди, ділянки надр тощо), на використання яких отримано дозвіл спеціально уповноважених органів на видалення відходів чи здійснення інших операцій з відходами.

**Транскордонне перевезення відходів** — транспортування відходів з території, на / або через територію України, на територію або через територію іншої держави.

**Утилізація відходів** — використання відходів як вторинних матеріальних чи енергетичних ресурсів.



## З М І С Т

Вступ.....	3
<b>Розділ 1. ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ З БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬ- НОСТІ ЗА АЛФАВІТОМ.....</b>	<b>5</b>
<b>А .....</b>	<b>5</b>
<b>Б.....</b>	<b>10</b>
<b>В.....</b>	<b>14</b>
<b>Г.....</b>	<b>31</b>
<b>Д.....</b>	<b>35</b>
<b>Е.....</b>	<b>42</b>
<b>Є.....</b>	<b>49</b>
<b>Ж.....</b>	<b>49</b>
<b>З.....</b>	<b>50</b>
<b>І.....</b>	<b>66</b>
<b>Й.....</b>	<b>67</b>
<b>К.....</b>	<b>67</b>
<b>Л.....</b>	<b>71</b>
<b>М.....</b>	<b>73</b>
<b>Н.....</b>	<b>78</b>
<b>О.....</b>	<b>86</b>
<b>П.....</b>	<b>100</b>
<b>Р.....</b>	<b>114</b>
<b>С.....</b>	<b>120</b>
<b>Т.....</b>	<b>122</b>
<b>У.....</b>	<b>125</b>
<b>Ф.....</b>	<b>126</b>
<b>Х.....</b>	<b>128</b>
<b>Ц.....</b>	<b>128</b>
<b>Ч.....</b>	<b>128</b>
<b>Ш.....</b>	<b>129</b>
<b>Я.....</b>	<b>129</b>
<b>Розділ 2. ОСНОВНІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ З БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЗА ВИДАМИ НЕБЕЗПЕК.....</b>	<b>132</b>
Загальні поняття.....	132
Екстремальна та надзвичайна ситуація техногенного і природного характеру.....	135
Безпека атмосфери.....	148
Безпека гидросфери.....	151
Токсичні та отруйні речовини.....	158
Радіаційна безпека.....	158
Безпека виробничих процесів – охорона праці.....	163
Відходи.....	166



**НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ**

**ЗЕРКАЛОВ**  
**Дмитро Володимирович**

**БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ**

**СЛОВНИК-ДОВІДНИК**

Редагування *Д. В. Зеркалов*  
Комп'ютерна верстка *Д. В. Зеркалов*

Підписано до друку 18.10.2011 р.  
Гарнітура 1251 Times.  
Ум. друк. арк. 10,1.  
Наклад 100. Зам. 10/6.

Видавництво «Основа»  
03150, Київ, вул. Жилянська, 87/30.  
тел. (044) 239-38-97, т/ф: 239-38-95, 239-38-96